

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV VÝCHODOEVROPSKÝCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE
Bc. Hanna Velychko

Діяльність української еміграції в Подєбрадах (перша половина XX ст.)

Činnost ukrajinské emigrace v Poděbradech (1. polovina 20. století)

Activities of Ukrainian émigrés in Podiebrady (the 1st part of the 20th century)

Praha 2015

Vedoucí práce: Mgr. Tereza Chlaňová, Ph.D.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí magisterské práce Mgr. Tereze Chlaňové, Ph.D. za vedení práce a cenné rady, archivářům Polabského muzea PhDr. Heleně Lipavské, SOKA Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem Bohumilu Tuzarovi, pracovníci Ústavu zemědělské ekonomiky a informací Ing. Miroslavě Junkové, a také konzultantkám doc. Teťaně Sverdan, CSc. a zasloužilé žurnalistce Ukrajiny Hanně Antypovyč za velmi užitečné informace.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne

.....

Hanna Velychko

KLÍČOVÁ SLOVA: Ukrajinská hospodářská akademie (UHA) v Poděbradech, Ukrajinský technický hospodářský institut dálkové výuky (UTHI), ukrajinská meziválečná emigrace v Československu, ukrajinská vysoká technická škola v exilu, vydavatelská činnost UHA v Č.S.R., Ruská pomocná akce, Pražský archiv ukrajinských sbírek, Ukrajinský hromadský výbor v Praze, Ukrajinská polytechnika v Československu, Společnost přátel UHA

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Українська господарська академія (УГА) в Подєбрадах, Український Технічно-господарський інститут позаочного навчання (УТГІ), українська міжвоєнна еміграція в Чехословаччині, українська вища (висока) технічна школа на чужині, видавнича діяльність УГА в Ч.С.Р., Російська допомогова акція, Празький архів, Український громадський комітет у Празі, Українська Політехніка в Чехословаччині, Товариство прихильників УГА

KEY WORDS: Ukrainian Husbandry Academy (UHA) in Podiebrady, Ukrainian Technical Husbandry Institute of correspondence education (UTHI), Ukrainian interwar émigrés in Czechoslovakia, Ukrainian high technical school abroad, UHA publishing activities in Czechoslovak Republic, Russian Action by Czechoslovak government, Prague archive, Ukrainian public committee in Prague, Ukrainian Polytechnic in Czechoslovakia, Society of Friends of UHA

ANOTACE

Diplomová práce je věnována výzkumu Ukrajinské hospodářské akademie v Poděbradech, která existovala v letech 1922-1935 a stala se první ukrajinskou polytechnikou, umožňující vzdělání studentům pochazejícím z různých ukrajinských území (přebývajících tehdy v rámci Polska, Maďarska, Rumunska a Sovětského Svazu). V práci jsou zkoumány předpoklady vzniku této jedinečné vysoké školy v exilu a periodizace jejího rozvoje, včetně jejího nástupce – Ukrajinského technického hospodářského institutu dálkové výuky (1932-1945). Pozornost je mimo jiné zaměřena na okolnosti založení, včetně finanční podpory československé vlády a dárců z řad ukrajinské diaspory po celém světě. Poslední část je věnována široké vydavatelské činnosti UHA, jedná se o pokus katalogizovat její vzdělávací literaturu, která byla nalezena v několika českých archívech a stále je součástí nezpracovaných fondů. Práce se okrajově zabývá nedostatečně prostudovanou rolí UHA při formování ukrajinské ekonomické, technické a zemědělské terminologie a také knihovnictví. Součástí práce je zpráva o zjištění současného umístění knihovny UHA v České republice.

АНОТАЦІЯ

Тема дипломної роботи присвячена дослідженню діяльності Української господарської академії, що діяла у Подєбрадах протягом 1922-1935 рр. і розвинулася у першу Українську Політехніку, де молодь з українських земель під Польщею, Угорщиною, Румунією та СРСР могла вільно здобувати освіту, та стала «островом української культури» на чужині. У роботі розглядаються передумови становлення та періодизація розвитку цієї унікальної вищої школи та її наступника – Українського Технічно-Господарського Інституту позаочного навчання (1932-1945), що постали на еміграції завдяки фінансовій підтримці чехословацького уряду і пожертвам українства всього світу. Останній розділ роботи присвячений вивченню розлогої видавничої діяльності УГА: ідеться про спробу каталогізувати її навчальну літературу, яка була виявлена у кількох чеських архівах і до цього часу є частиною неопрацьованих фондів. Деякі аспекти дипломної роботи торкаються недостатньо вивченого внеску УГА у становлення української економічної, політехнічної та сільськогосподарської термінології, а також бібліотечної справи академії разом із повідомленням про знахідку сучасного місцезнаходження бібліотеки УГА у Чеській Республіці.

ABSTRACT

The thesis research is devoted to activities of the Ukrainian Husbandry Academy, which existed in Podiebrady during 1922-1935 and developed into the first Ukrainian Polytechnic, where youth from the different Ukrainian territories, belonging to Poland, Hungary, Romania, USSR could get free education. This academy became “an island of Ukrainian culture” in a foreign land. The paper reviews the formation of this unique high school and its periodization, as well as its successor – the Ukrainian Technical Husbandry Institute of correspondence education (1932-1945), which appeared in exile due to the financial support of Czechoslovak government and donations of Ukrainians around the world. The last chapter is devoted to UHA broad publishing activities and attempt to list its educational works, which have been found in the several Czech archives as the parts of raw archival funds. Some aspects of the thesis concern the little-studied UHA contribution to the formation of economic, polytechnic and agricultural terminology in the modern Ukrainian language, as well as its librarianship together with the information about the location of UHA library in the Czech Republic.

ЗМІСТ

Передмова.....	8
1. Історичні передумови заснування Української господарської академії в Ч.С.Р.....	15
1.1. Російська допомогова акція	15
1.2. Діяльність Українського громадського комітету	17
2. Етапи розвитку УГА в Ч.С.Р.....	22
2.1. Становлення – 1922-1924 рр.....	22
2.1.1. Лекторський та студентський склад УГА.....	22
2.1.2. Постання Української Політехніки в Подєбрадах.....	26
2.1.3. Студентство УГА і його матеріальне забезпечення.....	29
2.1.4. Перехід УГА на новий статут.....	31
2.2. Розквіт – 1925-1927 рр.....	33
2.2.1. Навчальна і позанавчальна діяльність викладачів та..... студентів УГА.....	33
2.2.2. У пошуках сталого осідку.....	44
2.2.3. Студенти УГА у фокусі поліції ЧСР і подєбрадців.....	47
2.2.4. Припинення Російської допомогової акції і робота..... Допомогового комітету УГА.....	50
2.3. Згортання – 1928-1931 рр.....	51
2.3.1. Під знаком ліквідації.....	51
2.3.2. Абсольвенти УГА у пошуках праці.....	52
2.3.3. У герці за титул «інж.».....	56

2.4. Трансформація – 1932-1935 рр.....	57
2.4.1. Завершення навчальної діяльності УГА.....	57
2.4.2. Перехід УГА в УТГІ.....	60
3. "У службах українській книжці".....	64
3.1. Видавнича діяльність УГА	64
3.2. Діяльність Термінологічної комісії при УГА	75
3.3. Бібліотека УГА та її сучасне місцезнаходження	79
Висновки	86
Список літератури.....	91
Список ілюстрацій.....	100
Список використаних скорочень.....	101
Додаток 1	I
Додаток 2.....	II
Додаток 3.....	III
Додаток 4.....	V
Додаток 5.....	XI
Додаток 6.....	XXIII
Додаток 7.....	XXIV

ПЕРЕДМОВА

Чехословаччина міжвоєнного періоду посідає особливе місце в історіографії України. Саме тут внаслідок сприятливого внутрішньополітичного курсу під патронатом президента-демократа Т.Г. Масарика виник потужний громадський, культурний та освітній рух української еміграції. Прага 20-30-х років минулого століття стала визначним культурно-просвітнім центром української діаспори. Цілком закономірно, що «празькому феномену», який диспонує багатою і різноплановою джерельною базою, присвячені численні праці чеських та українських істориків. Менш вивченим залишається інший продуктивний приклад у чесько-українських зносинах першої половини ХХ ст. Ідеться про «острів української культури» у Подєбрадах – діяльність Української господарської академії (УГА) в Ч.С.Р., розгляд якої є **метою** пропонованого дослідження.

Ця навчальна інституція по праву може вважатися зразком конструктивної співпраці в історії чеського і українського народів, оскільки для України вона стала не тільки осередком, де згуртувалися могутні національні таланти, але й першою вільною Українською Політехнікою – лабораторією нової, національно свідомої інтелігенції. Для Першої Чехословацької Республіки ця «висока школа» була актом прояву високого гуманізму і свідчила про її перетворення на провідний слов'янський центр Європи. Підтримка еміграції у межах спеціального урядового курсу – Російської допомогової акції (РДА) – безперечно додавала новоствореній чехословацькій державі солідної ваги на міжнародній арені й добре демонструвала її демократичні засади.

Пропонована робота містить спробу розв'язати низку таких **завдань**:

- 1) розглянути історичні передумови, які посприяли появі цього навчального закладу на території ЧСР;
- 2) встановити періодизацію розвитку Української Політехніки й дати стислий опис важливих подій та процесів у житті цієї вищої школи протягом кожного періоду;
- 3) дослідити видавничу і бібліотечну спадщину УГА та її долю на чеських теренах;
- 4) звернути увагу майбутніх дослідників на деякі постаті української науки та культури в еміграції, які до цього часу залишаються незаслужено забутими в українській історіографії.

Варто відзначити поживлення українських наукових досліджень у царині емігрантської діяльності останнім часом. Це пов'язано не тільки зі зняттям грифа «Для службового користування» з багатьох архівних фондів України, але також із налагодженням зв'язків зі світовою українською діаспорою та доступом до її культурної спадщини. Зауважимо, що дослідження діяльності УГА до цього часу обмежується лише кількома оглядовими статтями (О. Басун¹, В. Власенко², О. Песчаній³). Натомість еміграційні процеси у Чехословаччині міжвоєнної доби, як і спадщину деяких українських еміграційних інституцій, що були певним чином пов'язані з УГА, широко опрацювала у своїх дослідженнях низка сучасних українських науковців: С. Віднянський⁴, В. Ульяновський та С. Ульяновська⁵, Л. Головата⁶, І. Срібняк⁷, Г. Божук і В. Зілгалов⁸, В. Власенко і С. Сафоненко⁹, І. Бублик¹⁰, В. Роговий¹¹, О. Пеленська¹², В. Сергійчук¹³. Крім того, нещодавно в Україні почали

¹ Басун О. Українська господарська академія (Чехословаччина) – висока школа світового рівня (1922-1935 рр.) // Історичний журнал. – 2010. – № 1-3. – С. 100-112; Басун О.П. Освітня та наукова діяльність української господарської академії та Українського технічно-господарського інституту в Подебрадах // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук пр. Вип. 6 / Дніпропетр. нац. ун-т, УААН. ЦНСГБ, АН ВШУ; Редкол.: О.Я. Пилипчук (голов. ред.) та ін. – К., 2001. – С. 7-11.

² Власенко В. З історії Української господарської академії в Подебрадах (ЧСР) // Актуальні питання історії та культурології: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. – Суми: СумДУ, 2006. – С. 3-12.

³ Песчаній О. Українська господарська академія в Подебрадах // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 2. – С. 146-151.

⁴ Віднянський С. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині: Автореф. дис. докт. іст. наук. – К., 1997. – 108 с.

⁵ Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська; Вст. ст. І. М. Дзюби; Перед. слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. – К.: Либідь, 1993. — 592 с.

⁶ Головата Л. Український легальний видавничий рух Центрально-Східної Європи, 1939-1945. – К.; Л.: [б. в.], 2013. – 580 с.

⁷ Срібняк І. В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919 – 1924 рр.). – К., 2000. – 324 с.

⁸ Божук Г., Зілгалов В. Вклад істориків Українського Вільного Університету в розвиток досліджень історії України // Українська еміграція, Історія і сучасність: (Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади). – Львів, 1992. – С. 359-367.

⁹ Власенко В., Сафоненко С. До історіографії української еміграції у Чехословаччині в міжвоєнний період (1921-1939 рр.) // Актуальні питання історії та культурології: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. – Суми: СумДУ, 2006. – С. 77-81.

¹⁰ Бублик Т. Наукова та культурно-освітня еміграція в Чехословаччині та Німеччині в 20-30-ті роки ХХ століття: Дисертація канд. іст. наук. – К., 1997. – 178 с.

¹¹ Роговий В. Матеріальна підтримка українського студентства на чужині в 1920 – 1991 роках: Дисертація докт. іст. наук. – К., 2009. – 486 с.

¹² Пеленська О. Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехословаччині. – Нью-Йорк-Прага: Національна Бібліотека Чеської Республіки – Слов'янська бібліотека, 2005. – 221 с.

¹³ Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917-1921 роки з аналізом сьогодення. Вид. 2, доп. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2012. – 872 с.

виходити монографії та публікації історіографічного характеру, присвячені життєвому шляху і творчому доробку видатних українців, які працювали в Українській Політехніці (О. Басун¹⁴, І. Каневська¹⁵, М. Аліман¹⁶, П. Гай-Нижник¹⁷, Л. Кузьменко¹⁸, М. Гринько¹⁹, В. Власенко і І. Битюк²⁰). Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені фаховому аналізу і оцінці наукової спадщини викладачів і випускників УГА. Перші монографії із таким спрямуванням з'явилися у діаспорному середовищі (В. Винар²¹, Л. Биковський²², І. Витанович²³). У наш час подібні дослідження розвивають Ю. Полюсевич²⁴, В. Небрат і Горін²⁵, Л. Горкіна²⁶. Оскільки архіви української еміграції, зокрема УГА-УТГІ, внаслідок політичних причин були розпорошені по різних країнах, відтворити повну картину їх переміщень і встановити їх сучасне місцезнаходження допомагають публікації архівного спрямування таких науковців: Т. Боряк²⁷, М. Мушинки²⁸, П. Грімстед²⁹, Т. Ярошенко³⁰. У зв'язку з цим треба відзначити

¹⁴ Басун О. Діяльність професора Б.Г.Іваницького в контексті розвитку агролісомеліоративної дослідної справи в Україні (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.): Дисертація канд. іст. наук. – К., 2007. – 270 с.

¹⁵ Каневська І. Громадсько-політична та наукова діяльність Ольгерда Бочковського в еміграції (1905-1939 рр.): Дисертація канд. іст. наук. – К., 2009. – 225 с.

¹⁶ Аліман М. Вклад Бориса Мартоса в підготовку фахівців-кооператорів в Українській Господарській Академії // Українська кооперація. – 2010. – №3.

¹⁷ Гай-Нижник П. Соломон Гольдельман (Нарис життєвого шляху політика-сіоніста, державного діяча УНР і дослідника українського єврейства) // Десятьє запорожские еврейские чтения. – Запорожье, 2006. – С.419-423.

¹⁸ Кузьменко Л. Віктор Доманицький – український учений, педагог, громадський діяч // Українська біографістика. – 2010. – Вип. 6. – С. 125–135.

¹⁹ Гринько М. Лев Биковський – Дон Кіхот української бібліології // Слово і час: Науково-теоретичний журнал. – 2010. – № 12. – С. 90-97.

²⁰ Власенко В., Битюк І. Фахові студії Сергія Тимошенка в еміграції // Актуальні питання історії та культурології: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. – Суми: СумДУ, 2006. – С. 67-73.

²¹ Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919—1964) / Серія: Монографії. Ч. 1. – Мюнхен: Українське історичне товариство, 1965. – 120 с.

²² Биковський Л. Перша документація української економічної літератури // Наукові записки УТГІ. Т. ХУІІІ – Мюнхен, 1968/1969 – С.83-112.

²³ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью Йорк: Т-во української кооперації, 1964. – 624 с.

²⁴ Полюсевич Ю. Аналіз радянської господарської системи у працях вчених-економістів української діаспори // Стратегія економічного розвитку України: зб. наук. праць, голов. ред. А. П. Наливайко. – К.: КНЕУ, 2013. – № 32. – С. 267–274.

²⁵ Небрат В., Горін Н. Дослідження фінансових механізмів радянської індустріалізації в українській економічній літературі // Галицький економічний вісник. – 2012. – №4 (37). – С.112-123.

²⁶ Горкіна Л. П. ХХ століття в історії української економічної думки: коротка ретроспектива / Л. П. Горкіна, М. Г. Чумаченко, під заг. ред. О. О. Шубіна. – Донецьк: Дон-НУЕТ, 2011. – 142 с.

²⁷ Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945-2010). – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2011. – 544 с.

²⁸ Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів. – Київ: ДЦЗД НАФ, 2005. – 127 с.

²⁹ Грімстед П. "Празькі архіви" у Києві та Москві: Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки / Державний комітет архівів України. Український науковий інститут Гарвардського

чеські архівні довідники серії «Список джерел до історії народів Росії, України і Білорусії до 1945 р. з архівів Чеської Республіки», які видаються за ініціативи Слов'янської бібліотеки в Празі та Архівного управління Міністерства внутрішніх справ ЧР і стали прекрасними дороговказами для реалізації пропонованого дослідження³¹.

У сучасній чеській науковій літературі діяльність УГА залишається малодослідженою. Про неї оглядово згадується у статтях З. Сладека³² та Ї. Вацека³³, а також у книзі чеського історика українського походження Б. Зілинського³⁴. Незважаючи на невеликий обсяг цієї книги, її можна назвати джерелом натхнення для потенційних емігрантських студій, оскільки вона містить багато вказівок на цікаві історичні факти, які чекають на своїх майбутніх дослідників. Варто зазначити, що загальна проблематика Російської допомогової акції, яка була головною передумовою виникнення Української Політехніки в Подєбрадах, досить добре освітлена у працях В. Вебера, З. Сладека, М. Бубеникової та Л. Гарбулової, які увійшли до чотиритомника «Російська й українська еміграція в ЧСР у 1918-1945 рр.» (1993-1996). Цей посібник було розроблено для семінару «Історії Східної Європи» при Інституті світової історії на філософському факультеті Карлового університету в Празі. Однак український аспект згаданої акції у цій монографії опрацьований неповністю. Треба додати, що РДА в українських історичних працях згадується побіжно.

Серед чеських істориків – дослідників окремих аспектів еміграційних процесів у ЧСР міжвоєнного періоду, які стосувалися російських народів загалом і українців

університету / переклад з англ. Т. Борьяк, відп. ред Г. Папакін. – К., 2005. – 252 с.

³⁰ Ярошенко Т. До історії одного архіву: фонди Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені – відтепер у Могилянській книгозбірні // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 1. – С. 25-28.

³¹ Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl I.: Státní ústřední archiv. – Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 1. vydání, 2002. – 453 s.; Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl II.: Archivy Středočeského kraje a Archiv hlavního města Prahy. – Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 1. vydání, 2003. – 160 s.; Práce z dějin České akademie věd – Studia historiae Academiae scientiarum bohemicarum. Sv. 9. Seria B – Editiones, Ruská a ukrajinská emigrace v Československé republice 1919-1938: Přehled archivních fondů a sbírek uložených v České republice / Akademie věd České republiky; Napsal Václav Podaný, Hana Barvíková a kol., 2. vyd. – Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1995. – 106 s.

³² Sládek Z. Ruské a ukrajinské školství v Československu // Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: sborník studií / Václav Veber a kol., č. 4 – Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1996. – 130 s. – s. 15-21.

³³ Vacek J. Institucionální základna ukrajinské emigrace v Československu v letech 1919-1945 // Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: sborník studií / Václav Veber a kol., č. 1 – Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1993. – 130 s. – s. 35-45.

³⁴ Zilynskyj B. Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917 – 1945 (1994). — Praha: X-EGEM, 1995. – 128 s.

зокрема, варто назвати імена Д. Свободи³⁵, О. Гавела³⁶, А. Бруммера³⁷, М. Томека³⁸, а також колективу авторів у складі: С. Тейхманової, Й. Вацека, Л. Поспішилової, А. Моравкової, А. Копрживової, Й. Кржестяна, В. Грохової, Й. Шетржилової, А. Мушинки, статті яких увійшли до згадуваного вище чотиритомника під редакцією В. Вебера³⁹.

Основну джерельну базу дослідження складають історіографічна, мемуаристична та періодична література тієї доби, а також архівні документи. Серед історіографічних праць варто виділити монументальну монографію С. Наріжного⁴⁰, що містить значний розділ про УГА, а також ґрунтовний тритомник історіографічно-мемуаристичного спрямування, окремі тематичні томи якого видавалися Товариством абсолювентів УГА-УГГІ у Нью-Йорці у 1959⁴¹, 1962⁴², 1972⁴³ рр. Крім видання зазначених збірників, товариство видавало й неперіодичні бюлетені, присвячені вищезгаданим інституціям.

Видання інформаційних та ювілейних збірників було властиве академії за часів її діяльності. До наших днів збереглися різні збірники УГА популяризаційного характеру (наприклад, 1926, 1927, 1932 років видання), які можуть становити інтерес для дослідників. Унікальним щодо цього є рукопис ювілейного збірника, присвяченого 20-річчю діяльності УГА й 10-й річниці діяльності УГГІ за редакцією М. Добриловського, який готувався до публікації у 1942 р., але був заборонений німецькою цензурою. Деякі його статті вважалися втраченими, але авторіві

³⁵ Svoboda D. Ukrajinská otázka v českém meziválečném myšlení a politice // Slovanický přehled. – č. 4 (roč. XCIV) – 2008 – s. 539-558; Svoboda D. V dvojím ohni // Ukrajinský žurnál. – Praha – 2009 – s. 32-37.

³⁶ Havel O. Ukrajinské gymnázium v Praze a okolí v letech 1925-1945. Diplomová práce. – Brno: MU, 2006.

³⁷ Brummer A. Slovanství a slovanská tradice v meziválečném Československu 1918–1938. Disertační práce. – Brno: MU, 2012. – 319 s.

³⁸ Tomek M. Ukrajinské monarchistické hnutí na území ČSR v letech 1922–1939 / Diplomová práce. – Praha: Univerzita Karlova, 2011. – 124 s.

³⁹ Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945 : sborník studií / Václav Veber a kol., č. 1-4 -- Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1993-1996.

⁴⁰ Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Том I. – Прага, 1942. – 372 с.

⁴¹ Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922-1935. Т. 1. – Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с.

⁴² Український технічно-господарський інститут (Подебради – Регенсбург – Мюнхен) 1932 – 1952. Т. 2. — Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту. В 40-ліття заснування УГА і 30-ліття – УГГІ, 1962. – 271 с.

⁴³ Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подебради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подебради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УГГІ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. – Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – 278 с.

пропонованої роботи вдалося їх розшукати у Державному районному архіві м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР). Окрім них, у цій науковій праці широко використовуються й інші малодосліджені матеріали з неопрацьованого фонду «Українська господарська академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», що зберігаються у згаданому архіві. До наукового обігу вводяться й деякі документи, які перебувають у іншому необробленому фонді УГА, локалізованому в архіві Полабського музею м. Подебрад. Матеріали, що стосуються Російської допомогової акції та її проєкції щодо Української Політехніки в ЧСР, авторці дипломної роботи люб'язно надали у Національному архіві м. Праги (фонди «Міністерство закордонних справ – Російська допомогова акція 1920-1939» та «Український музей в Празі (1659) 1925-1948»).

Окрему ділянку архівної частини дослідження становили інвентарні списки бібліотеки УГА, сучасні сліди якої було знайдено у Бібліотеці ім. Антоніна Швєгли (м. Прага) – одній із найбільших сучасних сільськогосподарських бібліотек світу⁴⁴. У 1933 р. велику бібліотеку Української Політехніки було депоновано у Центральній слов'янській сільськогосподарській бібліотеці і читальні Чеської сільськогосподарської Академії Наук, яка була попередницею Бібліотеки ім. А. Швєгли. Саме там бібліотека УГА у дещо трансформованому вигляді міститься й поступово опрацьовується нині.

Серед використаної мемуаристики, яка безпосередньо пов'язана з Українською Господарською Академією в ЧСР, варто виокремити інформативно багатий шар емігрантських творів, авторство яких належить творцям Української Політехніки – колишнім її викладачам чи випускникам (це передусім спогади Л. Биковського⁴⁵, В. Проходи⁴⁶, С. Зеркаля⁴⁷, В. Іваниса⁴⁸, Г. Гордієнка⁴⁹). До дослідження залучається добова емігрантська періодика, пов'язана з УГА безпосередньо (як її друковані органи:

⁴⁴Бібліотека ім. А. Швєгли [Інтернет] URL: <http://www.knihovnasvehly.cz> (переглянуто 22 квітня 2015).

⁴⁵ Биковський Л. Соломон Ізраїлевич Гольдельман 1885-1974: Біо-бібліографічні матеріали. – Денвер-Єрусалим, 1976. – 293 с.; Биковський Л. Спомини про проф. Д-ра Тимошенка // Наук. записки УТГІ. – 1966. – Т. 9. – С. 189-210; Биковський Л. Єврейський педагог УГА-УГТІ // Сучасність. – 1965. – Ч. 12. – С. 100-105.

⁴⁶ Прохода В. Записки непокірливого. Книга II – Новий Ульм н/Д: Власним накладом при посередництві тижневика «Українські вісті», 1972. – 364 с.

⁴⁷ Зеркаль С. Абсолютенти У.Г.А. і проф. В. Доманицький: Документи-матеріали-спогади. – Новий Йорк-Мюнхен, 1965. – 56с.

⁴⁸ Іванис В. Стежками життя: (Спогади). Кн. 5. На чужині. – Новий Ульм: Друк. "Укр. вісті", 1962 –515 с.

⁴⁹ Гордієнка Г. Під щитом Марса (Спогади): Мої Подебради (1922-1931). Т. 2. – Філядельфія, 1977 – 256 с.

«Наша громада», «Подєбрадка», «Еней», «Записки УГА», «Записки академічної громади», «Молодий агроном», «Український інженер», «Українське книгознавство» тощо) чи опосередковано (паризький «Тризуб», празькі «Студентський вісник», «Український вісник» та ін.).

У роботі згадуються численні власні назви (імена різноманітних чеських інституцій, органів), а також подається цитування різних чеськомовних документів в українському перекладі авторки дипломної роботи. Написання власних назв українських емігрантських установ і осередків здійснюється відповідно до сучасних правил українського правопису. У цитатах залишена правописна специфіка, характерна для емігрантського мовного дискурсу 20-70 рр. ХХ ст.

Актуальність і новизна дослідження полягає у спробі наукової репрезентації багатого джерельного матеріалу щодо УГА в Подєбрадах, який внаслідок специфіки історичного розвитку цієї інституції до цього часу залишався неопрацьованим і здебільшого вводиться у науковий обіг уперше. Пропонована робота становить велике теоретичне і практичне значення, яке полягає передусім у популяризації історичних фактів у царині українсько-чеських міжнародних відносин та здійсненні ефективного міжкультурного діалогу між обома державами.

1. Історичні передумови заснування Української господарської академії в Ч.С.Р.

Після Першої світової війни та внаслідок поразки визвольних змагань в Україні на території новопосталої Першої Чехословацької Республіки була скупчена велика кількість українських емігрантів. За статистичними даними, на 1921 р. у Чехословаччині було зареєстровано 102 тисячі українців⁵⁰, причому їхня кількість постійно зростала, а склад ставав дедалі строкатішим: від західноукраїнських біженців, що за часів Першої світової були розміщені здебільшого у таборах Хоцені, Сватоборжице, а потім лишилися у ЧСР так само, як інтерновані українські військовики, що належали до армій царської Росії, УНР-ЗУНР і компактно «осіли» у військових таборах в Ліберці, Німецькому Яблонному⁵¹, Терезині, Міловице, Йозефові, Мосту⁵² – до політично свідомих та патріотично налаштованих українців, різних за рівнем освіти та соціальним статусом, які зважилися на еміграцію, не погоджуючись із большевицьким режимом або рятуючись від нього. До найбільших осідків українців в екзилі того часу слід зарахувати Польщу, Францію, Німеччину, Туреччину, Югославію, Румунію, Болгарію тощо, проте найпопулярнішим можна вважати чехословацький напрямок еміграції, який пояснювався, насамперед, сприятливим зовнішньо- і внутрішньо політичним курсом, що його провадив уряд ЧСР на чолі з Президентом Томашем Гаррігом Масариком.

1.1. Російська допомогова акція

У липні 1921 р. цей курс знайшов свою широку реалізацію у т. зв. Російській допомогівій акції – державній гуманітарно-благодійній ініціативі надання безпосередньої міжнародної та внутрішньодержавної допомоги народам колишньої царської Росії під патронатом Президента ЧСР Т. Масарика. Її місія була сформульована наступним чином: «Міністерство закордонних справ від імені держави повною мірою покладає на себе ініціативу й роботу в даній гуманітарній акції і бажає проводити її щонайенергійніше, керуючись засадою, що йдеться виключно про

⁵⁰ Зарубіжні українці / С.Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л.О. Лещенко, Ю.І. Макар та ін. – К.: Україна, 1991. – 252 с. – С.100.

⁵¹ Зараз – Яблонне в Под'єштеді, Чеська Республіка.

⁵² Zilynskyj V. Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917 – 1945 (1994). — Praha: X-EGEM, 1995. – 128 s. – s. 13-18.

стосунки чехословацької держави до всього російського народу, не зважаючи на будь-яку партійну приналежність. Партійні мотиви у цьому випадку мусять відступитися, оскільки за допомогою цієї акції влада Ч.С.Р. не має жодного наміру втручатися якимось способом у внутрішню партійні справи руських» (тут і далі пер. з чеської авторки)⁵³.

РДА фінансувалася з бюджету Міністерства закордонних справ ЧСР та координувалася наступними засадами: 1) уся акція мусить бути об'єктивною і справедливою і не повинна порушувати державні інтереси; 2) для надання матеріальної допомоги вирішальною є потреба заявника; 3) мета акції – не стільки матеріальне утримання, але провід до праці, головню розумової й такої, яка згодом уможливила б людині реалізуватися вдома для народного добра, а якщо вона проживає у ЧСР, то має позбавити її від специфічного емігрантського менталітету, що коріниться у нестабільності емігрантського життя, тузі за батьківщиною та ненормальному родинному житті; 4) у допомогівій акції не зважається на політичні, національні та релігійні відмінності; 5) допомога неспецифічно використовуватися у контрреволюційних цілях⁵⁴. 28 липня 1921 р. Кабінет Міністрів ЧСР ухвалив створення спеціальної міжміністерської комісії Російської допомогівій акції на чолі з повноважним Міністром закордонних справ – д-р Вацлавом Гірсою⁵⁵, робота якої була підпорядкована реалізації такого плану: 1) організувати першу допомогу емігрантам щодо забезпечення житлом, харчуванням, одягом, працею та наданням медичної і фінансової допомоги; 2) забезпечити інвалідів, непрацездатних і літніх осіб та призначити для них безкоштовне медичне обслуговування; 3) посприяти студентам-

⁵³ Odpověď ministra zahraničních věcí na interpelaci poslance dra Hajna a soudruhů o pomoci ruské emigraci (tisk 2054), Tisky poslanecké sněmovny N.S.R.Č. 1921, I. volební období, 4. zasedání, tisk č. 3114, odpověď z 1. října 1921. Цит. за книгою: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: sborník studií / Václav Veber a kol., č. 4 – Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1996. – 130 s. – s. 9.

⁵⁴ Національний архів, Прага, фонд №. 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 39, Звіт МЗС ЧСР про допомогу російським і українським емігрантам, С. 3.

⁵⁵ Д-р Вацлав Гірса (28.11.1875 – 23.06.1954) народився у Шепетівці в родині волинських чехів, значний час працював лікарем-хірургом у Корсуні та Києві; у 1917 р. – голова «Спілки ЧС організацій у Росії» у Києві; у 1918 р. – разом із Т.Г. Масариком домовлявся з Центральною Радою щодо умов перебування чехословацьких легіонерів в Україні та надання їм постачання, головний уповноважений представник та організатор повернення чехословацьких військ по транссибірській магістралі через Владивосток у ЧСР; у 1918-1919 рр. – повноважний представник Національної Ради ЧСР на Далекому Сході; у 1920 р. – один із засновників Слов'янського інституту в Празі та «Легіонбанку», заступник Міністра закордонних справ ЧСР Е. Бенеша та «особа № 2» у МЗС ЧСР; з 1927 р. – Повноважний міністр закордонних справ і Посол ЧСР у Польщі та країнах Балтії; у 1935-1938 – Посол ЧСР у Югославії. Симпатизував і надавав велике сприяння українській еміграції у ЧСР.

емігрантам у здобутті освіти, 4) підтримати наукові та мистецькі кадри; 5) забезпечити здобуття освіти емігрантами у середньо-професійних та інших позашкільних закладах (народних університетах)⁵⁶.

Надзвичайно важливим у цій акції було те, що чехословацька влада виокремлювала багатонаціональний склад емігрантів – колишніх підданих Російської Імперії й ставилася толерантно до їхніх політичних та культурних устремлінь – працювати на користь майбутньої незалежності своїх земель. Політичний курс президента-демократа Томаша Масарика ґрунтувався на Вільсонових засадах щодо права кожного народу на своє політичне самовизначення. Одночасно керівництво держави дбало про зібрання, збереження й підтримку емігрантських культурницьких сил, які б сприяли перетворенню ЧСР на провідний слов'янський центр Європи⁵⁷.

Далекоглядна політика чехословацького уряду стала для української еміграції тим сприятливим ґрунтом, на якому зросла її культурно-освітня, наукова, видавнича, громадська діяльність, що її ретельно опрацював дослідник Симон Наріжний у праці «Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами». Можна сказати, що дух омріяної волі, який знаходив вияв у свободі слова, друку, зібрань, політичних переконань, можливості здобуття освіти рідною мовою й історично гнобився в Україні, численна громада українських скитальців вперше відчула на чужині за часів Першої Чехословацької Республіки. Цей дух свободи вилився у багатогранну і конструктивну культурну працю українства на чехословацьких теренах, флагманом якої стала Українська господарська академія в Подебрадах.

1.2. Діяльність Українського громадського комітету

УГА постала завдяки активній діяльності Українського громадського комітету (УГК) на чолі з її енергійним керівником Микитою Шаповалом, колишнім членом уряду УНР, а згодом секретарем дипломатичної місії УНР у Празі. Ця установа

⁵⁶ Національний архів, Прага, фонд №. 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 39, Звіт МЗС про допомогу російським та українським емігрантам, С. 2.

⁵⁷ Віднянський С. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині: Автореф. дис. докт. іст. наук. – К., 1997. –С. 8.

утворилася наприкінці 1920 р. для допомоги комісії РДА в розподілі фінансової допомоги серед української еміграції. Її діяльність дала щедрі плоди на освітній ниві, найвагомішими з яких стало переміщення Українського Вільного Університету (УВУ) з Відня до Праги (1921), відкриття Українського педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова в Празі (1923), Української студії пластичного мистецтва в Празі (1923) тощо, а також заснування УГА в Подєбрадах у 1922 році, яке відбулося достатньо швидко й злагоджено.

Ідею створення української політехніки в Подєбрадах можна вважати симбіозом освітянської ініціативи української інтелігенції в екзилі, здійсненого за дієвого фінансово-адміністративного сприяння чехословацьких державних кіл й опертого на світову практику вищих шкіл Європи. Цей симбіоз зазнав значної трансформації, оскільки спочатку йшлося лише про відкриття Кооперативних курсів при УГК, до організації яких долучилися українські науковці Б. Мартос (кооперація), О. Мицюк (народне господарство) та В. Старосольський (право). За фінансової підтримки чехословацької влади курси відкрилися у Празі в 1921 р. Поштовхом до розширення освітньої діяльності УГК послугувало звернення Бориса Іваницького, директора Департаменту Міністерства земельних справ УНР і голови Спілки українських техніків сільського господарства у Тарнові (Польща), адресоване М. Шаповалові, з проханням зарадити численним українським лісівникам та агрономам – воякам Армії УНР, які поневірялися у польських таборах для інтернованих⁵⁸, забезпечивши їхні культурні, матеріальні потреби і надавши можливість фахового зростання. Загальновідомо, що політика Польщі у 20-х р. ХХ ст. стосовно всього українства була спрямована на денационалізацію і обмеження демократичних свобод, і в такому політично несприятливому середовищі умови перебування колишніх вояків УНР у польських таборах були надзвичайно скрутними (див. Додаток 1).

За спогадами Б. Мартоса, ідея допомоги українським технікам у Тарнові та залучення до культурно-освітньої діяльності ширших кіл інтернованих українців у Польщі прийшла від міністра В. Гірси, який порадив М. Шаповалові розширити існуючі Кооперативні курси для максимального забезпечення українських емігрантів робочими і навчальними місцями, взявши за основу структуру «Русского Института Сельско-Хозяйственной Кооперации в Прагѣ» із трирічним курсом студій, що діяв у ЧСР з 1920

⁵⁸ Польські табори для інтернованих військовиків Армії УНР знаходилися в Александрові-Куявському, Вадовицях, Каліші, Ланцуті, Пйотркові, Стрілково, Тарнові, Ченстохові, Щипйорно.

р.⁵⁹ Справа закипіла, і вже на загальних зборах УГК від 17 січня 1922 р. було обрано спеціальну організаційну комісію для створення навчального закладу з трьома відділами: економічно-кооперативним, агрономічно-лісовим та межовим, до складу якої увійшли М. Шаповал, Н. Григорійв, І. Паливода, Б. Матюшенко, О. Мицюк, М. Косюра, Б. Мартос та С. Гольдельман (п'ятеро останніх належали згодом до професорського складу УГА). У березні до комісії долучився М. Галаган як секретар УГК. Організацією вищої технічної школи на чужині комісія втілювала у життя поважні цілі: «дати можливість українським науковим силам працювати науково по своєму фаху, дати можливість тим молодим людям, що внаслідок війни... не могли в нормальних умовах закінчити високу освіту і примушені були залишити Батьківщину, здобути собі на еміграції знання в обсягу ріжних галузей народного господарства, щоб таким чином бути корисними культурними робітниками для відновлення знищеного господарства України»⁶⁰.

Подальша аудієнція делегації комісії у складі М. Шаповала, Б. Матюшенка, О. Мицюка та В. Старосольського у Президента Т. Масарика (27 лютого 1922 р.), організована повноважним міністром МЗС Гірсою, підтвердила прихильне ставлення до ідеї створення «Українського Сільсько-Господарського Інституту» з боку найвищого керівництва ЧСР та відкрила можливість познайомитися з організацією подібних закладів освіти у Чехословаччині. Цьому люб'язно посприяло Міністерство хліборобства⁶¹ ЧСР. Члени організаційної комісії УГК відвідали Чеську вищу технічну школу у Празі, здійснили низку відряджень до сільськогосподарських середніх та вищих шкіл у Подебрадах, Таборі, Роуднице-над-Лабем, Хрудімі, Брно. Щодо навчального устрою серед усіх розглянутих варіантів їм найбільше заімпонувала т.зв. «Таборська академія». Упродовж 1900-1919 рр. цей навчальний заклад носив назву Королівської чеської господарської академії і мав статус вищої школи, тому в 1919 р. після його трансформації у професійний технікум із трирічним курсом студій він зберігав традиції «високої» школи, мав прекрасну матеріально-навчальну базу, хоча, на думку комісії УГК, був замалим для розташування у своїх стінах задуманої української інституції. Щодо місця розташування найбільше привабило м. Брно, яке вирішили

⁵⁹ Д.С. Наші школи. П. Українська Господарська Академія // Тризуб. – Париж, 1 січня 1926. – С. 10.

⁶⁰ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №99, Проект звернення УГА «До Високої Ліги Націй», 1925. – С.1.

⁶¹ У роботі дотримано традицію назви, якою користувалися діячі УГА, хоча точніший переклад мав би бути «Міністерство сільського господарства».

розглядати для остаточного осідку у майбутньому, коли щойно створена Вища сільськогосподарська школа в Брно дістане у своє розпорядження достатньо приміщень. Врешті-решт зупинилися на прагматичному варіанті тимчасово розміститися у Подебрадах (до Праги недалеко, ціни помірні), поблизу місцевого сільськогосподарського технікуму⁶².

Досвід колишньої Чеської господарської академії в Таборі надихнув комісію УГК внести корекції у свої щойно створені навчальні програми, що були спочатку розраховані на чотирирічний термін і мали розгалужений економічно-кооперативний характер, який більше відповідав потребам господарства України. На той час серед української еміграції панували настрої якнайшвидшого повернення в Україну, і на наполягання М. Шаповала УГК навіть розробила й подала на розгляд міністерству закордонних справ проект «Українського Сільсько-Господарського Інституту в Ч.С.Р.» з дворічним планом навчання та різноманітними навчальними курсами при ньому⁶³. Але врешті-решт було затверджено трирічні плани студій, складено статут і правила, ухвалено остаточну офіційну назву інституції – Українська господарська академія в Ч.С.Р.⁶⁴ – та подано на схвалення у дотичні чехословацькі Міністерства. Особливістю функціонування майбутньої української академії було те, що до початку 1928 р. її фінансуванням та економічною діяльністю опікувалося Міністерство закордонних справ ЧСР, а навчально-наукова робота підлягала звітності Міністерству хліборобства ЧСР. Після 1928 р. УГА повністю підпорядкувалася останньому.

У мемуарах Б. Мартоса занотовано пригоду, що сталася 24 березня 1922 р. і ледве не звела нанівець ідею заснування УГА. Коли навчальні плани були ухвалені міністерствами освіти і хліборобства, а Міністр закордонних справ виписав перший чек на суму 70 000 чскрон на перший місяць фінансування, канцелярія міністерства відмовилася видати гроші голові УГК і запросила М. Шаповала на аудієнцію до

⁶² Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 6, Галаган М. Звіт секретаря Організаційної та Адміністративно-Господарської Комісії Українського Громадського Комітету у справах Української Господарської Академії від 19 липня 1922 р.

⁶³ Цей проект знаходиться у Національному архіві в Празі – НА, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Лист М. Шаповала до Міністра закордонних справ ЧСР від 8 березня 1922 р.

⁶⁴ Вірогідно, що на обрання назви вплинула і «Таборська Академія», й історичні асоціації українців зі словом «академія» – Острозька Академія, Києво-Могилянська Академія. Про останнє зазначає у своїх спогадах Б. Мартос. Хоча прагматика назви на чехословацьких теренах створювала небажаний ефект у розумінні УГА як вищої технічної школи: господарськими академіями за Австро-Угорщини називалися сільськогосподарські технікуми.

міністра В. Гірси⁶⁵. Там М. Шаповал дізнався, що д-р Гірса мав телефонну розмову з колишнім міністром хліборобства, проф. В. Брдликом, який повідомляв, що чехословацькі професорські кола мають сумніви щодо наукової компетентності лекторського складу майбутньої української академії, а відтак остерігаються, щоб «її відкриття не було на шкоду бездоганній репутації чеської науки»⁶⁶. Крім того, професор повідомляв, що проти відкриття УГА ведеться активна пропаганда з боку українського студентства, яке навчається у Чеській вищій технічній школі в Празі. Студенти звинувачують засновників академії у браку наукових сил, закидають її найактивнішим фундаторам – Шаповалові й Мартосу – відсутність належної освіти і закликають на віче протесту в Празі. Віче справді зібралось 25 березня 1922 р. й відстоювало позицію непотрібності заснування УГА, оскільки українські студенти можуть навчатися у чехословацьких вишах; пролунали на ньому й закиди щодо відсутності викладацьких кадрів. Стараннями Б. Мартоса та М. Галагана плітки щодо фундаторів академії було спростовано та інформовано, що до викладання в академії будуть залучатися лише науковці і лектори з досвідом роботи у вищих навчальних закладах, а також пояснено те велике значення, яке може мати УГА для врятування сотень здібних українських емігрантів, що перебувають не тільки у ЧСР, але й поза її межами. Інцидент було розв'язано ухваленням резолюції, у якій українське студентство привітало фундацію нової української школи і висловило щире подяку урядові ЧСР за надану можливість реалізації подібного унікального проекту. Залишається лише здогадуватися, чиї інтереси переслідували агітатори віча, як і про те, хто ховався за іншим анонімним листом-погрозою «Безумці зупиніться!» (див. Додаток 2), про який згадує професор УГА Б. Лисянський⁶⁷, але наведені факти свідчать про те, наскільки складними були умови зародження УГА, коли до вирішення нагальних організаційних, освітянських, фінансових проблем на чужині долучалися недовіра, підозра і роз'єднаність інтересів у власному тилу – всередині української спільноти.

⁶⁵ Мартос Б. Заснування Української Господарської Академії // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935. Т. 1. – Нью-Йорк: Видано абсолютентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с. – С.107.

⁶⁶ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Телефонограма проф. Брдлика до Міністра закордонних справ ЧСР В. Гірси від 22 березня 1922 р.

⁶⁷ Цей лист було надіслано ректорові УГА в перші дні діяльності академії.

2. Етапи розвитку УГА в Ч.С.Р.

Періодизація розвитку Української господарської академії в ЧСР не була розроблена ні у працях її безпосередніх бібліографів – викладачів чи випускників, ні у роботах сучасних чеських або українських істориків. У цій монографії зроблено спробу поділу діяльності Української Політехніки в Подєбрадах на чотири етапи: 1) становлення (1922-1924), 2) розквіт (1925-1928), 3) згорання (1928-1931) та 4) трансформація (1932-1935).

2.1. Становлення – 1922-1924 рр.

У квітні 1922 року на запрошення організаційної комісії УГК з Польщі до Праги приїхали перші науковці зі Спілки українських техніків сільського господарства: професор Іван Шовгенів, доцент Іродіон Шереметинський та лектор інж. Борис Іваницький⁶⁸, а вже 28 квітня відбулися установчі збори Професорської ради УГА (ПР УГА) у складі 4 запрошених професорів УВУ: професорів Володимира Старосольського, Федора Щербини, доцентів Бориса Матюшенка, Олександра Мицюка та 3 вищезгаданих новоприбулих вчених. За статутом, що його нашвидкоруч розробив М. Шаповал, академія могла розпочати свою діяльність за наявності сімох професорів. Деякі члени зборів ще не мали цього звання, тому було вирішено визнати професорами всіх учасників ПР УГА та обрати ректором УГА І. Шовгеніва, проректором – Б. Іваницького і секретарем – І. Шереметинського.

2.1.1. Лекторський та студентський склад УГА

Потому почалася жвава робота Професорської ради УГА з набору викладацького персоналу, до якої вона поставилася дуже ретельно. До кандидатів ставилися вимоги подати не тільки свій життєпис, список наукових праць, але й реферат, який ректор відсилав на розгляд дотичному професорові. Кожен професор мав репрезентувати свій реферат перед ПР УГА. Справа обрання кандидата вирішувалася таємним голосуванням. При розгляді кандидата не бралися до уваги його політичні

⁶⁸ Згодом професор Борис Іваницький – багаторазовий ректор УГА, науковець-лісознавець.

переконання, головними критеріями були освіта, стаж роботи, педагогічний талант і особистий вклад у національну справу. Обмеженість бюджету і ретельний підбір освітян не дозволяли сформувати повний штат викладачів УГА відразу: це робилося поступово, з появою нових дисциплін на старших курсах. Так, за статистикою професора УГА М. Добриловського⁶⁹, уже через півроку після заснування «лекторський персонал Академії складався з 33 осіб (9 професорів, 16 доцентів та 8 лекторів)»⁷⁰. Списки всіх викладачів містяться у першому томі ювілейного збірника⁷¹, і згідно з його даними, до сталого викладацького складу УГА за весь час існування академії входило 100 осіб⁷²: 35 професорів, 19 доцентів, 23 лектори, 23 асистенти. Крім того, Українська Політехніка в Подєбрадах активно залучала до співпраці чеських науковців та фахівців, які викладали в академії на правах лекторів. Їхня кількість становила 26 осіб: 10 професорів – відомих учених, 6 доцентів, 16 лекторів-фахівців певних галузей. Найбільше викладачів, штатних і запрошених, налічувалося упродовж найвищого розквіту академії у 1926-1928 рр., здебільшого за рахунок запрошених чеських спеціалістів. У подальші роки їх кількість значно скоротилася, головню на вимогу Міністерства хліборобства ЧСР і переважно з фінансових мотивів. Крім того, за недовгу історію своєї аудиторної діяльності в ЧСР академія встигла виховати власні наукові кадри. Від початку заснування подєбрадської політехніки в її стінах було утворено інститут професорських стипендіатів – випускників УГА та інших вищих шкіл ЧСР, які готувалися для майбутньої науково-викладацької праці в академії. Четверо стипендіатів – Олександр Неділько, Леонід Мосендз, Василь Кучеренко та

⁶⁹ Микола Добриловський – економіст-фінансист, професор УГА, довголітній декан економічно-кооперативного факультету, заступник голови Товариства Музею визвольної боротьби України в Празі, автор низки праць та підручників з економіки України, актуальних у наш час. У квітні 1945 р. він не встиг від'їхати до Західної Німеччини разом із викладацьким складом УГА і був разом із М. Галаганом, В. Проходою, імена яких фігурують у даній роботі, схоплений СМЕРШем і вивезений до СРСР. Його подальша доля, як і дата смерті, не відомі. Його діяльність, що є «білою» плямою в українській історіографії, потребує всебічного вивчення.

⁷⁰ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради», картон із тимчасовим № 53, Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подєбради, 1942. – 109 с. – С.6.

⁷¹ Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922—1935. Т. 1. — Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. — 247 с. – С.38-48.

⁷² Дані М. Добриловського мають невелику різницю у кількості лекторів – 20 та асистентів – 17. Див. у монографії: Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подєбради, 1942. – 109 с. – С. 47.

Євген Храпливий – успішно габілізувалися і дістали титул докторів технічних/агрономічних наук.

Варто зазначити, що списки лекторського складу академії пістрявлюють відомими іменами українських вчених царської Росії, легендарними політичними постатями УНР та Кубанської Республіки, знаними культурними діячами України та визначними чеськими науковцями. Цікаво, що до когорти викладачів УГА належав колишній асистент і біограф Альберта Айнштейна, проф. Давид Райхінштайн, який очолював кафедру фізичної хімії і був знаний у ширших міжнародних колах. Його колега по факультету, доцент О. Коваленко⁷³, писав про нього, що «при інших обставинах був би сам став і виховав шерег перших українських атомових дослідників»⁷⁴. На жаль, діяльність цього вченого належить до «білих плям» української історіографії, тому з метою його популяризації дозволяємо собі докласти в додатку його особову справу, яку вдалося знайти у Національному архіві м. Праги (див. Додаток 3).

Напевно, найоб'єктивнішу оцінку якості лекторського складу кожного навчального закладу дають його випускники. Наведемо прикметний відгук, який залишив про викладачів своєї alma mater відомий абсолювент УГА, інженер-гідротехнік Є. Маланюк: «Немає великого педагога, знаменитого інженера-науковця й справжнього будівника Академії, незабутнього бл. п. **професора Івана Шовгенова**; немає невтомного, повного блиску і дотепу **д-ра Миколи Вікула**, якого наукову кар'єру безжалісна смерть перетяла в самім розквіті її й на якого лекціях можна було бачити слухачів з інших факультетів – така була зваба його чарівного викладу Неорганіки. Немає патріярха національної справи **Євгена Чикаленка**, що йому ласка Божа дала можливість зустріти захід многоплідного життя під сінню Національної Політехніки...на скромній посаді Голови Термінологічної Комісії Академії. Немає **Біднова, Бича, Вілінського, Шереметинського, Бочковського**... Немає вже великих фахівців і великих учителів наших чеських – **Гразького, Єждіка, Стокласи**...Що не

⁷³ Олександр Коваленко – за освітою інженер-механік, основоположник РУП, єдиний морський офіцер, який взяв участь у повстанні на панцернику «Потьомкін» у 1905 р. і був змушений емігрувати з царської Росії, в еміграції – викладач математики і фізики, редактор часопису *Ukraine* в Швейцарії, член уряду УНР, перший секретар дипломатичної місії УНР на Паризькій мировій конференції, з 1922 р. – лектор, а пізніше доцент теоретичної та прикладної механіки в УГА.

⁷⁴ Коваленко О. Зі спогадів // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922—1935. Т. 1. — Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. — 247 с. — С.122.

ім'я – то постать, то – фрагмент доби»⁷⁵. Інші цікаві відгуки про викладацький склад УГА від колишніх студентів академії наводимо у Додатку 4.

Рівнобіжно з пошуком та прийомом викладацького складу до планованої Української господарської академії провадився набір студентів. Ця справа була порівняно легкою, оскільки від охочих навчатися в академії не було відбою. За даними М. Галагана навесні-влітку 1922 р. було подано 656 заяв від вступників, яких приваблювала перспектива здобувати знання «рідною мовою в рідній школі», а також можливість отримувати стипендію від чехословацького уряду⁷⁶. Зважаючи на велику кількість заяв, в академії було створено спеціальну комісію для їх розгляду, яку очолив незмінний секретар УГА Олексій Козловський⁷⁷. Керуючись пропозицією першого проректора УГА, проф. Б. Іваницького, майбутніх студентів відбирали на основі наступних критеріїв: 1) наявність документа про середню або незакінчену вищу освіту (відхилялися кандидати, які мали вищу освіту); 2) неодружені особи до 32 років; якщо абітурієнт був/ла одруженою особою, то як виняток приймали тих, чиї чоловік/дружина також могли навчатися в УГА; 3) особистий вклад у боротьбу за незалежність України – перевагу надавали колишнім військовикам Армії УНР.

Українська емігрантська молодь, яка проживала в ЧСР, складала лише третину студентства УГА. Навчальний заклад здебільшого поповнювався за рахунок тих слухачів, які прибували з інших європейських країн. Переважна кількість студентів перших прийомів була з таборів для інтернованих військовиків у Польщі, охочі до науки також прибували з Болгарії, Румунії, Югославії, Австрії, Німеччини, Франції, Латвії, Туреччини. До ЧСР майбутні студенти діставалися різними шляхами: офіційно й за дозволом відповідних чехословацьких установ, за посередництва Комітету допомоги студентам УГА чи Українського громадського комітету в Празі, або ж неофіційно, власним робом за т.зв. «зеленою візою»: «переходили через кордон пішки

⁷⁵ Маланюк Є. Чвертьстоліття (з ювілейної промови 16 травня 1947) // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935. Т. 1. – Нью-Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с. – С.129.

⁷⁶ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради», картон із тимчасовим № 6, Галаган М. Звіт секретаря Організаційної та Адміністративно-Господарської Комісії Українського Громадського Комітету у справах Української Господарської Академії від 19.07.1922. – С.2.

⁷⁷ Олексій Козловський – незмінний секретар та архівіст УГА та УТГІ, невтомний популяризатор і літописець діяльності цих навчальних закладів. Завдяки його старанням у Нью-Йорку вийшло три ювілейні томи та численні бюлетені про УГА-УТГІ.

й без документів... Добившись до Подебрад, ці молоді ентузіясти врешті діставали собі й право на побут і, здебільшого, стипендію»⁷⁸.

2.1.2. Постанова Української Політехніки в Подебрадах

Датою заснування УГА вважається 16 травня 1922 р., коли Міністерство хліборобства ЧСР своїм Декретом № 35.168-Ia/1922, виданим на підставі Закону № 281 Збірки законів і постанов «Щодо зміни в управлінні сільськогосподарським шкільництвом і нагляді за ним» від 9 квітня 1920 р., задовольнило прохання Українського громадського комітету в Празі № 821 від 19 квітня 1922 р. заснувати приватну «Українську Господарську Академію як інституту з подібною організацією, яку мала колишня господарська академія в Таборі. Наданий статут схвалено, однак потрібно завжди послідовно вживати точної назви школи: «Українська господарська академія», а в усіх пунктах статуту, де зазначається, що дана академія є приватною вищою професійною школою, вказувати, що мова йде про приватний сільськогосподарський інститут з високошкільною організацією, а вираз про поділ на факультети слід розуміти, що має три відділи»⁷⁹. У документі також зазначалося, що тимчасовим осідком академії мають стати Подебради.

Уже на початку травня 1922 р. до цього невеликого курортного містечка, яке тільки-но стало популярним завдяки нововідкритим мінеральним джерелам, почали прибувати викладачі академії, на плечі яких лягла нелегка справа – академію з розгалуженою структурою трьох відділів: агрономічно-лісового, інженерного та економічно-кооперативного доводилося створювати з нічого та ще й на чужині. «З малими засобами і скромно починала Академія своє життя і чинність. Сім членів першої Професорської Ради, два канцелярські співробітники, друкарська машинка, папір та олівці, декілька кімнат в колишнім готелі «U Krále Jiřího» (нині Лазенський Готель) – з цього починалася перша українська політехніка з 7 відділами... Не було ні

⁷⁸ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 53, Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подебради, 1942. – 109 с. – С.65.

⁷⁹ Ukrajinská hospodářská akademie v Československé republice: Program, stanovy a pravidla. – Poděbrady Lázně: Vydání Ukrajinské hospodářské akademie, 1931. – 40 s. – s. 3.

Однак величезне бажання працювати на культурно-освітній ниві для блага України навіть у такий незвичний спосіб, оперте на фінансову підтримку уряду ЧСР та дієве співробітництво з боку місцевого населення, допомогли УГА розгорнути свою діяльність широко-далеко. Так, уже за перший рік свого існування академія знайшла під свої установи 27 приміщень і змогла розмістити по місту близько 400 осіб штатних працівників та студентів. За деякі приміщення вдалося домовитися з подебрадськими установами на безоплатній основі, наприклад, під аудиторії було використано зали засідань міської управи, повітового уряду, спортивної організації «Сокіл», класи у міщанський хлоп'ячій школі та сільськогосподарському технікумі. Останній люб'язно надав дещо зі свого обладнання та реманенту. Тематичні кабінети та канцелярії були здебільшого орендовані у готелях Central та U Krále Jiřího⁸². В останньому спочатку розміщувалися ректорат, деканати факультетів та бібліотека, які згодом були перенесені до історичного замку короля Їржі з Подебрад. Цей замок став офіційною юридичною адресою УГА. «Особливо тяжко було з лабораторіями, бо ніхто (цілком зрозуміло чому) не хотів під них віддати доброго помешкання. Перша лабораторія містилася в готельовому льоху, де навесні та восени на долівці стояла на 10-15 см. вода. Пізніше довелося під лабораторії нашвидку й поверхово пристосувати стару кузню в замку (щоправда, дуже велику залю) та помешкання однієї слюсарні»⁸³.

Як навчальна установа УГА розпочала свою діяльність 22 червня 1922 р., коли до Подебрад приїхали перші студенти. Майбутні викладачі знайомилися зі студентською аудиторією, виголошуючи свої вступні лекції в урочистій презентаційній формі перед професорським і студентським складом усіх відділів. Найбільшу кількість слухачів мали агрономічний, гідротехнічний та економічний відділи, найменшу – статистичний і кооперативний. Можна припустити, що менша популярність статистичного, а особливо кооперативного відділів була пов'язана з відносною новизною цих фахів на той час. На думку проф. Б. Мартоса, економічно-кооперативний факультет УГА можна вважати першою кооперативною школою у світі завдяки не

⁸¹ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 42. Фото: Ганна Величко 2014.

⁸² За даними архівістки Полабського музею (м. Подебради), PhDr. Гелени Ліпавської, зараз це сучасний «Лібенський готель», адреса: пл. Т.Г. Масарика, 437.

⁸³ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 53, Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подебради, 1942. – 109 с. – С.28.

тільки новаторським лекційним курсам, деякі з яких на той час ще не викладалися у центральноевропейських вищих школах, але й цікавій формі набуття практичних знань і навичок студентами, яка полягала у заснуванні й веденні студентами різних «зразкових» кооперативів під наглядом викладачів. За спогадами викладача, під час Всесвітнього кооперативного конгресу у 1924 р. доповідь про роботу економічно-кооперативного відділу УГА своєю новизною викликала надзвичайний інтерес у науковців світу⁸⁴. Відомий дослідник української еміграції Любомир-Роман Винар, навпаки, піддає критиці надмірну увагу згаданого відділу до кооперативних дисциплін, хоча і визнає, що подібна структура програми була потрібна для перекваліфікації чи поглиблення спеціалізації значної кількості української інтелігенції з кіл колишніх військових УНР, які були студентами УГА⁸⁵.

2.1.3. Студентство УГА і його матеріальне забезпечення

Переважаюча кількість студентів академії походила зі Східної та Західної України, а також Бессарабії, Буковини, Кубані, Зеленого Клину⁸⁶. Українська молодь Закарпаття⁸⁷ та чехи офіційно не мали права здобувати освіту в УГА. У 1926/1927 н.р. до академії було зроблено останній запис абітурієнтів, який сформували переважно студенти з Галичини та Волині, оскільки на офіційному рівні між ЧСР та Польщею були досягнуті відповідні домовленості. Абітурієнтів із Західної України було так багато, що на майбутнє ця молодь могла стати невичерпним джерелом студентства для академії. 3% студентів УГА становили представники інших національностей: білоруси, росіяни, євреї, черкеси і болгари. Щодо складу студентства академії за віковими групами, то найменшу групу склали студенти у віці до 25 років, а найбільшу – у віковій категорії 25-30 років. За гендерною статистикою в УГА навчалося лише 10% жінок від загальної кількості студентів, яка впродовж 1922-1932 рр. налічувала 786 осіб.

⁸⁴ Мартос Б. Економічно-кооперативний факультет УГА // Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подєбради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТГІ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. – Нью-Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – 278 с. – С.66.

⁸⁵ Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919–1964) / Серія: Монографії. Ч. 1. – Мюнхен: Українське історичне товариство, 1965. – 120 с.

⁸⁶ Українська колонія в південній частині Далекого Сходу.

⁸⁷ На той час Підкарпатська Русь у складі ЧСР.

Студенти УГА поділялися на дійсних і вільних слухачів. Останні не отримували стипендії й були особами без закінченої середньої освіти. Вони могли навчатися в академії, якщо їхній рівень освіти дозволяв виконувати навчальне навантаження, й переводитися у дійсні слухачі за умови успішного складання іспитів на атестат зрілості при Матуральних курсах УГА. Ці курси започатковано в академії з 1922 р., і їх організацію було покладено на доцента хімічних наук, а згодом проф. С. Комарецького. Офіційно вони підпорядковувалися Міністерству освіти ЧСР, а організаційно ними опікувався культурно-просвітній відділ УГК в Празі на чолі з його референтом І. Паливодою. Усього матуру в стінах академії отримало 127 студентів та 85 екстерністів. З 9 вересня 1923 р. Матуральні курси було перенесено до Праги, а в 1924 р. УГК передав їх під керівництво Українського педагогічного інституту ім. Драгоманова, який потім реорганізував їх в Українську реальну гімназію. Ця інституція почала свою діяльність у Празі, а згодом була перенесена у празькі передмістя – с. Ржевнице та с. Модржани⁸⁸.

Отримувати стипендію під час навчання завжди приємно, але для студентів УГА це було життєво необхідно, оскільки основну масу слухачів академії становили емігранти, які прибули до ЧСР без засобів до існування. Умови невеликого курортного містечка Подебради також не давали великих надій на можливий підробіток у майбутньому. Маючи справу з таким студентським контингентом, академія ще до свого відкриття була поставлена у невідворотні умови постійно вирішувати нагальні проблеми щодо повного матеріального забезпечення своїх слухачів – від шкарпеток до краваток, від аудиторій до гуртожитків, від їдалень до лікарень. «Слухачі-емігранти, що перед вступом до Академії перебували в таборах для інтернованих, прибували до Подебрад здебільшого обдерті, в рештках свого військового одягу. Відразу вони діставали новий одяг і білизну. Потім періодично одяг поновлявся. Цією справою відав Допомоговий Комітет, що складався з представників професури і студентів. Слід констатувати, що студентство на загал було завжди пристойно вдягнене»⁸⁹.

Питання забезпечення студентства усім необхідним, як і господарську діяльність навчального закладу, до 1 вересня 1923 р. контролювала Адміністративно-господарська

⁸⁸ Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1, 2-е видання. – Львів-Кент-Острог: НТШ, 2008 – 367 с. – С.180-182.

⁸⁹ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 53, Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подебради, 1942. – 109 с. – С.67.

комісія при УГК в Празі. Після неї всі фінансові справи перебрала на себе Фінансово-господарська комісія УГА. Вона раціонально використовувала навіть найменшу можливість для оптимізації й заощадження коштів на користь студентства академії. Так, на 1922/1923 навчальний рік Міністерство закордонних справ ЧСР встановило розмір стипендій у сумі 680 чскрон⁹⁰, але на прохання академії було погоджено щомісячну виплату у розмірі 600 чскрон для того, аби рештки вивільнених коштів пішли на сплату стипендій усім студентам УГА. Причому із вказаної суми на руки студентам видавалося по 530 чскрон, решта йшла в Допомоговий комітет УГА для організації матеріальної підтримки студентським родинам, студентського безвідсоткового, а часто й безоплатного кредиту, на медичне обслуговування, потреби студентських організацій тощо.

2.1.4. Перехід УГА на новий статут

Мета УГА «підготовляти своїх слухачів до самостійної господарської та технічної праці... і дбати про технічний сільськогосподарський та промисловий поступ Українського Народу та цілого людства»⁹¹, яка реалізовувалася у намаганні надати студентам всебічні знання з певних галузей і не оминати вузькоспеціалізовані дисципліни, на практиці була позначена складністю навчальної програми та переобтяженістю студентів УГА, оскільки втискала солідну обійму знань у трирічний курс студій. Це визнавали й самі викладачі УГА, зокрема проф. С. Гольдельман: «Студентству Академії приходиться витратити на свої безпосередні академічні студії переважаючу частину свого часу, бо заняття відбуваються на окремих відділах на протязі 50-60 годин на тиждень, а фреквенція на викладах і вправах значна, зокрема в порівнянні з пересічним рівнем відвідування занять в європейських школах. Всеж таки студентська колонія Подебрад веде інтенсивне спілкове і громадське життя»⁹².

Питання про збільшення терміну навчання постало протягом перших років функціонування академії. Тоді ж яскраво виокреслилося, що Українській господарській

⁹⁰ Курс чехословацької крони на 1926 р. становив 33-34,5 чскрон за 1 долар, тобто на руки студенти у середньому отримували стипендію у сумі 15 доларів.

⁹¹ Національний архів, Прага, фонд №. 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 99, Статут Української Господарської Академії в Ч.С.Р., 1925. – С. 1-2.

⁹² Гольдельман С. Українська господарська академія. Ч. 1. // Український вістник. – Прага-Подебради – 1925 – травень – С. 7.

академії затісні її сільськогосподарські рамки, – вона виростає в Українську Політехніку з виразним економічним профілем, а її інженерний відділ із гідрологічним і хіміко-технологічним підвідділами та економічно-кооперативний відділ із підвідділом консульської служби і торговельної агентури за кордоном були прямими тому доказами. Зміна риторики у називанні закладу «політехнікою» простежується у багатьох зовнішніх та внутрішніх виступах УГА, починаючи з 1924 р. Саме тоді Професорська рада підготувала звернення до своїх керуючих міністерств із проханням розширити існуючу трирічну програму навчання до чотирирічної. Воно було офіційно схвалене Міністерством закордонних справ ЧСР у листі № 176.531/1924/II від 11.11.1924.

З 1924 р. Українська Політехніка почала жити за новим статутом. Відповідно до нього головним керівним органом академії була Професорська рада, президію якої творили ректор, проректор та секретар ПР. До складу її членів із правом вирішального голосу входили всі штатні професори академії та доценти, які очолювали кафедри, а також по одному доценту-представнику різних факультетів. Усі інші члени викладацького персоналу мали дорадчий голос. Головним виконавчим органом ПР був Сенат, який складався з ректора, проректора, секретаря ПР та деканів трьох факультетів. Справами кожного факультету керували ПР дотичних факультетів, до президій яких входили декан, продекан та секретар. Фінансуванням УГА, що надходило від уряду ЧСР, керувала від вересня 1923 р. згадувана вище Фінансово-господарська комісія (ФГК), яка складалася з ректора, проректора, 3 представників-лекторів та 3 студентів від кожного факультету, а також 2 представників від Міністерства закордонних справ та Міністерства хліборобства ЧСР. Той факт, що у фінансову комісію входило порівну по 3 представники від викладачів та студентства, свідчив про демократичність і прозорість у веденні господарських справ академії, хоча на той час це було занадто незвичним. У листі від Міністра хліборобства до Міністерства закордонних справ ЧСР зазначається, що подібний допуск студентів у вирішення важливих питань щодо призначення/позбавлення стипендій, успішності студентів та ін. є неприпустимий і не має ніде аналогії⁹³. Незважаючи на протест Міністерства хліборобства ЧСР, участь студентів у розв'язанні економічних питань комісії була збережена. Можна вважати, що подібний приклад ініціації студентського

⁹³ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Лист від Міністра хліборобства ЧСР Гестеркорна до Міністерства закордонних справ ЧСР від 15 вересня 1923 р.

самоврядування свідчив про прогресивність Української Політехніки. Після переходу УГА під фінансування Міністерства хліборобства ФГК було скасовано, а її справу переведено до компетенції Сенату академії. 1924 р. за ініціативи ПР було утворено спеціальний контрольний орган – тричленну Ревізійну комісію, яка підпорядковувалася ПР і була відповідальна за догляд діяльності установ академії та контролювала використання урядових дотацій. Усі згадані керівні та виконавчі посади адміністрації УГА були виборними строком на один календарний, а згодом – шкільний рік.

2.2. Розквіт – 1925-1928 рр.

Період з 1925 до 1928 рр. можна вважати часом найбільшого розквіту Української Політехніки в Подєбрадах. Саме тоді зареєстровано найбільшу кількість лекторського і студентського складу, найжвавішу діяльність кафедр і семінарів на кожному із семи відділів академії, найгучнішу діяльність організацій і найрезонансніші заходи, здійснювані при академії й від її імені.

2.2.1. Навчальна і позанавчальна діяльність викладачів та студентів УГА

Для забезпечення всебічної підготовки технічних кадрів, яка полягала не тільки у теоретичних викладах, але й у практично-дослідній роботі, УГА розвинула розгалужену систему навчально-допоміжних установ, до яких належали: фундаментальна бібліотека (див. Розділ 3), 33 тематичні кабінети, 14 лабораторій, 2 ферми – господарська з досвідним полем та молочна із відділом дрібних с.-г. тварин, 13 семінарів, 4 термінологічні комісії (див. Розділ 3), 8 навчально-практичних осередків – лісовий та агроботанічний розсадники, метеорологічна станція, учбовий город, ділянка для с.-г. дослідів та сортовипробування, гараж для с.-г. техніки та реманенту, навчальні кооперативи: споживчий «Відродження» та кредитовий «Єдність» (див. ілюстрації 2-5⁹⁴).

⁹⁴ Місцезнаходження і автор ілюстрацій 2-5: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради», картон із тимчасовим № 53. Цифрова фотографія: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем 2014.



Ілюстрація 2. Практичні вправи з геодезії під керівництвом проф. Грабини (зліва у шляпі й плащі)



Ілюстрація 3. Вправи у лабораторії ферментаційної хімічної технології під керівництвом доц. Голіцинського



Ілюстрація 4. Практика у лісовому розсаднику (на задньому плані височить метеорологічна станція)⁹⁵



Ілюстрація 5. Реманент кабінету загального і спеціального хліборобства

⁹⁵ За свідченнями проф. В. Чередіва, саджанці з розсаднику використовувалися для посадки «Українського гаю» на березі р. Лабі біля міського лісу. Після ліквідації УГА посадочний матеріал викупила мерія Подєбрад для насадження парку біля водонапірної вежі «На Прутнице». Метеорологічна станція УГА була включена у загальночеську метеорологічну систему спостережень. Її зведення погоди, які проводилися студентами УГА під керівництвом викладачів, передавалися до центральної метеорологічної установи в Празі (див. у ст.: В. Чередів. Завдання та програма агрономічно-лісового факультету УГА).

Слід звернути увагу на тематичні кабінети, деякі з яких були окрасою академії і місцем обов'язкового відвідування її гостей. Одним із них був кабінет хліборобства загального і спеціального, в якому побували численні відвідувачі «двох міжнародних студентських конгресів, групи югославських студентів, декілька з'їздів чеських учителів, деякі чеські школи, декілька українських студентських з'їздів, два українських наукових з'їзди, поодинокі вчені та політики з Чехословаччини, Польщі, Румунії, Австрії, Німеччини, Югославії і зокрема Хорватії, Італії, Франції, Англії, Америки, Швеції, Фінляндії, Латвії»⁹⁶. Увагу гостей привертало не лише численне приладдя та унаочнення у вигляді мап, таблиць, схем, але й багаті тематичні колекції та експонати, виготовлені руками самих студентів. Подібним був кабінет фізики, численні пристрої у якому зробили студенти під керівництвом викладачів УГА (див. ілюстр. 6)⁹⁷.



Ілюстрація 6. Кабінет фізики проф. Лисянського

⁹⁶ Гордієнко Г. Кабінет хліборобства в Українській Господарській Академії в Подєбрадах // Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подєбради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТГІ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. — Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – 278 с. – С. 47-48.

⁹⁷ Місцезнаходження і автор ілюстрації 6: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради», картон із тимчасовим № 53. Цифрова фотографія: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем 2014.

Для студентів подібні кабінети грали роль своєрідних клубів за науково-навчальними інтересами, бо тут можна було зайнятися експериментально-дослідною роботою, дістати потрібну літературу чи консультацію щодо складання екзаменів, практики, дипломної роботи, поспілкуватися на фахові теми протягом семінарів чи засідань дотичних товариств чи організацій. Останні були також предметом гордості УГА, оскільки їхня різноманітна й загалом успішна діяльність вносила в академічне життя енергію нових ідей, творчого пошуку і феєрверку діяльності (див. ілюстр. 7)⁹⁸.



Ілюстрація 7. Кабінет зоології і рибівництва (за столом – доц. Русов)

За статистикою проф. М. Добриловського, при академії у різні часи діяло 52 різні культурні, професійні, спортивні та ін. організації, 38 із яких були безпосередньо пов'язані з академією своїми статутами⁹⁹. Українська Політехніка усіляко сприяла утворенню осередків, полегшуючи їх офіційну реєстрацію, дозволяючи користуватися

⁹⁸ Місцезнаходження і автор ілюстрації 7: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 53. Цифрова фотографія: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем 2014.

⁹⁹ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 53, Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подебради, 1942. – 109 с. – С.95.

своїми приміщеннями, виділяючи кошти на їхню діяльність. За своїм складом організації поділялися на 1) студентські, 2) лекторські і 3) змішаного типу. Звісно, жвава позанавчальна діяльність УГА в Подєбрадах заслуговує на окреме дослідження. У нашій роботі робиться спроба перелічити основні осередки культурно-професійного життя подєбрадської академії. Серед найбільших студентських культурних організацій при УГА були: 1) академічний хор, що нараховував близько 50 чоловік, диригентами якого у різні часи були визначні українські митці А. Чехівський, О. Кизима, П. Щуровська-Россіневич – учениця О. Кошиця. Його апофеозом став виступ на фестивалі слов'янських хорів 28 квітня 1928 р., де його було визнано найкращим серед хорів-гостей. У грудні того ж року хор запросили на гастролі у Остраву¹⁰⁰; 2) гурток літераторів «Культ», до якого горнулися Є. Маланюк, Л. Мосендз, О. Шовгенова (у заміжжі – Теліга), Н. Лівіцька-Холодна, М. Чирський та ін., а з Праги часто приїжджали Ю. Дараган, У. Самчук, О. Ольжич¹⁰¹. Гуртківці часто влаштовували літературні вечори, презентуючи свої власні твори чи запрошуючи відомих українських літераторів із числа своїх викладачів та їх дружин, зокрема Валерію О'Коннор-Вілінську, Василя Короліва-Старого, Наталену Королеву, Бориса Лисянського, Модеста Левицького, або інших українських літераторів з Праги. Мистецькою подією академії став випуск першої збірки поезій Євгена Маланюка «Стилет і стилос»; 3) драматичний гурток, що налічував понад 20 членів і виступив із 30 виставами – складними модерними п'єсами, мав свої костюми і реквізити та співпрацював з відомими артистами Загаровим, Морською, Совачовою, Базилевичем та ін.; 4) капела бандуристів «Кобзар», яка складалася з 30 членів, певний час нею керував відомий український бандурист В. Ємець. Деякі члени капели увійшли у Празьку капелу бандуристів. Майстерною грою на бандурі у капелі відзначалися студенти М. Теліга і П. Заворицький, а виробництво бандур започаткували працівник УГА Гр. Довженко та студент М. Романченко; 5) музичний квартет у складі А. Іванис (фортепіано), П.

¹⁰⁰ Петрівський Д. Хор Української Господарської Академії в Чехо-Словаччині // Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подєбради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТПГ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. — Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. — 278 с. — С. 110-116.

¹⁰¹ Шох П. Євген Маланюк (спомин) // Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подєбради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТПГ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. — Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. — 278 с. — С.152-159.

Вашенка (перша скрипка), В. Рейтера (друга скрипка) та Ю. Пирогова (віолончель) виконував класичний репертуар і часто акомпанував під час показу німих фільмів у місцевому кінотеатрі. Його залюбки запрошували організатори курортних вечірок; 6) «Гуртком аматорів пластичного мистецтва при УГА» керував відомий маляр С. Мако. Члени гуртка презентували кілька художніх вистав в академії; 7) школа балету під керівництвом студента І. Костіна з успіхом виступала на сцені подебрадського театру. Її відвідувало багато чеських дівчат; 8) «Гурток українських шахістів»; 9) дитячий театр; 10) «Товариство плекання українського національного танку при УГА» провадило школу народного танцю, започатковану В. Авраменком, який деякий час мешкав у Подєбрадах. Школа набула такої популярності, що на чеських балах разом із «Беседою» почали танцювати «Гопак», «Аркан», «Запорізького козака» і «Катерину»¹⁰² (див. ілюстрації 8-10)¹⁰³.



Ілюстрація 8. Афіша концерту капели бандуристів і музичного квартету при УГА

¹⁰² Єремій М. Мистецтво і спорт в Подєбрадах // Бюлетень Т-ва абсолювентів УГА – УТГІ. Ч. 34. – Нью-Йорк, 1966. – С.12.

¹⁰³ Місцезнаходження і автор ілюстрацій 8-10: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради», картон із тимчасовим № 54. Цифрова фотографія: Ганна Величко 2014.

Jiříkovo divadlo v Lázních Poděbradech.
Baletní studio M. Kostina při Plastickém spolku.

Na všeobecnou žádost po druhé.

Úkrajinský klasický špičkový balet.

V neděli dne 27. března 1927.

PIEROTŮV SEN

Balet o 2 dějstvích a 3 obrazech. Hudbu zkombinoval J. Pirohov. Libretto od Ivano.
Choreograf a režisér J. Kostin. Kostýmy podle návrhu Cholodnoho P.

OSOBY:

Pierot	- KOSTIN IVAN) Radzievska V.) Sas Tisovský J.
Dezi,)	Pančenko T.) Novotná M.) Zaporozec A.
Lolo,) kolom:	Bezpalkova K.) Nováková A.) Hajdovský L.
Meri,) biny	Ljnska M.) Hjarova J.) Sadovska
Leandr	- Černavska A.) Marčenko H.	- Koberska
Harlekýn	- Kramarenko	- Bekuch H.	Masky, sbor a vojenský pochod.
Markýz	- Čirský A.		
	Přítelkyně kolombin		Toto,) koničci
	Achmed		Koko,)

V I. dějství předvedeny budou čistoklasické tance špičkové techniky. V II. dějství předvedeny budou čistě národní a charakterní tance.

Balet doprovází orchestr pod řízením kapelníka Jelínka.

Začátek přesně o 8. hodině večerní. -- Konec před 10. hodinou.

Ceny míst v korunách: Lože 40, sedadlo v loži 10, I sedadlo v přízemí 10, II. 8, III. 7. Balkon: I. sedadlo 10, II. 8, III. 6, IV. 5. Parket 4, studentský na legitimaci 3.

Předprodej lístků v modním záv. p. Havlíčka. - Podrobné programy a lístky v den představení u pokladny o půl 7. hod. večer.

P. T. obecnstvo se upozorňuje, že po zapětí aktu do hlediště nikdo vpuštěn nebude.

Mládeži do 16 let nepřístupno.

Ілюстрація 9. Афіша спектаклю балетної студії І. Костіна при УГА

Jiříkovo divadlo v Lázních Poděbradec.
Ukrajinský akademický dramatický spolek.

Za lask. režie a spoluúčinkování býv. ředitele státního Alexandrinského divadla v Petrohradě p. O. ZAHAROVA.
 Pohostinsky vystoupí bývalý člen Moskevského divadla p. H. SOVACEVA a býv. člen Užhorodského divadla p. TH. BAZILEVIČ.

V pondělí dne 15. února 1926.
 Ivan Tobilevič (Karpenko Karyj):

Komedie o 4 jedn. Marnost-(Suěta). Komedie o 4 jedn.

Mikar Baryčenko, bohatý kozák-zemědělec Tetna, jeho žena Karpo, zemědělec Mychajlo, asymmetrii profesor Petro, kanclář práva (J.U.D.) Ivan, poddůstojník, pisal' v. v. Javlocha, Karpova žena Adelažda, Petrova žena Nataša, Mychajlova žena Sorokotylnobnykov, sloupý generál, otec Nataši Po III. jedn. dětská přestávka.	p. Iv. Cholodnyj p. H. Sovaceva p. P. Zavarickýj p. V. Murácko p. Iv. Zvaryčuk p. Th. Bazilevič p. O. Loska p. L. Gadišacka p. M. Medveděva p. H. Marčenkova p. O. Zaharov	Demid Korolenko, vesnický učitel Tereško Surma, bohatý kozák-zemědělec Niataša, jeho syn Serhij Hspalensko, bohatý kozák-zemědělec Taras Hspalensko, jeho synovec, poddůstojník Akiba Akiovyč, pomocník třídního učitele Tarabanov, kuchař Paka, kuchal'ka Daryna, pokojná Čilnik Valja, sluha Host	p. H. Zakolstui p. V. Nedolija Ara Čerhavka p. Iv. Pekarčuk p. D. Onak p. M. Savčinskýj p. M. Črapko p. H. Linevyčova p. N. Davběva p. F. Šarban p. Jurko Vukij p. Iv. Kuzněcij
-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

V úterý dne 16. února 1926.

I. Jiří Wolker, překlad Th. Bazileviče:
Nejvyšší oběť.

II. Taras Sevčenko, inscenisace L. Kurbasa:
Ivan Hus (kacíř).
 Poeme v 1 jednání.

Sola Filip, redaktor „Smolaskypu“ Petr, učitel Alexander Filipov, policejní komisař	p. H. Marčenkova p. Th. Bazilevič p. V. Kostenko p. O. Zaharov
----------------------------------------------------------------------------------------------	-------------------------------------------------------------------------

III. S. Vasyličenko:
Na první veselí. Obrázek z ukrajin. vesnického života o 1 jedn.

(Na perši huli.)

Sava Vasylyna, jeho žena Olena, jejich dcera	p. Iv. Cholodnyj p. H. Sovaceva p. H. Marčenkova	Tymiš, chlapec Děd a rehtačka Mažské, ženské a smíšené sbory.
----------------------------------------------------	--------------------------------------------------------	---------------------------------------------------------------------

Před každým jednáním laskavě přednese v češtině stručný obsah děje p. Soukup.

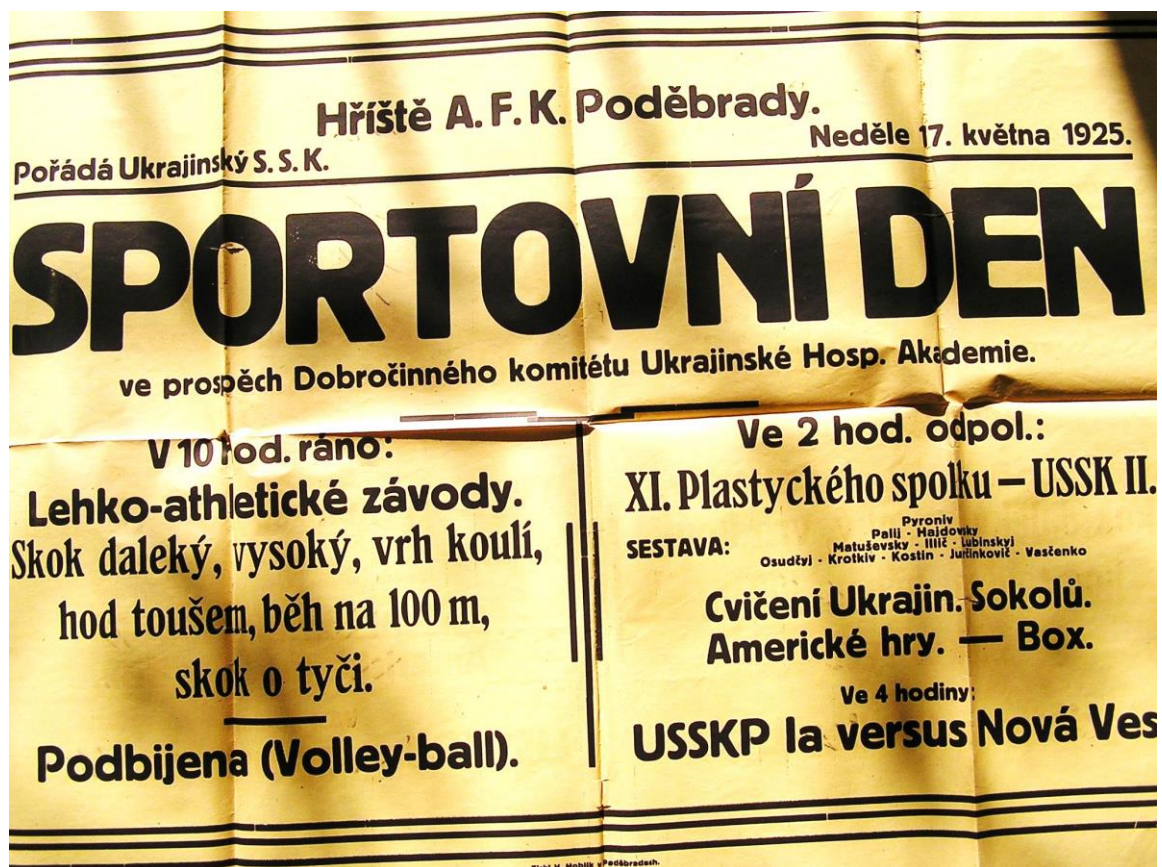
Začátek přesně o půl 8. h. več. Divadlo je řádně vytopeno.

Ceny míst: Lože 40 Kč, sedadlo v loži 10 Kč. Přizemí: I. sedadlo 10, II. 9, III. 8 Kč. Balkon: I. sedadlo 10, II. 8, III. 7, IV. 6 Kč. K stání 5 Kč, studentský 3 Kč.

Předprodej lístků v modním závodě p. Havlička na náměstí. Telefon č. 65.

Ілюстрація 10. Афіша спектаклів драматичного гуртка при УГА

Спортивні організації були представлені 1) «Спортивним клубом» із різними секціями: волейболу, баскетболу, фехтування¹⁰⁴, плавання, легкої атлетики; 2) організацією скаутів; 3) «Товариством українського Сокола», який був автономною філією чеського Сокола, а також спортивними товариствами «Січ» та «Дніпро». При академії існувала футбольна збірна. Усі спортивні осередки брали активну участь у численних спортивних змаганнях на місцевому, загальнодержавному та міжнародному рівнях. Їх членами були й викладачі академії (див. ілюстрацію 11)¹⁰⁵.



Ілюстрація 11. Афіша «Дня спорту» для збору коштів на користь Благодійного комітету при УГА. Її організатори: Спортивний клуб, Товариство пластунів, Український Сокол

¹⁰⁴ Фехтуванню студентів навчав генерал Армії УНР М. Омелянович-Павленко, який обіймав посаду бібліотекаря в УГА.

¹⁰⁵ Місцезнаходження і автор ілюстрації 11: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 54. Цифрова фотографія: Ганна Величко 2014.

Для задоволення релігійних потреб громади УГА існували «Українська православна парафія», яка відносила себе до Української автокефальної церкви, а територіально підпорядковувалася празькому архієпископові, та «Відділ українського євангельського об'єднання в Подєбрадах». Щодо релігії, то великою подією в житті академії стали відвідини митрополита Андрея Шептицького у вересні 1926 р¹⁰⁶.

В УГА також діяли студентські організації за територіальною приналежністю своїх членів, т.зв. земляцтва, до яких належали: «Гурток студентів-українців з Північно-Західних земель України», «Кубанське земляцтво студентів УГА», «Товариство кубанців ім. отамана Якова Кухаренка», «Українське студентське товариство ім. І. Франка», «Білоруський студентський гурток при УГА».

Лекторські організації мали здебільшого наукове і фахове спрямування, серед них найдієвішими були згадувана вище «Спілка техніків сільського господарства», «Товариство українських економістів» та «Товариство українських кооператорів», які вели широку видавничу та просвітницьку діяльність. Крім того, на кожному факультеті працювали професійні спілки, що їх закладали викладачі та студенти, наприклад «Спілка українських лісівників», «Хіміко-технологічний гурток», «Спілка гідротехніків і меліораторів», споживче товариство «Наша хата», ощадно-позичкове товариство «Єдність» тощо. У подальшому, коли члени цих осередків закінчили навчання в УГА, вони трансформувалися у професійні організації, увійшовши до складу «Союзу організацій інженерів-українців на еміграції», який утворився наприкінці 1930 р. Жвавою діяльністю відзначалося «Товариство українських студентів пасічників при УГА», яке мало власну невелику пасіку, проводило лектури і практичні заняття. За свої експонати, виставлені на державній виставці пасічництва в Остраві у 1924 р., товариство дістало диплом та грошову премію. Інший осередок УГА – «Товариство плекання дрібних с.-г. тварин» – здобуло золоту медаль на середньо-чеській виставці свійських тварин і домашньої птиці в Подєбрадах у 1929 р.

Не тільки окремі товариства при УГА брали участь у численних виставках у межах і поза межами ЧСР. Власне, цю практику академія започаткувала вже з 1923 р., здобувши на сільськогосподарській виставці у Празі диплом від Чеської хліборобської ради за праці студентів. У подальші роки УГА постійно отримувала почесні нагороди і

¹⁰⁶ Єремій М. Відвідини митрополитом Андреем Шептицьким Академії // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922—1935. Т. 1. — Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. — 247 с. — С. 133-135.

медалі за свої експозиції на сільськогосподарських виставках Чехословаччини та Польщі (на території Західної України). Крім того, УГА за проханням Українського комітету у Львові виготовила за рекордно короткий строк 20 великих карт і діаграм про Україну для презентації на світовій виставці у Чикаго в 1932 р.¹⁰⁷ Лекторський склад академії підтримував тісні наукові зв'язки з науковцями ЧСР та всього світу. Про це свідчить участь викладачів УГА у різноманітних міжнародних конференціях, зокрема слов'янських ботаніків, лісівників, природознавців та лікарів у Празі, міжнародному аграрному з'їзді, з'їзді Сільськогосподарської Академії Наук у Празі та ін. Окремі українські науковці з Подєбрад були учасниками міжнародних конгресів, наприклад проф. Л. Грабина двічі відвідав геодезичні з'їзди світового рівня у Парижі, проф. В. Тимошенко став стипендіатом Рокфелеровського фонду у США і т.д.¹⁰⁸

Деякі осередки при УГА мали свої друковані органи, наприклад «Молодий Агроном» був неперіодичним часописом «Агрономічного товариства при УГА», «Український Сокіл» видавався «Товариством українського Сокола», гурток бібліофілів видавав брошури серії «Книгозбірня українського бібліографічного мікроба». У 1927 р. починається видання головного наукового органу академії – «Записки УГА», де друкуються праці її професорсько-викладацького складу. Рівнобіжно студентська «Академічна громада» видає неперіодичні «Записки Академічної Громади», де містилися статті та реферати студентів з фахових питань. У тому ж 1927 р. стіни Української Політехніки полишають перші випускники. Усі ці чинники вказують на той факт, що саме в цьому році завершується організаційний етап у формуванні УГА як вищої школи і починається новий академічний період, орієнтований на науково-дослідну діяльність.

2.2.2. У пошуках сталого осідку

У 1925-1928 рр. академія перетворилася у розгалужену освітньо-наукову інституцію, яка займала 80 помешкань: 61 – для кабінетів, 9 – для аудиторій, 4 – для

¹⁰⁷ Іванис В. Національно-політичне значення Української Господарської Академії // Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подєбради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТГІ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. – Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – 278 с. – С.16.

¹⁰⁸ Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1, 2-е видання. – Львів-Кент-Острог: НТШ, 2008 – 367 с. – С.163.

лабораторій, 6 – для різних потреб. Вони були розсіпані по всьому місту за 14 різними адресами. Варто зазначити, що саме в ці роки чисельність студентства, професури та адміністрації УГА досягала тисячі чоловік, і всі вони найчастіше орендували житло у подебрадців. Новоприбулих студентів у перші роки роботи академії розміщували в інтернаті на 150 ліжко-місць, утвореному на замку, який потім було перенесено до села Полабець недалеко Подебрад. На щастя, проблема з житлом у Подебрадах на той час не стояла так гостро, як у Празі, де, за спогадами Б. Мартоса «було дуже важко знайти не то що помешкання, а й навіть кімнату»¹⁰⁹. Курортне містечко приймало своїх чисельних відпочивальників переважно влітку, коли в УГА розпочиналися фєрії, а студенти від'їжджали з міста на практику чи в пошуках підробітку.

Більшість договорів оренди щодо приміщень для академії підписувалися на рік, а потім продовжувалися знову. Звичайно, це збільшувало працю і без того навантаженим викладачам та студентам, які крім своїх прямих обов'язків здебільшого виконували різні адміністративні функції. Але коли Професорська рада як найвищий керівний орган академії виносила пропозицію щодо побудови чи купівлі власної будівлі для УГА, міністерства не бажали цього слухати. Звісно, це посилювало відчуття тимчасовості і транзитності перебування академії в Подебрадах, особливо серед студентства. Саме тоді загострилася тема переїзду УГА в інше місце. Особливо гаряче вона дискутувалася на сторінках студентського вісника академії «Наша громада» впродовж 1924-1926 рр.

Вагомим аргументом за переїзд УГА у місце з теплішим кліматом стало загрозливе зростання випадків захворюваності на туберкульоз серед студентства. Протоколи Фінансово-господарської комісії УГА вже від 1923 р. розглядають різні заходи боротьби із цим недугом: у протоколі від 24.06.1923 – розгляд питання про утримання санаторію для «лікування хорих на туберкульоз студентів Академії» силами УГА, у протоколі від 9.03.1925 – на порядку денному звернення до Міністерства закордонних справ ЧСР «із умотивованим проханням про необхідність організації лікування студентів Академії, хворих на туберкульозу, і асигнування окремої грошової допомоги на цю мету, зглядно приміщення хворих за посередництвом Червоного Хреста до санаторій», у протоколах за 1925 р. простежується створення

¹⁰⁹ Мартос Б. Засновання Української Господарської Академії // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922—1935. Т. 1. — Нью-Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. — 247 с. — С.109.

«Туберкульозного фонду» і зазначається список студентів, яким було надано «відживне»¹¹⁰ або сплачено «поїздки для лікування в кліматичні місцевості», зокрема у Болгарію (протоколи від 08.05.1925 та 05.03.1926)¹¹¹, протокол від 30.12.1927 повідомляє про відмову Червоного Хреста оплачувати рецепти студентів УГА.

Показовою щодо цього є стаття першого лікаря академії й талановитого українського філолога, письменника, перекладача та громадського діяча Модеста Левицького, надрукована у «Нашій громаді». У ній лікар наводить загрозливу статистику захворюваності студентів на сухоти та нервові хвороби. Зокрема, спалах туберкульозу в академії на кінець 1925 р. охопив 15 % студентів, причому була зареєстрована динаміка зростання захворювання з летальними випадками¹¹². Автор пояснює це вологим кліматом Подебрад і зниженням резистентності у студентів внаслідок перебування в таборах для інтернованих у Польщі та лихоліть війни в Україні. Велике занепокоєння М. Левицький висловлює з приводу статистики нервових хвороб, які було встановлено у 2/3 студентства. Їх причиною лікар вважає не тільки поневір'яння на війні та в польському полоні, але й депресивні фактори емігрантського життя та навчальне перевантаження. На думку автора, від нервового занепаду подебрадського студентства «не допоможуть ніякі санаторії, ніякі грошові допомоги: врятувати від нього може тільки поворот на батьківщину, визволену від ворогів»¹¹³.

У більш оптимістичному ключі переїзд зображували самі студенти на сторінках гумористичного часопису «Подебрадка», а згодом його наступника – «Енея», які виходили неперіодично невеликими зшитками, надрукованими літографічним способом, під редакцією «утаємниченої» колегії, яка через свій гумористично-

¹¹⁰ Щомісячна допомога хворим студентам на покращення харчування у розмірі 90-200 чскрон, проект якої був розроблений лікарем УГА М. Левицьким. Раціон поліпшеного харчування складався з нехитрого меню – щоденного додаткового вживання літру молока і 2 яєць до основної страви. Див. у: Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 99, Лист М. Левицького до Високого Сенату Української Господарської Академії від 3.3.1925.

¹¹¹ Згадувані протоколи ФГК УГА знаходяться в Державному районному архіві м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 6.

¹¹² Хворі студенти УГА лікувалися на віллі «Вікторія» – туберкульозному санаторії поблизу с. Засмуки неподалік від Подебрад. Цей санаторій був організований у рамці РДА для лікування хворих емігрантів. Дотепер про 12 студентів і випускників УГА, яким хвороба утяла життя, нагадує братська могила на цвинтарі у Засмуках. Пам'ятник виконано у формі обеліску з чорного мармуру. Нагорі викарбований тризуб, верхівка середньої частини якого продовжена православним хрестом, а до нижньої частини додано перо. Такий тризуб характерний для поховань українців в Подебрадах. Під призвищами похованих напис: «Спїть, хлопці,спїть, про долю й волю України сніть. Ukrajnští emigranti, jimž osud nedorřál návratu do své Vlasti». Списки похованих розміщено на <http://e-memorial.vstour.info/>

¹¹³ Левицький М. Про стан здоров'я студентів Української Господарської Академії // Наша громада. – Подебради – 1925 – листопад-грудень – С. 42.

сатиричний профіль дбала про свою анонімність. Однак, подебрадська громада знала цих авторів поіменно, бо більшість із них були студентами або викладачами УГА: О. Льницький (редактор, видавець, друкар), Ю. Матушевський, П. Холодний, Л. Савицький (карикатуристи), Л. Мосендз, М. Гайовий, Г. Дуброва, В. Королів-Старий, М. Єремійв (поети-сатирики). На одній карикатурі ідею перенесення академії до Табору студенти зобразили у вигляді процесії викладачів УГА, що входить до Табору через браму. Кожного викладача намальовано зі своїми «регаліями»: «М. Єремійв в якості провідника, а далі – І. Шовгенів приносить в дар Академію, Б. Іваницький, М. Косюра з дубочком, А. Біднов з хоругвою, О. Вілінський з рисувальним приладдям, М. Вікул з хімікаліями, І Шереметинський, якому плутається під ногами поросся, О. Безпалько з підручником німецької мови, Модест Левицький з бандурою та Ю. Русов з сіткою на метелики»¹¹⁴.

2.2.3. Студенти УГА у фокусі поліції ЧСР і подебрадців

Звичайно, велика кількість іноземного студентства породжувала в невеликому містечку Подебради різні настрої серед місцевого населення. Студентство і викладацький склад УГА, в минулому політичні діячі або вояки Армії УНР, належали до різних політичних партій чи осередків. За діяльністю українців в академії, які належали до небажаних у ЧСР політичних угруповань, було встановлено таємний поліцейський нагляд¹¹⁵. Деякі з них були заборонені в ЧСР, наприклад, монархічна¹¹⁶ і комуністична партії або новостворена у травні 1923 р. Спілка студентів-громадян УРСР в Чехословаччині. Остання була створена студентами УГА – вихідцями з Великої України за підтримки консульства СРСР в ЧСР і займалася популяризацією комуністичних ідей серед громадян ЧСР, популяризацією УРСР серед студентів УГА, а

¹¹⁴ Єремійв М. Подебрадський гумор // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935. Т. 1. – Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с. – С.139.

¹¹⁵ Крім Національного архіву м. Праги донесення подебрадської жандармерії на деяких студентів УГА знаходяться у Державному районному архіві м. Німбурк – відділі райадміністрації м. Подебради (див. у кн.: *Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl II: Archivy Středočeského kraje a Archiv hlavního města Prahy / Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, Archivní správa Ministerstva vnitra České republiky. – 1. vyd. – Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 2003. – 160 s. – s. 131-136).*

¹¹⁶ Монархічній діяльності української еміграції в ЧСР у 1922-1939 рр. присвячена ґрунтовна дипломна робота Мирослава Томека (Tomek M. *Ukrajinské monarchistické hnutí na území ČSR v letech 1922–1939 / Diplomová práce. – Praha: Univerzita Karlova, 2011. – 124 s.*).

також вербуванням у її громадяни. Завдяки її шпiонській дiяльностi в українських тижневиках виходили бруднi тенденцiйнi статтi про дiяльнiсть академiї та студентську громаду в ЧСР¹¹⁷. Цей осередок було викрито й розпущено постановою земської полiтичної справи м. Праги № 21954 вiд 6 серпня 1924 р., а студентство УГА зi свого боку оголосило йому бойкот¹¹⁸. У подальшому бiльшiсть членiв цiєї спiлки припинила свою дiяльнiсть або ж полишила академiю за власним бажанням. Треба вiддати належне керiвництву академiї, яке пiдтримувало загальний аполiтичний курс i ставилося толерантно навить до подiбних студентiв, дбаючи про те, щоб усi послухачi користувалися однаковими правами. Загалом, за активної освiтянської роботи на полiтику в УГА залишалося мало часу, тому лише невелика група української колонiї в Подебрадах продовжувала займатися полiтичними справами¹¹⁹.

Не тiльки полiтична дiяльнiсть послухачiв української полiтехнiки впадала у пильне око подебрадської жандармерiї. Розглядала вона i скарги мiсцевого населення щодо т.зв. морального обличчя студентства УГА. Слiд сказати, що у бiльшостi випадкiв при детальнiму розслiдуваннi такi скарги виявлялися перебiльшеними i носили особистий характер. Цiкавою є скарга iз пiдписами 36 мiсцевих жителiв, яка була доручена вiддiловi полiтичної справи м. Подебрад 1 вересня 1925 р., де йдеться про студентiв УГА як зухвалих парубкiв, якi не дають проходу жiночiй половинi мiста. При розглядi донесення було встановлено, що його автор, мiсцевий чиновник, намагався у такий спiсiб вплинути на свою доньку, котра палко закохалася у студента УГА – активного члена спортивного товариства «Сокiл» при академiї й знаного спортсмена¹²⁰. У спогадах колишнього випускника i асистента УГА Василя Проходи фiгурує зовсiм протилежна iнформацiя: тактовне поведження i вмiння гарно танцювати у деяких студентiв УГА було настiльки бездоганне, що їх залюбки запрошували організатори курортних вечiрок репрезентувати «наше студентство у «вищому» курортному

¹¹⁷ Наприклад, наступнi статтi: Емiгрантське болото // Бiльшовик. – Київ – ч. 138 – 20 червня 1924 р.; Розкол українського студентства на емiграцiї // Вiстi. – Харкiв – 11 вересня 1924.

¹¹⁸ Документи щодо дiяльностi Спiлки студентiв-громадян УРСР в Чехословаччинi та згаданi вище статтi знаходяться у Нацiональному архiвi, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 100.

¹¹⁹ За донесеннями вiддiлу полiтичної справи м. Подебрад в УГА нараховувалося приблизно 20 членiв комунiстичної партiї та 40 членiв монархiчного «Українського союзу хлiборобiв-державникiв» – Нацiональний архiв, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 100, Конфiденцiйне повiдомлення президiї Мiнiстерства внутрiшнiх справ ЧСР № 16952 до Мiнiстерства закордонних справ ЧСР вiд 14 серпня 1925 р про таємну сходку студентiв УГА.

¹²⁰ Нацiональний архiв, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 100. Звiт жандармерiї про розслiдування у справi № 2590 вiд 8 вересня 1925 р., м. Подебради.

товаристві»¹²¹. Крім згаданих особистих скарг, що надходили від громадян Подебрад, Міністерству внутрішніх справ ЧСР інколи доводилося вирішувати й серйозніші речі, пов'язані з академією. У Національному архіві ЧР¹²² та Державному архіві райадміністрації м. Подебрад можна знайти документи, що стосуються розслідування у кримінальній справі щодо планованого атентату на М. Шаповала напередодні Рідзва 1923 року. Замах мав скоїти студент УГА Я. Нестеренко під час приїзду голови УГК до академії. Однак, атентат не відбувся, а у травні 1923 судове провадження проти студента Нестеренка було припинене прокураторою м. Кутна-Гора.

Однак, незважаючи ні на політичну активність деяких українців, ні на місцевий клімат, який буцімто не підходив для туберкульозних хворих, було прийнято рішення залишити УГА в Подебрадах. Прикметно, що останню крапку у цьому поставило якраз місцеве населення, яке, за словами М. Добриловського, «вжило всіх заходів, щоб затримати Академію, яка йому приносила чималий дохід. Домовласники пішли навіть на те, що з власної ініціативи всі гуртом знизили платню за ті помешкання, що їх наймали вони студентству та професурі»¹²³. Це підтверджує і лист старости міста Подебради від 26 жовтня 1924 р. із проханням до Міністерства закордонних справ залагодити справу щодо полишення УГА у місті, бо «якщо дохід від українців припиниться, це буде означати справжнє лихо для місцевих жителів», оскільки щорічно українці платять за оренду місцевих приміщень і житла чверть мільйона чехословацьких крон. Староста дає слушну пропозицію міністерству щодо спорудження власної будівлі для академії, яку з подібним фінансуванням можна було б сплатити за 4 роки і в майбутньому залишити для потреб міста¹²⁴. Щодо проблеми т. зв. несприятливого клімату Подебрад, то голова міста піддає сумніву, що погодні умови недалекого Табору стануть кращими для хворих. Зацікавленою стороною у позитивному розв'язанні питання були й місцеві підприємці, які теж надіслали листа у вищезгадане міністерство із засвідченням, що академія «не чинить перешкод

¹²¹ Прохода В. Записки непокірливого. Книга II – Новий Ульм н/Д: Власним накладом при посередництві тижневика «Українські вісті», 1972. – 364 с. – С.38.

¹²² Матеріали знаходяться у архіві Міністерства внутрішніх справ ЧСР, фонд PMV-AMV 225, картон № 280.

¹²³ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 53, Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подебради, 1942. – 109 с. – С.27.

¹²⁴ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Лист від старости Подебрад до Міністерства закордонних справ ЧСР від 26 жовтня 1924 р.

курортному життю і не створює житлову кризу», а її переміщення спровокує «велику втрату доходів» і повне розорення для деяких комерсантів¹²⁵.

Цікавий приклад ефективної економічної співпраці між студентством та подебрадськими підприємцями наводить згадуваний вище Василь Прохода. Він розповідає про чеського власника крамниці, пана Башту, який, «щоб привабити українських покупців, розмалював вивіску в жовто-блакитну фарбу з написом: «Тут можна випити і добре закусити»¹²⁶. Про культурний внесок академії в життя Подебрад свідчить слово на захист УГА, виголошене лікарем Боучкем в газеті *Poděbradské Noviny* від 16 жовтня 1925 р.: «На українців напала в друку одна наша партія в жупному органі наших чехо-словенських соціалістів... Коли ми сваримося між собою, це є наша чеська непорядність. Нападати ж на чужинця, а занадто на брата-слов'янина, що дома втратив усе і вирятувався лише з душею – це жорстокість. Обезцінювати значіння тутешньої Української Академії, яка виставкою, що відбулася два роки тому, яскраво виказала своє призначення, – це може зробити тільки людина, обмежена в розумі»¹²⁷. Можна сказати, що вцілому між подебрадцями та українськими колоністами УГА встановилися плідна співпраця й взаємовигідні стосунки. Академія приносила значний дохід місту, а отже, кошти, витрачені на її фінансування, поверталися до чехословацьких громадян і сприяли їхньому добробуту.

2.2.4. Припинення Російської допомогової акції і діяльність Допомогового комітету УГА

У 1926 р. Міністерство закордонних справ ЧСР прийняло рішення про поступове згортання Російської допомогової акції: почали закриватися початкові й середні освітні заклади для емігрантів, зменшувалося фінансування лекторського й студентського складу діючих вищих шкіл і проводилося його активне скорочення¹²⁸. Це особливо позначилося на студентах УГА п'ятого та шостого записів, особливо сутужно було останнім, оскільки у 1926 р. їм відмовили надавати стипендії, а студентам, які

¹²⁵ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Лист від Комерційної колегії в Подебрадах до Міністерства закордонних справ ЧСР від 3 листопада 1924 р.

¹²⁶ Прохода В. Записки непокірливого. Книга II – Новий Ульм н/Д: Власним накладом при посередництві тижневика «Українські вісті», 1972. – 364 с. – С.46.

¹²⁷ З Чехословащини // Тризуб. – Париж – 29 листопада 1925 – С.30.

¹²⁸ Національний архів, Прага, фонд №. 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 39, Звіт МЗС ЧСР про план діяльності на 1926 р.

навчалися, оголосили поступове припинення їх фінансування. Уже в березні 1927 р. стипендії студентів УГА становили 450 чскрон, відрахування з яких на Допомоговий Комітет не провадилося. Останнього навчального року (1931/1932) державні стипендії отримувало лише 34,6% слухачів. Але і в таких складних умовах академія зуміла мобілізувати внутрішні резерви, аби допомогти студентам без стипендій закінчити навчання.

Крім Допомогового комітету у 1923 р. при УГА було засновано Благодійний комітет, який складався з представників лекторського складу та студентів і був покликаний надавати допомогу українській еміграції. Його скромна діяльність широко розвинулася у 1926 р., коли до академії почали прибувати незаможні студенти із Західної України, яким стипендії від чехословацького уряду не надавалися. Для зібрання допомогових коштів на Професорській та Студентській радах було ухвалено робити щомісячні відрахування з платні лекторського складу та державних стипендіатів, а також обов'язкові вирахування від прибуткових організацій УГА. Крім того, Благодійний комітет розпочав велику інформаційну кампанію серед еміграції та корінних українців зі збору благодійних внесків. Внаслідок цієї кампанії впродовж 1926-1930 рр. до Благодійного комітету надійшло 518 105 чскрон – незаможні студенти були зарятовані власними силами академії, оскільки 82,8% цієї суми було зібрано її коштом. Решта пожертв надійшла із Західної України, причому найбільшими були надходження з Буковини. У форматі цієї грошової збірки кілька стипендій галицьким студентам були виділені коштом львівського господарського товариства «Сільський господар», а одну фінансувала Спілка українських інженерів і техніків-емігрантів у Польщі, яку заснували колишні випускники УГА. Можна сказати, що даний досвід мобілізації власних сил академії та широкого українського загалу став першим тестом на виживання установи в несприятливих умовах і був корисним для УГА з урахуванням неспокійної доби та її хисткого становища як чужинецької дотаційної інституції.

2.3. Згорання – 1928-1931 рр.

2.3.1. Під знаком ліквідації

З 31 січня 1928 р. УГА перейшла під повне підпорядкування Міністерству хліборобства ЧСР, яке досить несподівано влітку 1928 р. повідомило про припинення

вже оголошеного набору студентів до академії і поступове згортання її діяльності. Це отримало великий розголос серед українських абітурієнтів Польщі та Підкарпатської України, які планували навчання в подебрадській політехніці, що добре себе зарекомендувала в українській громаді. Восени того ж року на підтримку академії активно піднялися громадські діячі Західної України. В архіві Російської допомогової акції зберігаються звернення до влади ЧСР від митрополита Андрея Шептицького¹²⁹, президента УНР в екзилі Андрія Лівіцького, українських політиків в польському сеймі: Дмитра Левицького, Володимира Децикевича, Дмитра Паліїва з проханнями зберегти УГА допоки не відкриється можливість її перенесення в Малу Польщу чи на Волинь¹³⁰. Не залишилися осторонь і чеські шанувальники академії, зокрема подебрадська мерія, яка рішенням від 13 вересня 1928 р. ухвалила відрядити депутацію до Міністерства хліборобства ЧСР. Її прагнення стати на захист української інституції були настільки активними, що діставши по телефону міністерську відмову у прийомі делегації, вона надіслала свої аргументи у письмовій формі. У своєму листі подебрадці окреслили, яке велике значення мала академія для України: «Україна ніде не має такого навчального закладу, який постав у Подебрадах... Ліквідація Української господарської академії, за нашим судом, означала б приниження українського народу, і, дозволивши собі зробити оцінку керівництва на майбутнє з точки зору почуття слов'янина, краще було б зовсім не засновувати цю школу, ніж зараз, коли вона розвинулася у прекрасний і важливий український інститут, її закрити»¹³¹. Активний громадський захист УГА дав свої результати – фінансування академії, головно її стипендіатів, здійснювалося до кінця 1931 р., хоча і без права набору нових слухачів.

2.3.2. Абсольвенти УГА у пошуках праці

У той час, коли академія виборювала право на існування в ЧСР, її випускники теж були змушені боронити гідність УГА як високошкільного навчального закладу, рівноцінного за якістю наданих знань європейським вишам. Варто зазначити, що новий статут від 1924 р. мав утвердити УГА як повноцінну європейську і чехословацьку

¹²⁹ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Лист президії Ради Міністрів ЧСР до президій Міністерств закордонних справ та хліборобства ЧСР від 21 жовтня 1928 р.

¹³⁰ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Донесення Посла ЧСР в Польщі Міністерству закордонних справ ЧСР від 23 жовтня 1928 р.

¹³¹ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Лист мерії Подебрад до президії Міністерства хліборобства ЧСР від від 24 вересня 1928 р.

школу, де «замість фахових відділів прийнято назву факультетів й абсолювентам по закінченні Академії уділювався титул інженера відповідного фаху»¹³². Як зазначалося вище, проти переведення академії на чотирирічний план студій жодне з чехословацьких міністерств, що доглядали за діяльністю УГА, не мало заперечень, але проти надання випускникам звання інженера виступило в першу чергу Міністерство шкільництва і національної освіти ЧСР. Воно обґрунтовувало свою позицію тим, що УГА постала на теренах ЧСР як іноземна навчальна інституція, а тому у своїх правах не могла прирівнюватися до чехословацької вищої школи. Для студентів УГА це виливалося у неправочинність користуватися титулом «інженер» («*king/inž*») і потребою нострифікувати дипломи для роботи на державних посадах на території ЧСР. Схожі проблеми із визнанням дипломів мали не тільки студенти УГА, але всі випускники вищих емігрантських закладів у ЧСР.

Завдяки Російській допомогівій акції Чехословаччина у другій половині 20-х рр. перетворилася на мекку студентів-емігрантів, які внаслідок політичних причин були позбавлені можливості повернутися додому після закінчення навчання і шукали роботу на чехословацьких теренах. В умовах економічної кризи, що насувалася, ринок праці такої невеликої країни, як Перша Чехословацька Республіка, не міг працевлаштувати усіх емігрантів, які, у свою чергу, були достатньо конкурентоспроможними та бажаними для чехословацьких працедавців. В очах чехословацьких урядовців емігранти становили потенційну загрозу безробіття для місцевого населення. Аби захистити свій ринок праці, міністерства ЧСР ухвалили шерэг різноманітних постанов, які унеможливлювали працевлаштування емігранта, відтак ще більше ускладнюючи його нелегке життя на чужині. Першою міністерською ластівкою був Закон № 39/1928 Зб. «Про охорону місцевого ринку праці», правочинний від 26 березня 1928 р., основною вимогою якого стало те, що «праця іноземних громадян / чужинців, що прибули до ЧСР після 1 травня 1923 р., повинна нормуватися певними умовами, які вказано в законі і які значно обмежують право чужинців на працю»¹³³. Для студентів-емігрантів, які приїхали до ЧСР після 1 травня 1923 р., це означало складнощі у здобутті дозволу на роботу від Міністерства праці ЧСР після закінчення навчання.

¹³² Структура Академії // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922—1935. Т. 1. — Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. — 247 с. — С.17.

¹³³ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 39, Доповідна записка «Земгору» Міністрові соціального забезпечення ЧСР від 1 червня 1928 р., С. 1.

Варто зазначити, що більшість із них обходила цей закон, прийнявши громадянство ЧСР.

Незважаючи на ухвалення цього закону, випускники УГА все ж таки знаходили роботу за фахом на чехословацьких теренах, оскільки були досить кваліфікованими. Значно важче їм довелося долати наслідки Постанови Міністерства шкільництва і національної освіти ЧСР № 66828/1930. IV.1. від 16 вересня 1930 р., у якій було проголошено, що «Українська господарська академія в Подебрадах, означувана також як політехнічна українська школа, є школою емігрантською і не була заснована на законній підставі, отже, не рівноцінна з місцевими вищими школами, тому титул інженера, яким вона користується, не може вживатися на території ЧСР»¹³⁴. Для того, щоб диплом УГА був визнаний за рівноцінний чехословацькому, абсолювенти академії мали пройти складну систему нострифікації.

Штучність і недоречність цієї постанови, яка фактично «перекреслювала випускникам УГА 4-5 років високошкільного навчання в академії й тим самим зводила нанівець частину великої праці, виконаної владою республіки на благо української еміграції за останні десять років»¹³⁵, визнавали й самі чеські викладачі-лектори УГА. Так, членом нострифікаційної комісії був колишній викладач УГА, проф. В. Кайслер, який відверто зізнався, що завищені вимоги до випускників Української Політехніки пов'язані здебільшого з урядовою політикою працевлаштування та існуючою конкуренцією на ринку праці: «Я знаю вас як сумлінних і знаючих свою спеціальність інженерів. Наші празькі студенти в порівнянні з вами – хлопчаки. Я подивляю ваш патріотизм, з яким ви пішли студіювати до своєї національної школи, що не має належних прав, лише для того щоб сприяти розвиткові української культури. Ви могли б цілком вільно студіювати, вступивши до чеських високих шкіл, і не мали б тепер турботи з нострифікацією, але ваша школа була вам ріднішою. Якби від мене особисто залежало, я зробив би для вас все, але члени комісії ставлять до абсолювентів вашої Академії великі вимоги. Вони визнають за вами лише перший півкурсний іспит, а другий півкурсний або державний («статніцу»), який у вас є більш поважний і

¹³⁴ Krajinský vestník pre Slovensko. – Bratislava, č.4, 1 februára 1931. Цит. за книгою: Зеркаль С. Абсолювенти УГА і проф. В. Доманицький: Документи-матеріяли-спогади. – Новий Йорк-Мюнхен, 1965. – 56с. – Прилога ч. 1.

¹³⁵ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Меморандум у справі правочинності дипломів абсолювентів УГА в ЧСР, поданий абсолювентами УГА в ЧСР до канцелярії Президента ЧСР та 16 урядових підрозділів від Комісії абсолювентів УГА в ЧСР, січень 1934 р., Братислава, С.2.

сполучений із захистом дипломної праці, не визнають. Ви маєте записатись для нострифікації на третій курс чеської школи і протягом двох років відбути прослухання основних предметів та скласти належні іспити. Причини такого відношення до вас є конкурентного характеру. Ми маємо надпродукцію лісових інженерів»¹³⁶.

Варто зазначити, що подібна політика чехословацького уряду послідовно застосовувалася до випускників усіх емігрантських установ, які бажали осісти в ЧСР. Тим абсолювентам, які у пошуках праці від'їжджали за кордон, надавалося якнайширше сприяння, у тому числі й визнання дипломів. В архіві Російської допомогової акції зберігаються запити до Міністерства закордонних справ ЧСР від консульських установ різних держав: Бельгії, Болгарії, Румунії, Парагваю, Польщі тощо стосовно правочинності дипломів УГА, які були вирішені позитивно для випускників Української Політехніки. Звісно, що за таких обставин, колишні студенти УГА розліталися по всьому світу, гордо несучи звання «подебрадський інженер»¹³⁷, яке в ЧСР парадоксально вважалося незаконним. За станом на 1931 р.¹³⁸ лише третина випускників УГА залишилася в Чехословаччині (найбільша їх кількість працювала на Підкарпатській Україні, здебільшого на освітній ниві, не за безпосереднім фахом). Інші дві третини успішно працевлаштувалися за своїми спеціальностями у Польщі (здебільшого в Західній Україні, де осіла їх найбільша кількість) та багатьох країнах Західної Європи, Північної та Південної Америки, в СРСР, Китаї, колоніях Африки та Близького Сходу. Незважаючи на складніші умови життя, пов'язані зі статусом емігранта та необхідністю доводити свою професійну компетентність, випускникам УГА вдавалося себе добре реалізувати і в ЧСР, працюючи у різних секторах народного господарства. Деякі з них обрали наукову стежку і навіть дісталися до членства в Академії Наук ЧСР, як, наприклад, вчений-ентомолог Сергій Колубаїв. Професійні

¹³⁶ Прохода В. Записки непокірливого. Книга II – Новий Ульм н/Д: Власним накладом при посередництві тижневика «Українські вісті», 1972. – 364 с. – С. 49.

¹³⁷ Инж. Т. Петрова у своїх спогадах пояснює цей термін так: «Мені здається, що подебрадський інженер – це особливий тип людини. Не берусь його характеризувати, згадаю лише про те, що мені довелося чути від молодого хлопця, який мав нагоду пізнати багатьох подебрадських інженерів під час перебування у Німеччині. Я думаю, – сказав він, – що коли ми будемо мати більше людей типу подебрадських інженерів, то у відповідний мент Україна без сумніву вибере свою незалежність». Цит. за статтею: Петрова Т. Наша ALMA MATER // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922—1935. Т. 1. — Нью-Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. — 247 с. – С.132.

¹³⁸ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 53, Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подебради, 1942. – 109 с. – С.80.

успіхи колишніх абсолювентів УГА у різних країнах світу могли б стати темою окремого наукового дослідження.

2.3.3. У герці за титул «інж.»

Слід згадати, що для деяких «подебрадців» питання визнання дипломів УГА і права користування титулом «інж.» було справою честі. Вони не полишили цю проблему сторонньо. Щодо цього особливо відзначилася Спілка українських інженерів на Словаччині, яку заснували колишні випускники УГА на чолі з полум'яним громадським діячем, видавцем та інженером Савою Зеркалем. У своїх заходах з визнання дипломів УГА вони стали ініціаторами заснування спеціальної комісії для розгляду правничого і освітнього підґрунтя проблеми: «Спілка Українських Інженерів на Словаччині має за шану і свій обов'язок в обороні прав своїх членів, чести Української господарської академії та всіх інженерів б. абсол. УГА».¹³⁹ Завдяки діяльності цієї комісії питання отримало широкий суспільний розголос. Боротьба Спілки українських інженерів на Словаччині з бюрократичними міністерськими установами за право вживати титул інженера у ЧСР тривала більше 10 років і врешті-решт увінчалася успіхом, хоча і з деякими застереженнями¹⁴⁰.

Варто додати, що УГА виростила особливу когорту інженерів – патріотів України, котрі, незважаючи на складні обставини життя і непрості виверти долі у буремній історії ХХ століття, продовжували працювати на благо України навіть із віддалі тисяч кілометрів. За словами Василя Прохода, більшість абсолювентів УГА «не лише не жалкували, що закінчили студії у своїй безправній високій школі, але навпаки, були горді, що **на чужині із нічого творили свої національні цінності, впливаючи цим на розвиток української національної культури на власній Батьківщині**»¹⁴¹.

¹³⁹ Архів Полабського музею (Подебради, ЧР), фонд «Українська Господарська Академія Подебради (1926-1936)», тимчасовий картон із кореспонденцією Г. Денисенка, Лист ч. 59 від Спілки українських інженерів на Словаччині до голови Товариства українських інженерів в ЧСР, п. Г. Денисенка від 12.06.1931, Братислава.

¹⁴⁰ Перипетії «десятилітньої війни» за титул інженера добре описані у спогадах Сави Зеркаля «Абсолювенти У.Г.А. і проф. В. Доманицький: Документи-матеріяли-спогади» (1965).

¹⁴¹ Збережено авторське підкреслення. Цит. за кн.: Прохода В. Записки непокірливого. Книга II – Новий Ульм н/Д: Власним накладом при посередництві тижневика «Українські вісті», 1972. – 364 с. – С.50.

2.4. Трансформація – 1932-1935 рр.

2.4.1. Завершення навчальної діяльності УГА

Влітку 1931 р. УГА завершила свою викладацьку діяльність на всіх факультетах. Її навчальна робота продовжувалася у формі екзаменаційної чинності, оскільки студенти факультетів виходили на етап дипломних іспитів на звання інженера з відповідного фаху. Дістатися до фінішу в навчанні студенти могли після належного прослуховування лекційних курсів і відвідування практичних занять, успішного складання двох півкурскових іспитів (на четвертому та восьмому семестрах), здачі курсового проекту і проходження установленної практики. Форма дипломних іспитів різнилася по факультетах. На економічно-кооперативному та агрономічно-лісовому факультетах дипломні іспити були у вигляді усного захисту дипломних праць, причому на агрономічно-лісовому факультеті до захисту долучався й усний екзамен з основних дисциплін. На інженерному факультеті для дипломного іспиту студенти мали самостійно опрацювати технічний проект і провести його усний захист перед екзаменаційною комісією. На хіміко-технологічному відділі студент, окрім проекту, мав реалізувати спеціальну лабораторну роботу та написати звіт про її виконання, і у разі позитивної оцінки від керівника дотичної кафедри міг допускатися до дипломного іспиту. Коли дипломна робота була готова, її науковий керівник реферував перед іспитовою комісією про її готовність, і якщо реферат був позитивний, студент допускався на усний захист. У разі вдалого складання дипломних екзаменів факультетські ради подавали на затвердження Професорській раді академії рішення щодо надання титулу інженера дотичного фаху. Після його схвалення студент отримував диплом про закінчення УГА схваленого зразка. Варто додати, що на той час у вищих технічних школах Центральної Європи такий вид дипломного іспиту, як усний захист дипломної роботи/проекту, не практикувався. Цю практику ПР УГА запозичила з навчальних програм дореволюційної Росії¹⁴² (див. ілюстрації 12-13)¹⁴³.

¹⁴² Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 53, Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подебради, 1942. – 109 с. – С.77.

¹⁴³ Архів Полабського музею (Подебради, ЧР), фонд «Українська Господарська Академія Подебради (1926-1936)». Цифрові фотографії: Ганна Величко 2014.

УКРАЇНЬСЬКА ГОСПОДАРСЬКА АКАДЕМІЯ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.

ДИПЛОМ

Пан **ГОРДІЄНКО ГРИГОРІЙ**, народжений року 1891, місяця січня 23 дня, в с. Пирогох на Полтавщині, що закінчив курс Катери-
неславського Учительського Інституту, був зарахований, яко дійсний слухач **ЕКОНОМІЧНО-КООПЕРАТИВНОГО ФАКУЛЬТЕТУ,
СТАТИСТИЧНОГО ВІДДІЛУ**, і протягом восьми семестрів академічних років 1922-23—1925-26 прослухав встановлений повний курс наук
та виконав усі належні вправи та праці.

Згідно з Статутом Академії з дня 23 травня року 1925 склав у повному обсязі першій та другій півкурсові іспити, виконав
та оборонив дипломну працю.

Комісія для дипломного іспиту постановою з дня 25 червня року 1927 визнала, що пан **ГОРДІЄНКО ГРИГОРІЙ** виконав дипломну
працю та оборонив її з успіхом **ДУЖЕ ДОБРИМ**.

На підставі цього, а також §§ 8, 9, 17 п. 5 та 6 Статуту Академії з дня 23 травня року 1925 Професорська Рада Економічно-
Кооперативного Факультету постановою з дня 28 червня року 1927 визнала пана **ГОРДІЄНКА ГРИГОРІЯ**

ІНЖЕНЕРОМ ЕКОНОМІСТОМ.

Професорська Рада Академії, на підставі § 15 п. 9 Статуту Академії, що постанову Професорської Ради Економічно-Кооперативного
Факультету затвердила 29 червня року 1927.

Місто Подєбради. Місяця липня 11 дня, року 1927.

Проф. Іван Т. Мотвица

РЕКТОР АКАДЕМІЇ

Проф. Іван Т. Мотвица
ДЕКАН ЕКОНОМІЧНО-КООПЕРАТИВНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ



N 139

Т. Мотвица
УПРАВИТЕЛЬ КАНЦЕЛЯРИИ

Українська Господарська Академія заснована в Чехословацькій Республіці на доповідь Міністра Хайборгста та Міністра Захаровиха Сенату Чехословацької Республіки (Подєбради) Міністерств Захаровиха з дня 11 лютого року 1922 ч. 33168/1а та Міністерства Захаровиха з дня 11 лютого року 1924 ч. 17688).

Ілюстрація 12. Зразок диплома випускника УГА

У К Р А І Н С Ь К А Г О С П О Д А Р С Ь К А А К А Д Е М І Я

В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

UKRAJNSKÁ HOSPODÁRSKÁ AKADEMIE
V ČESKOSLOVENSKE REPUBLICE.

ÉCOLE POLYTECHNIQUE UKRAINIENNE
EN TCHÉCOSLOVAQUIE.

Економічно-Кооперативний Факультет.

Іспитового Запису Ч *2/1*



П о с в і д ч е н н я .

п р о п е р ш и й п і в к у р с о в и й і с п и т .

Пан *Барцал Іосиф*
 родом *з Кисарівки, на Київщині 22/8 1894.*
 є дійсн *о* студент *ом* ЕКОНОМІЧНО-КООПЕРАТИВНОГО Факультету
 відділу *статистичног*, прийнят *ий* на підставі *свідчення зрілос-*
ти матуральних курсів Ч.Т.А. ч. 32. дійсн *им* сту-
 дент *ом* УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ в Чехословацькій Респу-
 блиці, студіюва *в* в *1922/23* - *23/24* академічних роках чотири семестри, прослуха *в* встановлені
 дисципліни, скла *в* іспити та відбу *в* вправи.

На підставі вищенаведеного приступи *в* до першого півкурсowego іспиту перед Факультетською Іспитовою Комісією.

На першому півкурсowому іспиті виказа *в* такі знання.

Ч.	Назви дисциплін першого півкурсowego іспиту.	Успіхи
1.	Теорія політичної економії	<i>Дуже добре</i>
2.	Історія господарського побуту	<i>Дуже добре</i>
3.	Теорія статистики	<i>Дуже добре</i>
4.	Історія статистики і статистичних уставов	<i>Добре</i>
5.	Демольотія	<i>Дуже добре</i>
6.	Економічна географія України	<i>Добре</i>
7.	Економічна географія світу	<i>Дуже добре</i>
8.	Економія і політика промисловости	<i>Дуже добре</i>
9.	Фінансова наука	<i>Дуже добре</i>
10.	Теорія кооперації	<i>Дуже добре</i>

Ілюстрація 13. Посвідчення студента УГА про складення першого півкурсowego іспиту

Завершити навчання і здобути омріяне звання інженера змогли 559 випускників УГА, тобто 71,1% від загальної кількості студентів. За набутим фахом кількість випускників академії розподілилася таким чином:

інженери-економісти	– 167 осіб,
інженери-агрономи	– 125 осіб,
інженери-гідротехніки	– 117 осіб,
інженери-лісівники	– 92 особи,
інженери-технологи	– 58 осіб.

Для порівняння, загальна кількість студентів «Русского Института Сельско-Хозяйственной Кооперации в Прагѣ» до 1928 р. становила 585 осіб, із них закінчило навчання 259 чоловік, а титул інженера отримало 48 осіб¹⁴⁴. За статистичним дослідженням Северина Пастернака, який проаналізував кількість українських інженерів-випускників різних технічних шкіл Західної Європи та Західної України впродовж 1919-1932 рр., Українська господарська академія в Подебрадах дала технічну освіту найбільшій кількості українців¹⁴⁵.

2.4.2. Перехід УГА в УТГІ

Невпинне скорочення фінансування, завершення активної викладацької діяльності змушували академію знаходити нову форму своєї екзистенції та розвою української освіти та науки. Коли Міністерство хліборобства ЧСР оголосило у 1931 р. остаточну постанову про припинення фінансування стипендій і викладацької платні, Професорська рада УГА зважилася на останній крок – закликати світове українство підтримати фінансування Української Політехніки своїм коштом. Цей геніальний план порятунку УГА висловив один із батьків-засновників УГА, проф. С. Гольдельман. На ювілейному 100-му засіданні Професорської ради 16 травня 1931 р. він виголосив ідею створити спеціальний орган – Товариство прихильників УГА в ЧСР (ТПУГА), головною діяльністю якого мало стати матеріальне утримання академії. За

¹⁴⁴ Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945 : sborník studií / Václav Veber a kol., č. 4. – Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1993-1996. – 130 s. – s. 16.

¹⁴⁵ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 54, Пастернак С. Статистика українських інженерів і студентів високих технічних шкіл на західно-українських землях і еміграції (роки 1919-1932) // Перший конгрес українських інженерів. – Львів, 1932, травень. – С.61-76.

підрахунками ціна скромного існування УГА вираховувалася сумою 1 мільйон чскрон (33 000 амер. доларів), і якщо назбирати близько 3 500 членів ТПУГА, кожний із яких спричинився б щорічним членським внеском у розмірі 10 доларів, подебрадську політехніку можна було б зарятувати. Подібним чином успішно функціонував світовий сіоністичний єврейський національний фонд, членом якого був проф. Гольдельман¹⁴⁶. Ідея була ухвалена Професорською Радою УГА, яка всім своїм складом увійшла до ТПУГА. Після офіційної реєстрації її статуту і обрання правління у складі проф. Б. Матюшенка як голови, проф. С. Гольдельмана як заступника голови і лектора В. Сапіцького як секретаря ТПУГА розпочала свою активну діяльність – якнайширше інформувати міжнародне українство про загрозу ліквідації Української Політехніки в ЧСР та її можливий порятунок у формі членства в ТПУГА та сплати його членського внеску. Незважаючи на те, що українська діаспора активно відгукнулася на цей заклик, існуюча на той час світова економічна криза не дозволила зібрати потрібну суму і поставила під сумнів можливість безперервного і безпроблемного фінансування УГА у майбутньому. Тому на засіданні ТПУГА 4 січня 1932 р. було прийнято історичне рішення – трансформувати УГА в Український технічно-господарський інститут позаочного кореспонденційного навчання (УТГІ) .

16 травня 1932 р. відбулися бездоганно організовані заходи святкування 10-річчя УГА, на які було офіційно запрошено 248 гостей¹⁴⁷ – чільних представників міжнародної української громади, високих закордонних і чеських гостей. Крім підбиття підсумків славної діяльності Української господарської академії в Ч.С.Р., вони стали прекрасною PR-кампанією для новопосталих Товариства прихильників УГА і УТГІ, сповістивши на офіційному рівні, що УГА не припиняє своєї освітньої діяльності й перетворюється на інститут позаочного навчання. Перебігу цього ювілею присвячена окрема брошура «Свято Подебрадської Академії 1922-16.V.-1932: святкування десятилітнього ювілею УГА», видана ТПУГА у 1932 р.

На ювілеї Української Політехніки в Подебрадах, який перетворився на справжнє свято української еміграції в ЧСР, пролунало багато щирих слів вдячності на адресу чехословацького народу та його уряду за десятирічну підтримку УГА. Після

¹⁴⁶ Биковський Л. Соломон Ізраїлевич Гольдельман 1885-1974: Біо-бібліографічні матеріали. – Денвер-Єрусалим, 1976. – 293 с. – С.86.

¹⁴⁷ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 6.

цього заходу вони були продубльовані в численних офіційних листах від представників української громадськості різних країн Президентові ЧСР Т. Масарику¹⁴⁸. Ці слова не втрачають своєї актуальності й у наш час: «Українці ніколи не забудуть про цю допомогу [відкриття і підтримку УГА] й завжди будуть відданими приятелями народу і держави Чехословаччини»¹⁴⁹, бо «Українська господарська академія – це шлях, яким чеська культура проникає в українські землі й з'єднує два слов'янські народи»¹⁵⁰.

З 12 листопада 1932 р. у Подебрадах почав діяти Український Технічно-господарський інститут позаочного кореспонденційного навчання. Паралельно з ним згортала свою діяльність Українська господарська академія в Ч.С.Р., датою остаточної ліквідації якої слід вважати 15 березня 1935 р.¹⁵¹ Вона трансформувалася у позаочну освітню інституцію, якій судився довгий вік. Наскільки новопосталий навчальний заклад був успішним, свідчать такі факти:

- 1) у ЧСР він проіснував майже 13 років (з листопада 1932 р. до квітня 1945 р.). За цей період його послухачами стали 8020 осіб;
- 2) після II Світової війни він «перетнув» кордон і осів у Західній Німеччині, де впродовж 1945-1952 рр. надавав освіту 2190 студентам-заочникам¹⁵². УТГІ в Німеччині діяв і як очний інститут, поширюючи знання поміж 1290 осіб, із них 312 осіб стали його абсолювентами. Крім того, навчальний заклад доповнився двома факультетами – ветеринарним та фармацевтичним. Після 1952 р. УТГІ в Німеччині перетворюється на науковий інститут, який проіснував до 20 липня 2009 р.¹⁵³;
- 3) упродовж 1951-1964 рр. у США діяла філія УТГІ – Український технічний інститут у Нью-Йорку¹⁵⁴.

¹⁴⁸ Зараз вони зберігаються у Національному архіві, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98.

¹⁴⁹ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Лист подяки від українських емігрантських організацій Болгарії до канцелярії Президента Т. Масарика, 21 червня 1932 р.

¹⁵⁰ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Лист подяки від львівських організацій до канцелярії Президента Т. Масарика, жовтень 1932 р.- С.2.

¹⁵¹ Національний архів, Прага, фонд № 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Оголошення Міністерства хліборобства ЧСР № 16.062-ІВ/1935 про остаточної ліквідацію УГА, надіслане Міністерству закордонних справ ЧСР від 28 лютого 1935 р.

¹⁵² Український технічно-господарський інститут (Подебради – Регенсбург – Мюнхен) 1932 – 1952. Т. 2. – Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту. В 40-ліття заснування УГА і 30-ліття – УТГІ, 1962. – 271 с.

¹⁵³ Ярошенко Т. До історії одного архіву: фонди Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені – відтепер у Могилянській книгозбірні // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 1. – С. 25-28.

¹⁵⁴ Опис архіву Українського технічного інституту в Нью-Йорку в Гарвардській бібліотеці [Інтернет] URL:http://beta.hollis.harvard.edu/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=HVD&docId=HVD_ALEPH009550601&fn=permalink (переглянуто 22 квітня 2015).

Життєстійкість Української Політехніки була настільки міцною, що вона змогла не тільки пристосуватися до несприятливих умов доби, але й успішно продовжити свою справу, трансформувавшись в УТГІ. Буремні історичні події довели, що форма позаочного навчання була найоптимальнішою і найпристосованішою до складних умов в еміграції, тому УТГІ зміг порівняно легко адаптуватися не тільки в ЧСР, але й у Німеччині, а згодом у США. Послання Української господарської академії в Подебрадах – виховувати національно свідому українську інтелігенцію – було збережено і в її подальших дочірніх інституціях. Слова студента УГА Леоніда Волохіва є найкраще тому підтвердження: «Українська інтелігенція мусить бути *національним* культурним кадром і *національним* вартовим свого народу. Чи то на форумі громадському й національному, чи то за варстатом наукової, академічної праці не повинні ми забувати, що ми *національна* інтелігенція, *національна* еміграція, що виховуємо ми не спеца-інженера, агронома, економіста, педагога, головним чином *спеца-Українець*»¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Студентський вісник. – Прага – річ. III – травень 1925 – С. 11.

3. «У службах українській книжці»

Заголовком цього розділу послуговувала назва публікації невідомого фундатора сучасної української бібліотечної справи та абсолювента УГА, інж. Льва Биковського¹⁵⁶. Вона вдало відображає загальне послання Української господарської академії в ЧСР – плекати видавництво навчальної, наукової і фахової літератури українською мовою, розвивати українську технічну термінологію й закладати національну наукову бібліотеку. Цим галузям діяльності Української Політехніки в Подебрадах присвячено пропонуванний розділ.

3.1. Видавнича діяльність УГА

Видавнича діяльність УГА – це складна розгалужена система публікацій, які реалізовувалися у різних виданнях при академії та поза її межами. Для її аналізу можна прикласти різні класифікації, але для нашої роботи було обрано функціональне групування. За виконуваною функцією багату видавничу спадщину УГА можна класифікувати таким чином: 1) навчальна література (підручники, конспекти лекцій, навчальні програми, курси, таблиці, довідники, словники); 2) наукова/фахова література (статті, реферати, дисертації, дипломні роботи, фахові часописи); 3) періодичні/неперіодичні видання товариств при УГА (часописи, бюлетені, газети); 4) популяризаційні видання про УГА (брошури, інформаційні листки, комюніке,); 5) позафахова література (красне письменство, дитячі журнали тощо).

Дві перші тематичні групи видавничої діяльності налічують не одну сотню видань, зокрема кількість наукових праць УГА, за даними проф. М. Добриловського, станом на 1932 р складала 698 робіт¹⁵⁷. Звичайно, опрацювання такої кількості фахових праць може бути предметом не одного окремого дослідження. Про деякі видання третьої та четвертої групи стисло згадувалося у Розділі 2, зокрема про друковані

¹⁵⁶ Його ім'я тісно пов'язане з бібліотечною та видавничою справою УГА, а праці з бібліознавства, написані у період навчання в академії, вплинули на формування української бібліотечної справи та сприяли заснуванню Національної бібліотеки України (НБУ). Першим в Україні підручником з бібліографії стала наукова розвідка про чеське книгознавство Л. Биковського із предмовою видатного чеського бібліографа Ладислава Яна Живного. У подальші роки, перебуваючи в еміграції в США, Л. Биковський зробив значний внесок у розвиток української еміграційної науки та збереження її доробку. Див. далі у Розділі 3.3.

¹⁵⁷ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 38, Добриловський М. Фахово-літературна чинність Української Господарської Академії: умови, напрямки, підсумки. – Подебради: Вид. Тов-ва прихильників УГА, 1932. – С.10.

неперіодичні органи різних організацій, «Записки УГА» та популяризаційні брошури академії. У цьому розділі головна увага буде зосереджена на дослідженні навчальної та довідникової літератури УГА. Саме вона дала поштовх до розмаїтого процесу українського книгодрукування в Подєбрадах, бо виходила із нагальної потреби новоствореного навчального закладу – забезпечити навчальними посібниками своїх слухачів. Не слід забувати, що це непросте завдання виконувалося в умовах еміграції, відсутності української фахової й навчальної літератури та усталеної термінологічної бази. Однак згуртована конструктивна праця викладачів і студентів академії змогла перебороти всі труднощі й витворити великий фаховий доробок друкованого слова.

Для успішного функціонування друкарні потрібні передусім друкарський верстат, команда професіоналів та твори для друку. Все це вдалося досить швидко організувати колективними силами лекторсько-студентського складу УГА за дієвої підтримки УГК в Празі. У Національному архіві ЧСР зберігається звернення М. Шаповала до Міністерства фінансів ЧСР від 29 вересня 1922 р. із проханням звільнити від мита літографічний друкарський верстат, який за дуже дешеvu ціну було придбано у Німеччині для потреб друкарні УГА¹⁵⁸. Тим часом наприкінці червня 1922 р. у Подєбрадах формується «Студентський видавничий гурток» на чолі з друкарем та слухачем УГА Оксеном Ільницьким, який згадувався вище як видавець гумористичного часопису «Подєбрадка»¹⁵⁹. Уже 27 липня 1922 р. його членами-фундаторами стають найактивніші студенти УГА, імена яких потім фігурують у зв'язку з різними виступами академії: Л. Биковський, Г. Гордієнко, О. Ільницький, І. Кість, П. Лещенко, Л. Мосендз, Г. Нянчур, Т. Павліченко, М. Сочинський, Д. Усенко, О. Шрамченко, і один викладач – доц. В. Чередіїв. На своїх зборах «він приймає назву «Видавниче Товариство при Українській Господарській Академії в Ч.С.Р.»¹⁶⁰ і зачинає зорганізоване життя зі своїм затвердженням Сенатом Академії статутом, Управою і наперед продуманим пляном діяльності. Це Товариство, субсидійоване Академією, видало біля 75% всієї

¹⁵⁸ Національний архів, Прага, фонд №. 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 100, Лист від УГК в Празі до Міністерства фінансів ЧСР від 29 вересня 1922 р.

¹⁵⁹ За спогадами Л. Биковського, свій журнал «Наша рілля» О. Ільницький почав видавати на початку 1922 р. за студій у Вищій школі сільського господарства у Варшаві. Журнали друкувалися накладом кількадесят примірників у гуртожитку на шапірографі. У кн.: Биковський Л. Книгарні – бібліотеки-академія: спомини (1918-1920). – Мюнхен-Денвер: «Дніпрова хвиля», 1971. – 152 с. – С. 112-113.

¹⁶⁰ Скорочена назва видавництва, записана у його статуті, була «Витугач». У кн.: Статут Видавничого Товариства при Українській Господарській Академії в Ч.С.Р. – Подєбради, 1922.

підручничкової літератури»¹⁶¹. Склад видавничого товариства УГА незабаром поповнився й іншими викладачами УГА, зокрема доц. О. Бочковським. «Видавниче Товариство при УГА в Ч.С.Р.» діяло до 1928 р. Потім цю справу перебрала і продовжила сама академія.

Тим часом Професорська рада УГА розпочала активну кампанію щодо залучення викладацького складу до написання підручників. На початку діяльності академії створення підручників українською мовою було однією з головних умов працевлаштування в УГА. Назагал це була піонерська праця, адже на той час навчально-технічної літератури українською мовою не існувало навіть в Україні! Крім того, в еміграції бракувало фахової літератури рідною мовою, хоча, з іншого боку, іноземних джерел було вдосталь у бібліотеках та книгарнях Праги. Подібні аргументи у великій кількості ілюструються у передмовах перших подебрадських підручників. Наведемо найцікавіші з них: 1) підручник проф. О. Мицюка «Історія політичної економії. Т. 1» (1922-1923): «Навчання в українських високих школах під данну хвилю трудне для професури, не легче й для студентства, бо по багатьом дисциплінам, в тому числі й економічним, по причинам од нас незалежним, немає ще виданих курсів. Цілковита відсутність на руках у студентів відповідаючого вимогам українського підручника по історії економіки примушує мене, **раніш ніж я сам би того хотів**, давати до друку по мірі написання цей доки ще здається єдиний на українській мові неперекладний курс історії політичної економії»¹⁶²; 2) підручник проф. Б. Лисянського «Елементи термодинаміки» (1923): «Обставини не дозволили мені опрацювати «Елементи термодинаміки» так, як мені того б хотілось. Але це не зупинило мене перед випуском моєї праці, бо я з одного боку принципово вважаю, що в сучасних умовах усякий найменший внесок до української наукової літератури означає собою великий плюс і йде на реальний актив нашої національної справи, з другого боку в своїй діяльності я звик триматися гасла: *Feci quod potui, faciant meliora potentes*¹⁶³»¹⁶⁴. Треба

¹⁶¹ Биковський Л. Видавнича чинність // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935. Т. 1. – Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с. – С.78.

¹⁶² Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 24, Мицюк О. Історія політичної економії. Т. 1. – Подебради: Вид. т-во при УГА, 1922-1923.

¹⁶³ З лат.: «Я зробив [все], що зміг, нехай той, хто може, зробить краще».

¹⁶⁴ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 25, Лисянський Б. Елементи термодинаміки. – Подебради: Вид. т-во при УГА, 1923.

сказати, що освіченість і великий практичний досвід викладацького колективу УГА, помножені на творчу наснагу і бажання працювати майже на голому ентузіазмі¹⁶⁵ незабаром принесли свої результати – навчальна література почала виходити в Подєбрадах. Більшості з цих книг судилося стати першими україномовними підручниками з технічних дисциплін і в Україні.

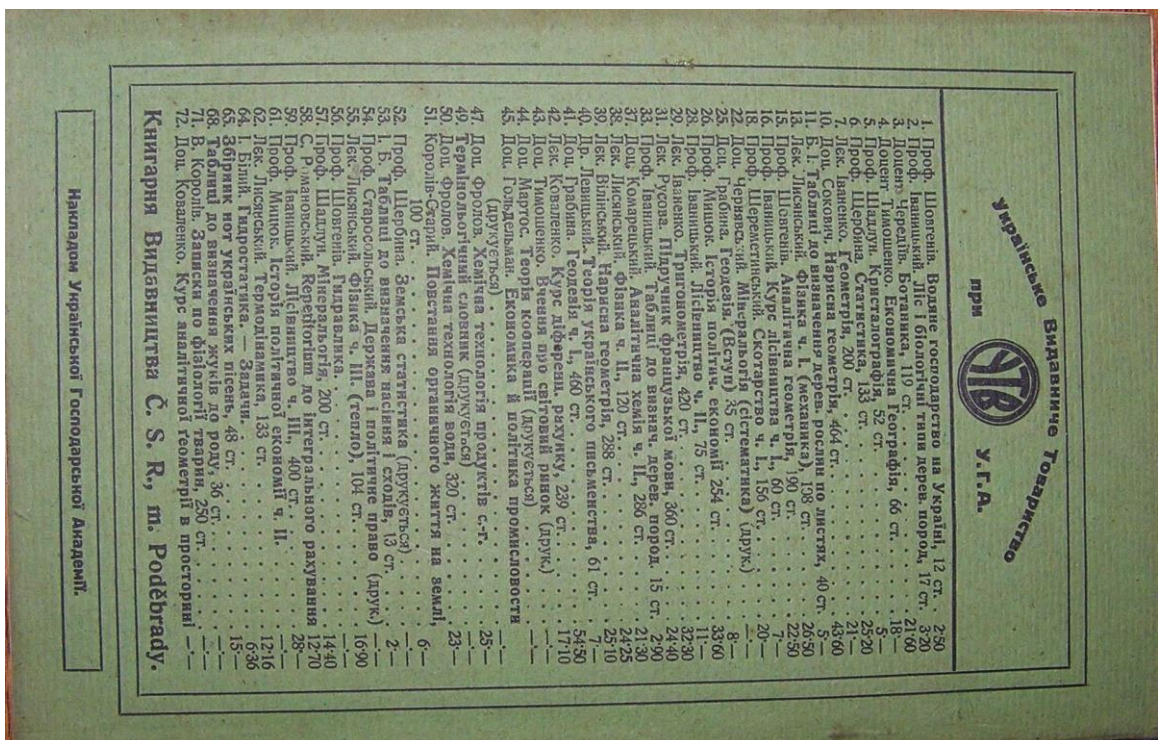
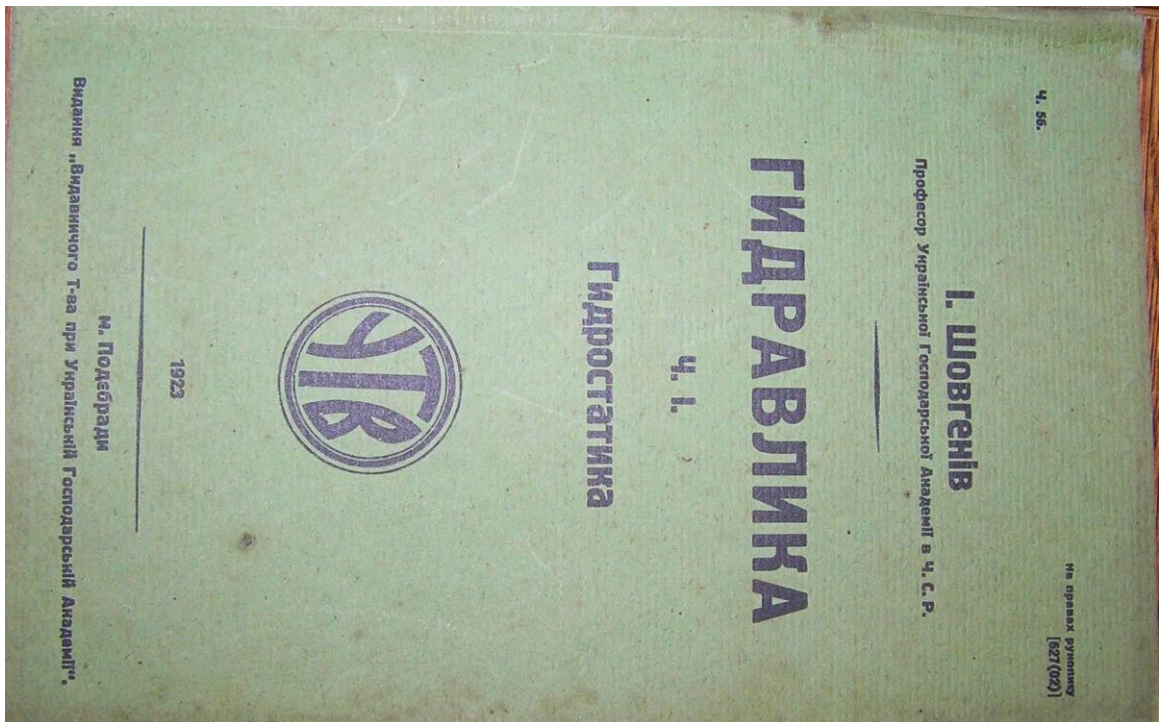
Підручники УГА друкувалися переважно літографічним способом і невеликим накладом – 50-300 примірників. Деякі конспекти лекцій друкувалися циклостилем у кількості 6-8 екземплярів. Видавництво при УГА мало свій бібліотечний філіал та книгарню, де пропонувало на продаж не тільки свою продукцію, але й українські книжки, що надходили з Берліна, Відня, Львова, Праги тощо (див. ілюстрації 14-15).



Ілюстрація 14. Книгарня «Видавничого Товариства при Українській Господарській Академії в Ч.С.Р.»¹⁶⁶

¹⁶⁵ За розцінками «Видавничого Товариства при УГА» перші 15 аркушів підручкової літератури (близько 333 сучасних нормосторінок) авторів не оплачувалися. Мінімальний гонорар нараховувався за подальші аркуші (див. у рукописі: Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подєбради, 1942. – 109 с. – С.50).

¹⁶⁶ Місцезнаходження і автор ілюстрації 14: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради», картон із тимчасовим № 53. Цифрова фотографія: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем 2014.



Ілюстрація 15. Типова палітурка підручника «Видавничого Товариства при Українській Господарській Академії в Ч.С.Р» з його логотипом¹⁶⁷

¹⁶⁷ Місцезнаходження і автор ілюстрації 15: Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради», картон із тимчасовим № 26. Цифрова фотографія: Ганна Величко 2014.

Для популяризації видань Української Політехніки в Подєбрадах по одному примірнику кожного титулу надсилалося у різні науково-бібліотечні установи України, ЧСР та інших країн, зокрема до ВУАН у Києві, НТШ у Львові, Чеського бібліографічного інституту у Празі¹⁶⁸, Слов'янської бібліотеки, Музею визвольної боротьби України у Празі і т.д. Серед архівних документів зберігся лист ректорату академії від 12 серпня 1926 р. із повідомленням про надіслання підручників економічного фаху на запит Міністерства МЗС ЧСР, яке планувало їхню подальшу пересилку до Харкова¹⁶⁹. Надалі Українська Політехніка регулярно надсилає нові підручники МЗС ЧСР. Показовою щодо цього є розсилка часопису «Українське книгознавство»¹⁷⁰ – органу «Гуртка бібліологів при УГА в Ч.С.Р.», очолюваного Л. Биковським, адресатами якої у 1922 р. стали 37 міжнародних установ, серед яких були: Королівська бібліотека в Берліні, Національна бібліотека в Парижі, Бібліотека Британського музею у Лондоні, Бібліотека Конгресу у Вашингтоні, Міжнародний бібліографічний інститут у Бріксені тощо. Невідомо, чи зберігся цей літографований часопис зі скромною палітуркою, старанно оформленою від руки, у каталогах перерахованих інституцій, але вже сама його поява засвідчувала дієве послання всьому світові – Українській книжці бути!

Вже через чотири роки після свого заснування «Видавниче Товариство при Українській Господарській Академії в Ч.С.Р.» у межах стенду УГА експонувало свої видання на Празькій господарській виставці. Українські підручники, презентовані там, привернули увагу багатьох відвідувачів. Серед них був Президент ЧСР Т. Масарик, який надовго затримався біля книжкового стенду, а також колишній Міністр МЗС Тимчасового Уряду Росії, проф. П. Мілюков – відомий поборник «единой и неделимой России» та українофоб¹⁷¹. Останній після перегляду першого тому «Курсу лекцій з фізики» проф. Б. Лисянського сказав: «Ну, знаете, если уже по-украински можно

¹⁶⁸ Биковський Л. Видавнича чинність // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922—1935. Т. 1. — Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. — 247 с. — С. 77-78.

¹⁶⁹ Національний архів, Прага, фонд №. 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 99, Лист УГА до МЗС ЧСР від 12 серпня 1926 р.

¹⁷⁰ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради», картон із тимчасовим № 24, Українське книгознавство. Ч. 3. – Подєбради: Видавниче Товариство при УГА в Ч.С.Р., 1922.

¹⁷¹ Атаманюк Ю. Павло Мілюков: “Я скажу вам – бійтеся його!” [Інтернет] URL: <http://www.chasipodij.net/article/2835/?vsid=040067543ce11ae55eb2b2b33fa4b7d8> (переглянуто 22 квітня 2015).

физику излагать, то украинский язык действительно существует»¹⁷². Прикметно, що на цій виставці УГА отримала за свою експозицію державну нагороду – велику бронзову медаль.

Навчальні посібники УГА не тільки виконували своє головне послання – допомогти українській молоді на еміграції здобути вищу освіту, але й перевищили найсміливіші сподівання своїх авторів, бо стали чудовим інформаційним джерелом для наукових кіл України. Про це свідчить, наприклад, лист директора Одеської державної публічної бібліотеки від 19 лютого 1928 р. зі словами вдячності УГА за надані підручники, які користуються попитом серед одеських студентів та науковців¹⁷³. Протилежною ілюстрацією використання навчальної літератури УГА в Радянській Україні слугує прецедент повного передрукування підручника «Аналітичної хемії» проф. С. Комарецького без відома автора і, звичайно, без виплати авторського гонорару. Це здійснило «Державне видавництво України» в Харкові: «Прізвище автора ласкаво залишили, але якої школи він професор і про саму школу ані згадки!»¹⁷⁴ Вищезазначені приклади «міжнародного» впливу видавничої діяльності УГА, безперечно, свідчать про її заслуги у поширенні наукових знань та освіти серед населення України.

До цього часу відкритою темою для подальших досліджень залишається навчально-фаховий аналіз підручників УГА та можливість їх сучасного використання у галузі освіти. Цікавими є тогочасні свідчення щодо популярності та практичної цінності деяких підручників Української Політехніки в Подєбрадах. У спогадах викладачів і абсолювентів досить часто згадується підручник «Нижчої геодезії» Л. Грабини, який вирізнявся оригінальною подачею історії українського мірництва та топографії, багатством матеріалу та формою викладу. Багато абсолювентів академії, «від’їжджаючи з Подєбрад, упакували цей підручник, що не був тонший від деяких

¹⁷² Лисянський Б. Святе безумство // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935. Т. 1. – Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с. – С.126.

¹⁷³ Національний архів, Прага, фонд №. 908, МЗС-РДА(1920-1939), картон №. 98, Копія листа директора Одеської державної публічної бібліотеки до ректорату УГА від 19 лютого 1928 р. (у перекладі на чеську мову для інформації МЗС ЧСР).

¹⁷⁴ Гордієнко Г. Агрономічний відділ агрономічно-лісового факультету УГА // Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подєбради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТГІ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. – Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – 278 с. – С.37.

видань біблії, у свої валізки, бо пізніше дехто з них цілком або переважно присвячував себе мірництву»¹⁷⁵. Доцент УГА О. Коваленко відзначає оригінальність підручників проф. В. Іваниса з хімічної технології та технічно-хімічного аналізу¹⁷⁶. Колишній студент УГА, а потім професор УТІ у Нью-Йорку Г. Гордієнко у своїх спогадах, написаних у 70-х роках минулого століття, дає високу оцінку підручникам фізики проф. Б. Лисянського і висловлює надію, що після проведення їх певної модернізації із врахуванням прогресу сучасної фізики вони стануть одними з «ліпших підручників для студентів високих шкіл Вільної України»¹⁷⁷.

Під час ознайомлення із підруничковою літературою УГА у Державному районному архіві м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем автора цієї дипломної роботи, не фахівця технічних наук, зацікавили наступні посібники: 1) «Конспект з теорії письменства» (1923) М. Левицького¹⁷⁸, в якому порушується проблема засміченості мови студентів-наддніпрянців русизмами (автор називає їх «московізмами»), а послухачів-галичан – полонізмами; 2) підручник доц. В. Тимошенка «Вступ до вчення про світовий ринок [лекції по курсу економічної географії]» (1922) вирізняється гарним компонуванням матеріалу і дохідливим викладом непростих економічних понять; 3) підручник проф. О. Мицюка «Аграрна політика (1800-1925), том II, част. I» (1925), в якому містяться цікаві порівняння аграрної політики Російської Імперії з радянським етапом, а також розділи, присвячені масовому переселенню українців за Урал, до Казахстану, Киргизії, Туркестану (т. зв. «Сірий Клин») з багатими статистичними даними. Автор піднімає питання про винародовлення українського селянства на Сірому Клині; 4) «Порадник до збирання і консервування зоологічних і ентомологічних колекцій» доц. Ю. Русова (1924) – невеликий за обсягом, але наскрізь оригінальний і написаний добірною українською мовою посібник; 5) підручник доц. С. Гольдельмана «Економія промисловості» (1924) містить у викладі сміливі

¹⁷⁵ Коваленко О. Зі спогадів // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935. Т. 1. – Нью Йорк: Видано абсольтентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с. – С.120

¹⁷⁶ Там же, С. 121.

¹⁷⁷ Гордієнко Г. Агрономічний відділ агрономічно-лісового факультету УГА // Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подєбради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТГІ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. – Нью Йорк: Видання абсольтентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – 278 с. – С.36

¹⁷⁸ Бібліографічні описи до підручників УГА, які зберігаються в Державному районному архіві м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем, наведено в Додатку 5.

міждисциплінарні паралелі у масштабі глобальної світової економіки; б) ґрунтовний і актуальний для сучасного читача підручник доц. Л. Бича «Місцева самоуправа. Частина 1 (Історія самоуправи)» (1924) має розділи з історії самоуправління і державного устрою Чехії, України у складі Польщі та Російської Імперії, а також зауваги про децентралізацію місцевої влади, яка мала б бути у незалежній Україні. Варто додати, що курси Л. Бича з місцевого самоврядування були першими систематизованими дисциплінами у фаховій літературі¹⁷⁹.

При розгляді деяких підручників УГА з точки зору сучасного читача в очі впадає титанічна праця, покладена на їх створення. Так, «Курс французької мови» (1923) С. Русової налічує 350 сторінок із численними граматичними вправами, текстами французькою мовою та українськими поясненнями до них – все написано від руки і літографовано. Згадуваний вище підручник проф. С. Комарецького «Аналітична хемія. Якісний аналіз» (1924) також складається з 445 рукописних літографованих сторінок із різноманітними формулами та хімічними рівняннями. Складний математичний підручник «Вступ до аналізу й диференціальне рахування» (1924), який за словами його автора – ліцензіата математичних наук Женевського університету доц. С. Романовського, був складений за зразком навчальних програм Франції та Швейцарії і найновішими європейськими підручниками, також написаний від руки і літографований. Підручником-рекордсменом за кількістю сторінок, написаних вручну – аж 764 сторінки! – є посібник з «Теоретичної механіки» доц. О. Коваленка (1924). Вражає прекрасна графіка складних пристроїв та елементів цукроварного виробництва, виконана студентом В. Лапчинським в «Атласі малюнків до курсу «Цукроварства» проф. Л. Фролова» (1925). Написаний від руки і виданий літографським способом посібник лектора І. Івасюка «Форми кооперативного рахівництва» (1925) – це практикум з рахівництва, який містить розробку різноманітних бланків банківських операцій українською мовою.

Студенти УГА як члени Видавничого товариства були не тільки співвидавцями підручників академії, але часто ставали їх співавторами. Здебільшого це стосувалося допоміжних навчальних посібників, зокрема конспектів лекцій, таблиць, практикумів

¹⁷⁹ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 38, Добриловський М. Фахово-літературна чинність Української Господарської Академії: умови, напрямки, підсумки. – Подебради: Вид. Тов-ва прихильників УГА, 1932. – С.5.

тощо. Такі посібники проходили редакцію відповідальних викладачів і здавалися у друк із зазначенням співтворців. У такий спосіб вийшли підручники: «Записки по геології: по лекціях та літературних матеріалах склав студент інж. відділу І. Гнойовий за вказівками та редакцією доцента А. Чернявського» (1924); «Ключ до визначення мінералів за допомогою лютованої рурки. Скомпонував студент інжен. відділу УГА В. Рейтер під редакцією А. Чернявського, доцента УГА» (1922); О. Питель «Конспект по торговельному праву. Складений на підставі викладів професора Л. Бича в УГА в Ч.С.Р., курсів торговельного права: проф. Г.Ф. Шершеневича, д-ра Арношта Веніга, Д.К. Лаврентьева та інших» (1925); В. Рейтер «Конспект фізичної хімії, складений по лекціях, що читав студентам р. 1924-1925 технологічного відділу У.Г.А. Професор Д. Рейхінштейн» (1925).

Часто студенти виступали у ролі перекладачів підручників, а викладачі – у ролі їх редакторів. У результаті подібної співпраці з'явилися такі посібники: Форманек Я. «Короткий нарис неорганічної хемії / Авторізований переклад з чеської Л. Мосендза. Під редакцією доц. М. Вікула» (1924); А. Кальцес «Організація фабрики / Переклад з нім. видання зладив В. Окіс. За ред. доц. К. Коберського» (1926); Г. Пайсер «Промислова калькуляція. Переклав з нім. студент Д. Окіс, під ред. доц. К. Коберського» (1927).

Студенти також виконували роль асистентів під час проведення лабораторних дослідів і практичних занять. Результати такої спільної роботи лягали в основу нових навчальних посібників, як наприклад, підручника з хімії «Початки кількосного хемічного аналізу» (1924) доц. М. Вікула, у передмові до якого автор висловлює подяку не тільки професорам І. Горбачевському та Д. Райхінштайну за надані консультації, але і студентам-асистентам В. Рейтеру та В. Кучеренкові, котрі, «не зважаючи на великі труднощі, багато часу і енергії віддали на совісну і дуже вмілу перевірку непевних волюметричних дослідів»¹⁸⁰. Подібна практика видання підручників заохочувала студентів до наукової роботи і плекала нові викладацькі кадри з-поміж слухачів Української Політехніки.

¹⁸⁰ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 27, Вікул М. Початки кількосного хемічного аналізу – Подебради: Вид. Тов-ва прихильників УГА, 1924.

Варто відзначити, що за свою десятирічну діяльність подебрадська політехніка видала 229 назв книжок, із яких 143 одиниці становила підручникова література¹⁸¹, видана «Видавничим Товариством при УГА в Ч.С.Р.». Підручники активно видавалися у першій п'ятирічці існування академії (1922-1927 рр.), друге п'ятиріччя її видавничої діяльності було позначене виданням наукової літератури у вигляді монографій, статей, рефератів і вже здійснювалося «Виданням УГА в ЧСР». Після 1927 р. видання навчальних посібників, праць семінарів, перекладів наукової літератури та студентських робіт у більшості випадків реалізовувалося силами товариств, спілок та тематичних кабінетів при академії. Серед них найактивнішими у публікаційній діяльності були Кабінет приватного господарства при УГА в ЧСР, Спілка гідротехніків та меліораторів при УГА в ЧСР, Видавництво «Кооперативний фонд ім. В. Доманицького», Спілка українських лісівників в ЧСР, Кабінет народного господарства УГА в ЧСР, Видавництво «Українське книгознавство».

Для популяризації видань Української Політехніки в Подебрадах і заохочення майбутніх науковців до подальших студій у цій галузі окреслюємо їхнє сучасне місцезнаходження в архівах Чеської Республіки, України, Німеччини та США, які вдалося дослідити на даний момент. На території ЧР найбільша кількість часткової друкованої спадщини УГА (1922-1932 рр.) зберігається у архівних картонах з тимчасовими номерами 24-37 неопрацьованого фонду № 186 «Українська господарська академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради» архіву м. Лиса-над-Лабем (ЧР). Стислий опис цього тимчасового фонду, як і деякі факти з історії переміщень його матеріалів на території ЧР містить реферат Богуміла Тузара¹⁸² – колишнього відповідального архівіста фонду та автора його тимчасового опису. Із повною версією тимчасового опису можна познайомитися в аудиторній формі у згаданому вище архіві м. Лиса-над-Лабем. Повний список збережених навчально-наукових видань УГА загальною кількістю 183 титули, які містяться у вищезазначених картонах, наводимо у Додатку 5. Варто зазначити, що назагал підручникова література УГА майже повністю збереглася у зазначеному вище архіві. Зважаючи на невеликий видавничий тираж, ці

¹⁸¹ Ільницький А. Видавнича діяльність при Українській господарській академії в ЧСР / Ювілейний бюлетень Т-ва абсолювентів УГА-УТГІ. Ч. 47. – Нью-Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – С.16.

¹⁸² Tuzar B. Fond Ukrajinská hospodářská akademie a osobní fond prof. Dmytra Antonovyče v Poděbradech ve Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem // Dmytra Antonovyč a ukrajinská uměnověda – Praha: Národní knihovna České republiky-Slovenská knihovna, 2009, 233 s. – s. 137-144.

книги мають велику бібліографічну вартість і заслуговують на якнайширше різностороннє вивчення. В архіві м. Лиса-над-Лабем зберігається і частина друкованого доробку УТПІ та студентських дипломних робіт, що також чекають на своїх дослідників.

Деякі примірники навчальних посібників УГА зберігаються у Слов'янській бібліотеці в Празі. Декілька підручників УГА залишилося у Подебрадах, а саме в архіві Полабського музею. Другий великий пласт навчально-наукової літератури УГА- УТПІ містять архіви Києва: Центральний архів державних органів влади та управління України та Центральний державний архів зарубіжної україніки. Архів УТПІ (здебільшого його німецький період діяльності) з 2007 р. переданий до архіву Києво-Могилянської Академії, хоча деякі його матеріали ще залишаються в Українському Вільному Університеті у Мюнхені. Для повноти дослідження варто провести пошукову роботу і в архіві УТІ в Нью-Йорку, який зберігається у Гарвардській бібліотеці.

3.2. Діяльність Термінологічної комісії при УГА

Українська господарська академія в Подебрадах вела перед не лише у виданні навчально-наукової літератури. Вона стала флагманом у розробці термінологічної бази української мови. Для створення підручників необхідна не тільки наукова компетентність, але й розвинена фахова лексика, яка на той час в українській лінгвістиці була у зародковому стані. Із цією проблемою повсюдно зіштовхувалися викладачі академії при опрацюванні підручників. Їх передмови рябіють численними зауваженнями щодо складності завдання – написати посібник за відсутності усталених термінів. Наприклад, проф. Б. Іваницький у передньому слові свого підручника з лісівництва формулює цю проблему так: «Не малим утрудненням у праці по складанню курсу були: з одного боку, відсутність належних літературних матеріалів що до умов лісового господарства на Україні, а з другого – невиробленість української лісо-технічної термінології. Неудосконаленість і невдатність де-яких термінів автор цього курсу дуже добре розумів і розуміє сам і де-які терміни примушений замінити на інші в процесі самої праці по викладу курсу»¹⁸³.

¹⁸³ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 25, Іваницький Б. Курс лісівництва. III. Лісовирощення – Подебради: Видавниче Товариство при УГА

Для розв'язання цієї нагальної проблеми на кожному факультеті УГА влітку 1922 року було створено спеціальні термінологічні комісії, головним завданням яких було виявляти термінологічні труднощі, знаходити їх оптимальний переклад українською мовою, унормовувати фахову лексику, дбати про чистоту рідної мови у випадку лексичних запозичень. Факультетські термінологічні комісії при УГА почали працювати у той час, коли в українському мовознавстві відбувалися важливі й дещо аналогічні процеси: у 1921р. в Україні на базі Правописно-термінологічної комісії при Історико-філологічному відділі Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) і Термінологічної комісії Українського наукового товариства у Києві створюється Інститут української наукової мови ВУАН (ІУНМ). Ця науково-дослідна установа була покликана провадити дослідження у галузі української термінології та створювати спеціалізовані тлумачні словники. У тому ж 1921 році ВУАН випустила перше видання нового правопису української мови за редакцією академіка А. Кримського¹⁸⁴. Новостворені академічні інституції почали залучати до співпраці відомих українських мовознавців, а також різні освітянські установи в Україні й поза її межами. Зокрема, у 1926 р. УГА та її філологи С. Русова і М. Левицький отримали запрошення від ВУАН взяти участь в опрацюванні нового проекту повного українського правопису¹⁸⁵. У тому ж році до Української Політехніки в Подєбрадах звернувся й ІУНМ із проханням долучитися як роботою, «так і матеріалами в працях Академії Наук по виробленню сільсько-господарської термінології та термінології по лісівництву»¹⁸⁶.

З 1925 р. діяльність факультетських термінологічних комісій УГА підпорядковувалася і координувалася Головною термінологічною комісією (ГТК), яка, безперечно, озвалася на прохання ВУАН. До складу ГТК входили представники з кожного факультету та спеціально запрошені знавці української мови з лав працівників академії: В. О'Коннор-Вілінська, О. Вілінський, В. Королів-Старий, М. Левицький, Б. Лисянський, К. Безкровний, С. Русова, В. Біднов. Головою Термінологічної комісії став Євген Чикаленко, який у 1925 р. переїхав з Відня до Чехословаччини, а її секретарем –

в Ч.С.Р., 1923.

¹⁸⁴ Огієнко І. Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2001. – 440 с.

[Інтернет] URL:<http://litopys.org.ua/ohukr/ohu22.htm> (переглянуто 22 квітня 2015).

¹⁸⁵ Статєєва В. Євген Чикаленко – видатна постать в історії української літературної мови // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. – Вип. 475-477. – Чернівці, 2009. – С. 506-515.

¹⁸⁶ Наша громада – Подєбради, 1926 – травень-червень – С. 87.

асистент Михайло Єремійв. Після Євгена Чикаленка цю посаду обійняв доцент Олександр Коваленко. Голова ГТК був на становищі професора УГА.

За спогадами секретаря Комісії, її засідання відбувалися у приємній атмосфері й часто набували форми цікавих дискусій, присвячених актуальним мовознавчим питанням. Кістяк ГТК творили давні друзі й поборники плекання культури української мови – Є. Чикаленко та М. Левицький. Обоє глибокі знавці народної мови, вони виступали за подолання варіантності, унормування й уніфікацію української літературної мови, яка внаслідок специфічного історичного розвитку на територіях різних держав зазнала значного засмічення як московізмами, так і полонізмами. Їхні праці, які вийшли в еміграції у 20-х роках¹⁸⁷, багато в чому доповнюють одна одну і як чудові посібники з культури мови, залишаються актуальними у наш час. Головним завданням, сформульованим у цих працях і всебічно підтримуваним ГТК при УГА, було «об'єднання нашої літературної мови й надання їй народнього, національного характеру», яке можна досягти, якщо «повикидати оті московські й польські слова, яких нема в наддніпрянській літературній мові, та позамінювати їх своїми; по змозі требаб було позамінювати й міжнародні – коли знайдуться тотожні слова в нашій мові, бо навряд чи є рація витворювати, чи викоувати всі свої, як це зробили Чехи і замість електрики писати громовина, а замість гальошів – мокроступи і т.д.»¹⁸⁸ Варто додати, що Євген Чикаленко був вірний мовному узусу, а тому виступав проти багатьох «модних» течій у мовних процесах на початку ХХ століття. Наприклад, його дуже обурювало популярне у ті часи вживання прийменникової конструкції «в Україні», замість усталеної «на Україні». Меценат українського слова не волів вбачати у цьому політики й відстоював думку, що кожна мова розвивається за своїми законами, і ці закони (узус) повинні зберігатися¹⁸⁹. Крім того, видавець «Ради» і у своєму повсякденному житті в Подєбрадах невтомно популяризував ідею об'єднання наддніпрянської і галицької говірок в унормовану літературну мову через їх носіїв. За спогадами асистента УГА С. Матвієнка-Сікара, «у свої 66 років умів він не бути зайвим серед ідейної запальної молоді, вмів цікавитися усім тим, що гріло і світило у життю

¹⁸⁷ Маються на увазі праці М. Левицького «Паки й паки (Про нашу літературну мову)» (Відень, 1920) та Є. Чикаленка «Про українську літературну мову» (Берлін, 1922).

¹⁸⁸ Чикаленко Є. Про українську літературну мову // Українська літературна мова й правопис. – Берлін, 1922. – С.26-26.

¹⁸⁹ Єремійв М. Є.Х. Чикаленко в Подєбрадах // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935. Т. 1. – Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с. – С.137.

ліпшим представникам нашої молоді, і своїм досвідом старого національного діяча й своєю лагідною вдачею змирнював крайності, стабілював хвилевість. Він був цементом, що єднав до громади українців різних політичних напрямів. Ім'я Євгена Чикаленка з однаковою пошаною вимовляли всі українці, чи то прихильники У.Н.Р., чи то гетьманці-монархісти, й блукаючі анархічні есери, й українці-комуністи. Він був живим носієм ідеї соборності, його знали й шанували придніпрянці й галичане, кубанці й українці з Зеленого Клину, з Далекого Сходу, з Сибіру»¹⁹⁰.

Ґрунтуючи роботу на подібних засадах і взявши за взірець милозвучний наддніпрянський говір, члени Головної термінологічної комісії при УГА багато творчих зусиль доклали на створення термінологічних словників. У згаданих мемуарах М. Єремїва згадується, що суперечки щодо вживання фахової лексики виникали лише з В. Королівом-Старим, який був знаним новатором мови і часто вигадував нові терміни-неологізми¹⁹¹. Його пропоновані новотвори інколи були дуже цікаві й влучні, та все ж таки далекі від народної термінології, яку ГТК прагнула розвивати і обрала за основу українського термінотворення.

Вислідом продуктивної роботи Комісії стали наступні термінологічні словники: 1) Матеріали Термінологічної Комісії при Сільсько-Господарсько-Інженерному відділі Української господарської академії в Чехословацькій Республіці (словник російсько-український) (Подебради, 1923); 2) Російсько-український сільськогосподарський словник (проект) (Подебради, 1927); 3) Лісотехнічний словник. Німецько-український (Подебради, 1928). Два останніх словники вийшли за безпосереднім авторством Є. Чикаленка і редакцією дотичних факультетських термінологічних комісій УГА. За свідченнями В. Іваниса, ці словники було передано на розгляд ІУНМ ВУАН, а їх матеріали використано при укладанні термінологічних тлумачних словників української мови¹⁹². Варто додати, що філологічний аналіз вищезазначених словників

¹⁹⁰ Матвієнко-Сікар С. Памяти бвг. Чикаленка // Час – Чернівці, 1930 – ч. 502. За книгою: Дорошенко Д. Євген Чикаленко: його життя і громадська діяльність. – Прага: Видання фонду імені Є. Чикаленка при Українському Академічному Комітеті, 1934. – 99 с. – С.91.

¹⁹¹ Наприклад, у своєму підручнику «Тваринний організм (та його складові частини)» (Каліш-Подебради, 1923) В. Королів-Старий використовує неологізм «верчик» на позначення сперматозоїда.

¹⁹² Іванис. В. Національно-політичне значення Української Господарської Академії // Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подебради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подебради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТПГ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. — Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – 278 с. – С.14.

УГА та їх безпосереднього впливу на становлення термінологічної бази української літературної мови ще не проводився науковцями. Виражаємо надію, що вони зацікавлять українських науковців, які опрацьовують подібну проблематику, зокрема Марину Бищенко, нещодавня монографія якої була присвячена вивченню економічної та юридичної термінології вищих шкіл у ЧСР міжвоєнного періоду¹⁹³. На нашу думку, питання щодо засад українського термінотворення, подолання варіантності мови та її очищення від чужорідних елементів, які було опрацьовано у словниках УГА, не втратили своєї актуальності і в наш час.

3.3. Бібліотека УГА та її сучасне місцезнаходження

Подебради 20-х років ХХ ст. були невеликим курортним містом, віддаленим від Праги на відстані півтори години їзди потягом. Відсутність вищих навчальних закладів та великих бібліотек у ньому ставили перед новоствореною Українською Господарською Академією першорядне завдання – забезпечити своїх студентів та професуру науково-навчальною літературою для проведення якісної освітньої діяльності та уможливлення фахового зростання. Тому створення бібліотеки УГА й налагодження її функціонування були запорукою успішної діяльності Української Політехніки в Подебрадах. Це добре розуміла Професорська рада УГА, яка вже влітку 1922 року почала працювати над організацією бібліотечної справи академії. Як у випадку з видавничою справою, бібліотечний напрямок у роботі подебрадської політехніки взяв добрий старт завдяки наявності бібліотечних фахівців у лавах викладачів та студентів УГА.

Серед них слід особливо виділити студента академії Льва Биковського, який до еміграції у Чехословаччину вже відзначився як урядовець МЗС УНР, книгар у видавництві «Друкар», бібліотекар у Всенародній національній бібліотеці України, автор низки наукових праць, присвячених проектам створення Національної бібліотеки України, перший редактор журналу «Хроніки» – органу НБУ, випускник курсів бібліотекознавства при Варшавській публічній бібліотеці¹⁹⁴. Палкий прихильник бібліотечної справи, Л. Биковський під час навчання на філологічному факультеті

¹⁹³ Бищенко М. Економічні та юридичні терміни в наукових працях українських університетів еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (Дипломна робота). – Прага, Карловий університет, 2014. – 63 с.

¹⁹⁴ Биковський Лев Юстимович (1895-1992). До 115-річчя від дня народження. Біографія [Інтернет] UTRL: <http://dnpb.gov.ua/id/1051/?PHPSESSID=54c025a499a5a40ce52ca19b1b2f4b40> (переглянуто 22 квітня 2015).

Варшавського університету створив бібліографічний гурток, який видав перше число «Українського книгознавства» накладом 25 примірників на шапірографі. Влітку 1922 року він вступає до УГА й закладає бібліографічний гурток при академії, який не тільки видає цінні бібліографічні розвідки у серії «Книгозбірня українського бібліографічного мікроба», що вплинули на становлення книгознавства в Україні, але й долучається до організації бібліотечної справи УГА. Лев Биковський став першим співробітником бібліотеки УГА і основоположником її алфавітного і систематичного каталогів, останній із яких базувався на міжнародній децимальній бібліотечній класифікації і мав картотеку міжнародного зразка. Завдяки його фаховим порадам «Видавниче товариство при УГА в Ч.С.Р.» публікувало підручники академії із зазначенням індексів міжнародної децимальної бібліотечної системи та вказівками розміру тиражів¹⁹⁵.

Бібліотека Української Політехніки почала працювати восени 1922 р. Крім першого її працівника й ідеолога, студента Льва Биковського, її тимчасовим керівником став доцент В. Чередиїв, який згодом очолив спеціальну Бібліотечну комісію, що доглядала за поповненням бібліотеки. Після Л. Биковського посаду бібліотекарів обіймали колишній діяч УНР та лектор УГА Г. Сидоренко, а після його смерті – доцент І. Мазепа, який за часів найбільшого розквіту бібліотечної діяльності у 1925-1928 рр. був її завідувачем. У той період бібліотеку обслуговував штат працівників, що складався із трьох співробітників: лектора М. Левитського (помічника завідувача, а після 1928 р. – її керівника), бібліотекаря і колишнього генерала Армії УНР М. Омеляновича-Павленка та студента, а потім асистента О. Пителя¹⁹⁶.

Бібліотека УГА розміщувалася у трьох залах головної будови подебрадського замку. Вона не була публічною й обслуговувала лише студентів та викладачів УГА, переважно видаючи книжки додому, хоча інколи приймала студентів з Праги, які приїжджали попрацювати у читальному залі. Для розширення кола читачів і задоволення потреб членів родин викладачів та студентів УГА при Бібліотеці було

¹⁹⁵ Замітки про книгоживання та книгознавство / Зібрав та упорядкував Л.Б. Серія: Книгозбірня Українського бібліографічного мікроба. Ч.2. – Подєбради: Видавництво «Українське Книгознавство», 1923. – С. III-IV.

¹⁹⁶ Биковський Л. Бібліотека Академії // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922—1935. Т. 1. — Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. — 247 с. – С.75.

засновано Бібліотеку Товариства абонентів книгозбірні УГА, яка спеціалізувалася на художній літературі та фахових часописах. Варто додати, що Бібліотека УГА мала розгалужену систему філій, роль яких виконували «Видавниче Товариство при УГА в Ч.С.Р.», тематичні кабінети, семінари і товариства, які самі виступали видавцями і громадили фахову літературу.

Книгозбір бібліотеки УГА здійснювався різними способами, причому академія вживала різних активних заходів у цьому напрямку. Вона безпосередньо витратила значні кошти на закупівлю нової літератури і передплату фахових часописів. Наприклад, у часи свого становлення і розквіту академія передплачувала близько 140 фахових журналів різними мовами. Другим джерелом поповнення слугували публікації її Видавничого товариства, яке надавало по 10 примірників кожного літографованого підручника і по 6 примірників надрукованих циклостилєм лекцій. Третє джерело поповнення бібліотеки становили видані наукові праці викладачів та дипломні роботи студентів УГА. Четвертим способом залучення нової літератури була широка популяризаційна діяльність УГА, яка полягала не лише у її виставковій діяльності, але й надсиланні видань академії різноманітним науковим установам Чехословаччини, України та інших країн в обмін на їх видання. Так, при опрацюванні видавничої спадщини УГА у архіві м. Лиса-над-Лабем у підручнику І. Шереметинського «Загальне скотарство. Частина друга і третя» (1925) було знайдено вкладену записку чотирма мовами: французькою, англійською, чеською та українською, що мала такий зміст: «Від Української Господарської Академії в Чехословацькій Республіці в обмін на Ваші видання». Таким оригінальним чином бібліотека УГА поповнювала свої фонди.

Профіль бібліотеки УГА був фаховий: 50% книгозбору становила економічна література, 15% належало агрономічним публікаціям, 14% – працям з інженерною тематикою, 13% посідали видання з точних наук, а залишок книгозбору творили книги гуманітарних дисциплін та красного письменства¹⁹⁷. Щодо розподілу книг за мовами, то найбільше було німецькомовних, російськомовних та україномовних видань (70%), чеська фахова література становила 11,6% книжкової колекції, решта – публікації французькою, англійською польською та іншими мовами. Слід зазначити, що

¹⁹⁷ Биковський Л. Бібліотека Академії // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935. Т. 1. – Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с. – С.76.

підручники УГА завжди мали списки рекомендованої літератури, що склалися з джерел різними мовами. За даними М. Добриловського, бібліотека УГА станом на 1 січня 1933 р. мала 17 780 назв книжок у 29 713 томах загальною вартістю 770 082 чскрон, причому 25,9% видань від загальної кількості академія отримала в обмін чи як дар¹⁹⁸. Ці цифри свідчать про велику роботу, яку за десять років свого існування зробила Українська Політехніка у бібліотечній справі, розпочавши її фактично з нуля.

У численній мемуарній літературі про книгозбірню УГА згадується і з особливою гордістю, і з великим смутком. Підставу до останнього давала нез'ясована доля бібліотеки після Другої світової війни. Треба сказати, що ключем до пошуку сучасних слідів бібліотеки УГА стали бібліографічні публікації невтомного популяризатора звияг УГА Л. Биковського. У них було знайдено інформацію, що «книгозбірня УГА, після її ліквідації, була втілена до книгозбірні т.зв. «Дому Земнедельської освіти, на Віноградах, Прага. Там знаходились всі дипломні праці абсолювентів УГА та габілітаційні професури... Дальша доля цього цінного архіву авторові цих рядків невідома»¹⁹⁹. В іншій праці Л. Биковського зазначалося, що бібліотека УГА була передана до «Чехословацької Хліборобської Академії в Празі в депозит. Тому на всіх переданих книжках при їх інвентаризації в Празі додавалася до чергового числа літера «у» (українська)»²⁰⁰.

У результаті пошуків було встановлено, що Будинок сільськогосподарської освіти з 1926 року містив у своїх стінах Центральну слов'янську сільськогосподарську бібліотеку і читальню Чеської Сільськогосподарської Академії Наук. Сучасною наступницею цієї бібліотеки стала Бібліотека ім. А. Швегли (м. Прага) – третя найбільша сільськогосподарська бібліотека світу. Отже, наш запит щодо депонованої бібліотеки УГА було надіслано до вищезгаданої установи. Її співробітниця з Реферату фонду бібліотеки, пані Мирослава Юнкова люб'язно надала інформацію, що наприкінці 1933 р. від УГА було передано на депонування 18 130 назв книжок у 30 102 томах, які

¹⁹⁸ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», картон із тимчасовим № 53, Добриловський М. Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]. – Подебради, 1942. – 109 друк. – С.24.

¹⁹⁹ Биковський Л. Соломон Ізраїлевич Гольдельман 1885-1974: Біо-бібліографічні матеріали. – Денвер-Єрусалим, 1976. – 293 с. – С.76.

²⁰⁰ Биковський Л. Бібліотека Академії // Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935. Т. 1. – Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с. – С.76.

було позначено як «Український фонд». Згідно з документованими записами Бібліотеки ім. А. Швєгли «Український фонд» ймовірно зберігався у цілісному вигляді до 1985 р., допоки на вимогу «Центральной научной сельскохозяйственной библиотеки» в Москві з нього не вичленили 2009 томів і передали до цієї московської бібліотеки. На думку М. Юнкової, після означеної передачі решту книг з «Українського фонду» було розпорошено поміж різних тематичних рубрик Бібліотеки ім. А. Швєгли, і цілісність депонованої бібліотеки УГА було порушено (див. лист-відповідь у Додатку б). На запит авторки дипломної роботи про подальшу долю переданих 2009 томів, що первісно належали книгозбірні УГА, російська бібліотека не відповіла.

У Бібліотеці ім. А. Швєгли збереглися дві інвентарні книги «Українського фонду», які містять список із бібліологічними відомостями про 12 520 книг різними мовами. Зустрічаються серед них і праці викладачів УГА та інші численні назви видань як українською, так і російською мовами. Протягом дослідження було помічено, що саме ці джерела іноді перекреслені червоним і мають однакову помітку, яку, на жаль, сучасні працівники сільськогосподарської бібліотеки у Празі безсилі розшифрувати. На нашу думку, ці помітки можуть стосуватися книг, переданих до «Центральной научной сельскохозяйственной библиотеки» у Москві. Отже, за вирахуванням переданої кількості 2009 книг, варто тішитися, що решта 10 511 примірників депонованої бібліотеки УГА збережена і нині зберігається в архіві старших видань, який розміщено у депозитарії Бібліотеки ім. А. Швєгли в Коєтице. Як запевнили працівники цієї бібліотеки, старші джерела поступово опрацьовуються і заносяться в електронний каталог. Спроба ввести у пошукову систему цього каталогу деякі подебрадські видання академії увінчалася успіхом – вони справді там є. Дипломних робіт та габілітаційних праць викладачів УГА, про які згадував Л. Биковський у своїх розвідках, у двох збережених інвентарних книгах «Українського фонду» виявлено не було. Можна припустити, що вони були внесені у третю інвентарну книгу, яка, на жаль, не збереглася, і зараз також можуть міститися у депозитарії Коєтице. Щодо дипломних робіт студентів УГА, варто зазначити, що їх невелика частина зберігається в архіві м.Лиса-над-Лабем (див. список у Додатку 7). Цікаво, що у Бібліотеці ім. А. Швєгли було знайдено інвентарну книгу з бібліотечним списком згаданого вище «Русского Института Сельско-Хозяйственной Кооперации вь Прагѣ», бібліотека якого була депонована у подібний спосіб в 1932 р. Бібліотечний список цього навчального закладу

налічує лише 1586 назв книг, причому їх значна частина не належить до фахової літератури.

До цього часу не встановлена доля меншої за розміром бібліотеки УТГІ, яка за даними власної інвентарної книги станом на 22.02.1941 налічувала 5341 том літератури. Внаслідок спішної евакуації лекторського складу УТГІ у квітні-травні 1945 р. бібліотеку УТГІ не встигли вивезти до Німеччини, а тому вона разом з архівами УГА-УТГІ залишилася у тимчасовому підпорядкуванні Районному архіву м. Подебрад. У головному акті фонду № 186 «Українська господарська академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради» (архів м. Лиса-над-Лабем) зберігається кілька документів, що дозволяють реконструювати складну долю цієї бібліотеки після Другої світової війни. Так, згідно з листом Народного комітету м. Подебрад бібліотека УТГІ у травні 1945 р. «була переглянута політруком радянської армії, книги, які могли йому знадобитися, були вивезені радянськими службами, а експонати сільськогосподарського характеру передані сільськогосподарському технікуму (гербарії, малюнки та ін.), а перебрану решту розмістили в архіві міського музею. Нагадуємо, що перед навантаженням книг до вагонів означений радянський політрук наказав велику кількість вибраних книг відокремити, а потім їх відвезли радянські служби як трофей»²⁰¹.

Наприкінці 1958 р. асистенти філологічного факультету Карлового університету провели ґрунтовне дослідження спадщини УГА-УТГІ, що залишалася у Районному архіві м. Подебрад. За їх приблизною оцінкою збережена бібліотека на дату проведення дослідження нараховувала 4000 томів книг і мала велику колекцію добової періодики. У своєму звіті, адресованому чотирьом інституціям, серед яких згадується і Національний музей у Празі, вони висувають пропозицію щодо можливого використання бібліотеки УТГІ вищими технічними школами у ЧССР, кафедрами Карлового університету, сільськогосподарською АН ЧССР та архівною справою ЧССР. Невідомо, чи була ця пропозиція схвалена, але подальше незначне переміщення літератури з бібліотеки УТГІ у 1959 р. засвідчується листами, адресованими директорові Районного архіву м. Подебрад від кафедри історії СРСР і КПРС

²⁰¹ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), головний акт фонду фонду № 186 «Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради», Лист Народного комітету м. Подебрад до Народної комісії з питань культури при Державному управлінні охорони культурної спадщини від 22 червня 1947 р.

філософсько-історичного факультету Карлового університету та Музею Леніна в Празі. У цих листах дописувачі дякують директорові за надані цінні матеріали з бібліотеки УТГІ. Ймовірно, що в подальшому бібліотеку УТГІ могли передати зазначеним вище інституціям ЧССР. Другою гіпотезою може слугувати факт, досліджений П. Грімстед, згідно з яким 1962 р. в Україну було передано низку архівних матеріалів, що стосувалися української еміграції у колишній ЧСР²⁰². Можливо серед них була й бібліотека УТГІ, оскільки матеріали цього інституту нині перебувають в однойменних фондах Центрального архіву державних органів влади та управління України та Центрального державного архіву зарубіжної україніки у Києві. Звісно, невелика частина бібліотеки УТГІ, що складається переважно з видань УГА-УТГІ, деяких рукописів наукових праць, частини дипломних робіт студентів УГА, представлена також у архіві м. Лиса-над-Лабем.

Надзвичайно цінні матеріали, знайдені в архіві м. Лиса-над-Лабем, – це рукописи ґрунтовних розвідок М. Добриловського, С. Комарецького, В. Чередііва, Г. Денисенка та огляди фахово-літературної діяльності викладачів і студентів УГА, які мали увійти у тритомний ювілейний збірник, присячений УГА-УТГІ, що готувався до друку 1942 р., але був заборонений німецькою цензурою. Ці матеріали тривалий час вважалися втраченими²⁰³. Їх віднайдення і популяризація, здійснені автором дипломної роботи напередодні близької 95-ї річниці заснування УГА і 85-річчя УТГІ, має на меті посприяти подальшому їх опрацюванню ширшими колами українських і чеських науковців, а також уможливити їх публікацію, яка б могла стати виявом глибокої пошани і вдячності творцям УГА-УТГІ за їх неоцінну працю на благо України.

²⁰² Грімстед П. "Празькі архіви" у Києві та Москві: Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки / Державний комітет архівів України. Український науковий інститут Гарвардського університету / переклад з англ. Т. Боряк, відп. ред Г.Папакін. – К., 2005. – 252 с.

²⁰³ Биковський Л. Перша документація української економічної літератури // Наукові записки УТГІ. Т. ХУІІІ – Мюнхен, 1968/1969 – С.83-112.

ВИСНОВКИ

Російська допомогова акція як складова частина широкої міжнародної гуманітарної допомоги голодуючим Росії презентувала внутрішній політично-економічний вектор урядової політики Першої Чехословацької Республіки і була покликана надавати різнобічну матеріальну підтримку емігрантам колишньої Російської імперії. Завдяки послідовному виконанню РДА Чехословаччина 20-х років ХХ століття перетворилася на провідний всеслов'янський центр Європи. Продуктивна співпраця Українського громадського комітету в Празі на чолі з М. Шаповалом та Міністерства закордонних справ ЧСР в особі його Повноважного міністра і керівника міністерської комісії РДА В. Гірси із залученням Міністерства хліборобства ЧСР витворила проект вищого навчального закладу з українською і чеською мовами викладання, який створювався головно для представників української інтелігенції та молоді в еміграції. Цей освітянський проект під назвою Українська господарська академія було офіційно затверджено дотичними міністерствами ЧСР 16 травня 1922 року, а втілювати його у життя взялися представники організаційного комітету УГК в Празі і тарнавської Спілки українських техніків сільського господарства.

Внаслідок плідної і злагодженої роботи викладачів і студентів українська навчальна інституція в Подебрадах витворилася у першу Українську Політехніку, де українська молодь могла вільно здобувати вищу освіту. Повсякчас долаючи різноманітні труднощі організаційного і матеріального плану, вирішуючи питання навчального і позанавчального характеру, УГА змогла розвинутися у поважну науково-навчальну інституцію зі складною розгалуженою системою трьох факультетів: агрономічно-лісового, інженерного та економічно-кооперативного. В історії Української Політехніки в Подебрадах можна виділити чотири етапи: 1) становлення (1922-1924), 2) розквіт (1925-1928), 3) згортання (1928-1931) та 4) трансформація (1932-1935). За десять років своєї фактичної діяльності цей навчальний заклад підготував 559 інженерів нового, «подебрадського» типу. Випускники академії стали не лише фахівцями у технічних, економічних та сільськогосподарських галузях народного господарства, але й інженерами-суспільниками, патріотами України, чия громадська, наукова й культурна діяльність послужила розвиткові української справи і наукової думки в еміграції, вплинула на історичні процеси в суспільно-політичному та науковому житті Радянської України, закладаючи фундамент для витворення

незалежної України.

Політехніка в Подєбрадах спромоглася довести свій науковий та освітянський рейтинг в очах чеської та української спільноти, здобуваючи перемоги на численних міжнародних фахових виставках, беручи участь у наукових конференціях світового рівня, співпрацюючи з науковими інституціями та вченими у ЧСР, України, Польщі та інших країн. Популярність УГА як вищої політехнічної школи була надзвичайно високою в очах українців з СРСР, Польщі, Угорщині, Румунії, які на той час не мали ні своєї незалежної держави, ні можливості здобувати якісну технічну освіту рідною мовою. За інших, сприятливіших обставин у політично-економічному житті ЧСР 30-х років минулого століття українці, що проживали на території вищезгаданих країн і бажали навчатися в УГА, могли б стати невичерпним джерелом майбутнього студентства академії. У 1932 р. після трансформації Української господарської академії в Український технічно-господарський інститут кореспонденційного навчання внаслідок припинення Російської допомогової акції в ЧСР «потенційні» охочі здобувати вищу політехнічну освіту в Подєбрадах стали слухачами курсів позаочного навчання УТГІ. Протягом тринадцятирічного чехословацького періоду в УТГІ навчалось 8020 студентів-заочників. Позааудиторна форма навчання і фінансова незалежність УТГІ (коштом слухачів та ТПУГА-СПУГА) стали головними чинниками успішної і тривалої діяльності цієї установи.

Внаслідок несприятливих умов на ринку праці в ЧСР, зумовлених світовою господарською кризою у 30-х роках минулого століття, випускники УГА були змушені шукати роботу за кордоном. У пошуках роботи вони розійшлися по цілому світу, гордо несучи титул «подєбрадський інженер», який на території ЧСР без проведення клопітної нострифікації диплому вважався недійсним. Найчисельнішим осідком абсолювентів Української Політехніки стала Польща, зокрема західноукраїнські землі, де більшість із них змогла успішно використати набуті в академії знання. Випускники УГА брали активну участь у громадському житті української еміграції, засновували різноманітні фахові організації. Так, Спілка українських інженерів на Словаччині відзначилася послідовною обороною права абсолювентів УГА використовувати титул інженера на території ЧСР і домоглася у цьому успіху.

УГА в Подєбрадах вирізнялася активною навчальною і позанавчальною

діяльністю. Остання була презентована найрізноманітнішими осередками, чия кількість у різні періоди чинності академії досягала п'ятдесяти двох організацій. За своєю спрямованістю вони поділялися на фахові, спортивні, культурні, громадські тощо. Їх зовнішні виступи здобували високі оцінки як на загальнодержавному рівні, наприклад, успішна участь «Товариства українських студентів пасічників при УГА» на державній виставці пасічництва в Оставі 1924 р., перемога студентського академічного хору на слов'янському фестивалі пісні 1928 р. у Празі, золота медаль «Товариства плекання дрібних с.-г. тварин» на середньо-чеській сільськогосподарській виставці в Подєбрадах 1929 р. тощо, так і на місцевому, зокрема діяльність академічної балетної школи, капели бандуристів, драматичного гуртка, українського Сокола тощо.

До найуспішніших видів діяльності академії слід віднести її видавничу справу, яка творилася у тісній співпраці викладацького і студентського колективів. Українська Політехніка стала лабораторією, де створювалися перші фахові підручники українською мовою. Вони виконали не лише своє безпосереднє завдання – бути для студентів УГА навчальними посібниками рідною мовою, але й допомогли у здобутті освіти та проведенні дослідницької роботи студентам і науковцям Радянської України. До цього часу залишається актуальним дослідження фахової вартості підручничкової спадщини УГА і можливості її використання у наш час. У результаті дослідження архівних фондів ЧР було встановлено, що найбільша кількість навчальних посібників академії нині зберігається у неопрацьованому фонді № 186 «Українська господарська академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради» Державного районного архіву м. Нїмбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем. У пошуках підручників УГА авторка дипломної роботи опрацювала 33 архівні картони зазначеного фонду. У 13 з них були знайдені підручники Української Політехніки. Для їхнього подальшого фахового вивчення та сприяння популяризації ми уклали бібліографічний список навчальних видань УГА (див. Додаток 5). Варто зазначити, у цьому архівному фонді були також виявлені студентські дипломні роботи, які тривалий час вважалися втраченими. Їх бібліографічний список також докладаємо у Додатку 7. Ці бібліографічні списки можуть використовуватися архівом м. Лиса-над-Лабем, сприяючи подальшому опрацюванню його українського архіву. Поряд із написанням підручників викладачі Української Політехніки працювали у спеціальних Термінологічних комісіях над створенням фахової термінологічної бази української

літературної мови. Результати їх діяльності відобразилися у трьох термінологічних словниках, які заклали підвалини професійної лексики сучасної української мови.

Академія провела велику роботу у бібліотечній справі, нагромадивши за роки свого існування поважну науково-технічну книгозбірню, яка налічувала понад 30 000 томів. До цього часу доля бібліотеки УГА залишалася не з'ясованою. Її сучасні сліди було знайдено авторкою пропонованого дослідження у Бібліотеці ім. А. Швєгли у Празі. Встановлено, що її цілісність була порушена, оскільки у середині 80-х років минулого століття частину книгозбірні УГА було передано до Москви, а всю збірку розпорошено по тематичних галузях празької бібліотеки. Однак за допомогою збережених інвентарних книг книгозбірні УГА, що до цього часу зберігаються у Бібліотеці ім. А. Швєгли й охоплюють 12 520 назв книг, можна реконструювати первісний бібліотечний каталог академії. Рідкісні малотиражні видання УГА також присутні у цьому списку. Зараз вони зберігаються у депозитарії в Коєтице і поступово заносяться у центральний електронний каталог і після опрацювання стануть доступними для широкого кола читачів сільськогосподарської бібліотеки в Празі. Щодо сучасного місцезнаходження бібліотеки УТГІ, яка у свого часу налічувала понад 5000 томів, було встановлено, що на території ЧР її невеликі частини зберігаються у архіві Полабського музею та Державному районному архіві м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем.

Українська господарська академія в Подебрадах стала флагманом української науки і культури не лише для широкої української діаспори світового масштабу, але й для Радянської України. Її діяльність була надзвичайно плідною і багатогранною, але вітчизняні і чеські науковці тільки нині починають її опрацьовувати. Причиною недостатньої вивченості спадщини УГА є, насамперед, розпорошеність її матеріалів в різних країнах та установах, неопрацьованість деяких архівних фондів, де вони зберігаються, а також їх недостатня популяризація. Для реалізації пропонованого дослідження авторкою дипломної роботи було безпосередньо опрацьовано низку архівних матеріалів, які зберігаються у різних фондах чеських і українських архівів: Національному архіві м. Праги (фонди «МЗС ЧСР – РДА», «Українського Музею у Празі»), Державному районному архіві м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (фонд «Української господарської академії у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подебради»), архіві Полабського музею м. Подебрад (фонд «Української господарської

академії»), Центральному архіві державних органів влади та управління України та Центральному державному архіві зарубіжної україніки у Києві (численні фонди УГА-УТГІ). Крім того, за допомогою кореспонденційного методу вдалося встановити деякі відомості щодо обсягу фонду УТІ в Нью-Йорку в архіві Гарвардської бібліотеки, фонду УТГІ в мюнхенському архіві УВУ та фонду «Історії Інституту П. Могили» й особистого фонду В. Буйняка в архіві Університету Саскачеван (Канада).

За допомогою архівних даних вдалося окреслити феномен виникнення Української Політехніки на чужині, з'ясувати чинники успішності, які сприяли її життєстійкості в умовах еміграції, міжнародної господарської кризи 30-х років, Другої світової війни, а також зосередити увагу на цікавих і малодосліджених напрямках її діяльності. Варто зазначити, що часто пошук потрібних матеріалів для пропонованого дослідження перетворювався на їх «видобування» з необроблених архівних надр, просякнутих «пилом часу» в прямому й переносному значенні, на майже детективні пошуки, в яких доводилося зв'язувати ланцюжки відомостей, обірваних часом, кордонами і політикою, щоб встановити певний факт або місцезнаходження необхідного інформаційного джерела.

Внаслідок багатоаспектності доробку УГА для майбутніх дослідників залишається велике поле для потенційних наукових студій. Чекають на подальше опрацювання такі теми наукових пошуків: наукова та навчальна сфера УГА, розмаїтість позанавчальних заходів Української Політехніки, подебрадський період діяльності УТГІ, педагогічний феномен УГА як лабораторії виховання національно свідомих фахівців, діяльність фахових осередків абсолювентів УГА в різних країнах, міжнародні зв'язки УГА-УТГІ з організаціями і представниками української діаспори, чесько-українська співпраця на педагогічній і науковій ниві в УГА-УТГІ, філологічний аналіз словникової спадщини УГА та ін. Серед розмаїття можливих наукових студій дуже корисними і цікавими були б подальші розвідки, присвячені «поверненим іменам» – визначним викладачам і студентам – співтворцям УГА.

Треба підкреслити, що великий заряд енергії, позначений на праці Української Політехніки в ЧСР, яка офірувалася науці, техніці й культурі майбутньої вільної України, не втрачає своєї сили й актуальності у наш час і здатний передати свій конструктивний імпульс сучасній незалежній Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

НАУКОВІ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНІ ПРАЦІ

1. Brummer A. Slovanství a slovanská tradice v meziválečném Československu 1918–1938. (Disertační práce). – Brno: MU, 2012. – 319 s.
2. Havel O. Ukrajinské gymnázium v Praze a okolí v letech 1925-1945. (Diplomová práce). – Brno: MU, 2006.
3. Práce z dějin České akademie věd – Studia historiae Academiae scientiarum bohemicae. Sv. 9. Seria B – Editiones, Ruská a ukrajinská emigrace v Československé republice 1919-1938: Přehled archivních fondů a sbírek uložených v České republice / Akademie věd České republiky; Napsal Václav Podaný, Hana Barvíková a kol., 2. vyd. – Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1995. – 106 s. – ISSN: 0323-1313.
4. Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: sborník studií / Václav Veber a kol., č.1-4. – Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1993-1996. – ISBN: 80-7184-191-9.
5. Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl I.: Státní ústřední archiv. – Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 1. vydání, 2002. – 453 s. – ISBN: 80-7050-407-2.
6. Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl II.: Archivy Středočeského kraje a Archiv hlavního města Prahy. – Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 1. vydání, 2003. – 160 s. – ISBN: 80-7050-431-5.
7. Tomek M. Ukrajinské monarchistické hnutí na území ČSR v letech 1922–1939. (Diplomová práce). – Praha: Univerzita Karlova, 2011. – 124 s.
8. Zilynskyj V. Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917 – 1945 (1994). – Praha: X-EGEM, 1995. – 128 s. – ISBN: 80-85395-90-8.
9. Басун О. Діяльність професора Б.Г.Іваницького в контексті розвитку агролісомеліоративної дослідної справи в Україні (кінець XIX – перша половина XX ст.): Дисертація канд. іст. наук. – К., 2007. – 270 с.
10. Биковський Л. Книгарні – бібліотеки- академія: спомини (1918-1920). – Мюнхен-Денвер: Дніпрова хвиля, 1971. – 152 с.
11. Биковський Л. Соломон Ізраїлевич Гольдельман 1885-1974: Біо-бібліографічні матеріали. – Денвер-Єрусалим, 1976. – 293 с.
12. Бищенко М. Економічні та юридичні терміни в наукових працях українських університетів еміграції в міжвоєнній Чехословаччині. (Дипломна робота). – Прага, Карловий університет, 2014. – 63 с.
13. Біляїв В. На неокраїнім крилі: Штрихи до літературних портретів західної діаспори. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – 348 с. – ISBN: 966-7804-57-7.

14. Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945-2010). – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2011. – 544 с. – ISBN 978-617-527-033-2.
15. Бублик Т.В. Наукова та культурно-освітня еміграція в Чехословаччині та Німеччині в 20-30-ті роки ХХ століття: Дисертація канд. іст. наук. – К., 1997. – 178 с.
16. Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919—1964) / Серія: Монографії. Ч. 1. – Мюнхен: Українське історичне товариство, 1965. – 120 с.
17. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью Йорк: Т-во української кооперації, 1964. – 624 с.
18. Віднянський С. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині: Автореф. дис. докт. іст. наук. – К., 1997. – 108 с.
19. Головата Л. Український легальний видавничий рух Центрально-Східної Європи, 1939–1945 / Відп. ред. В. М. Даниленко. НАН України. Інститут історії України; Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника. – Київ; Львів, 2013. – 582 с. – ISBN: 978-617-579-729-7.
20. Гордієнко Г. Під щитом Марса (Спогади): Мої Подебради (1922-1931). Т. 2 – Філядельфія, 1977. – 256 с.
21. Горкіна Л. ХХ століття в історії української економічної думки: коротка ретроспектива / Л. П. Горкіна, М. Г. Чумаченко; під заг. ред. О. О. Шубіна. — Донецьк: Дон-НУЕТ, 2011. — 142 с. – ISBN: 978-966-385-227-0.
22. Грімстед П. "Празькі архіви" у Києві та Москві: Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки / Державний комітет архівів України. Український науковий інститут Гарвардського університету / переклад з англ. Т. Боряк, відп. ред. Г. Папакін. – К., 2005. – 252 с. – ISBN: 966-625-023-3.
23. Дорошенко Д. Євген Чикаленко: його життя і громадська діяльність. – Прага: Видання фонду імені Є. Чикаленка при Українському Академічному Комітеті, 1934. – 99 с.
24. Зарубіжні українці / С.Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л.О. Лещенко, Ю.І. Макар та ін. – К.: Україна, 1991. – 252 с.
25. Зеркаль С. Абсольвенти У.Г.А. і проф. В. Доманицький: Документи-матеріали-спогади. – Новий Йорк-Мюнхен, 1965. – 56с.
26. Іванис В. Стежками життя: (Спогади). Кн. 5. На чужині. – Новий Ульм: Друк. «Українські Вісті», 1962. – 515 с.
27. Каневська І. Громадсько-політична та наукова діяльність Ольгерда Бочковського в еміграції (1905-1939 рр.): Дисертація канд. іст. наук. – К., 2009. – 225 с.
28. Корсак І. Борозна у чужому полі. – К.: Ярославів Вал, 2014. – 224 с. – ISBN: 978-617-605-041-4.
29. Левицький М. Паки й паки (Про нашу літературну мову). Ч. 3. – Відень-Київ: «Наша Воля», 1920. – 67 с.

30. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів. – Київ: ДЦЗД НАФ, 2005. – 127 с. – ISBN: 966-8225-05-8.
31. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Том I. – Прага, 1942. – 372 с.
32. Огієнко І. Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2001. – 440 с. – ISBN: 966-7821-01-3.
33. Пеленська О. Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині. – Нью-Йорк-Прага: Національна Бібліотека Чеської Республіки – Слов'янська бібліотека, 2005. – 221 с. – ISBN: 80-705-0469-2.
34. Прохода В. Записки непокірливого. Книга II – Новий Ульм н/Д: Власним накладом при посередництві тижневика «Українські вісті», 1972. – 364 с.
35. Роговий В. Матеріальна підтримка українського студентства на чужині в 1920 – 1991 роках: Дисертація докт. іст. наук. – К., 2009. – 486 с.
36. Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917-1921 роки з аналізом сьогодення. Вид. 2., доп. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2012. – 872 с. – ISBN: 978-966-2911-45-9.
37. Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919 – 1924 рр.). – К., 2000. – 324 с. – ISBN: 966-7443-95-7.
38. Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922-1935. Т. 1. – Нью Йорк: Видано абсолювентами Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1959. – 247 с.
39. Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подебради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подебради – Регенсбург – Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТГІ / голов. ред. О. Козловський. Т. 3. – Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – 278 с.
40. Український технічно-господарський інститут (Подебради – Регенсбург – Мюнхен) 1932-1952. Т. 2. – Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту. В 40-ліття заснування УГА і 30-ліття – УТГІ, 1962. – 271 с.
41. Українські кооператори. Історичні нариси / С. Гелей, М. Аліман, А. Пантелеймоненко та ін. Книга 1 – Львів: «Коопосвіта», 1999. – 456 с. – ISBN: 978-966-7971-67-0.
42. Ульяновська С., В. Ульяновський. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехословаччині між двома світовими війнами // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська; Вст. ст. І. М. Дзюби; Перед. слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. — К.: Либідь, 1993. — 592 с. – ISBN: 5-325-00075-6.

43. Чикаленко Є. Про українську літературну мову // Українська літературна мова й правопис. – Берлін: «Українське слово», 1922. – 50 с.

СТАТТІ

1. Sládek Z. Ruské a ukrajinské školství v Československu // Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: sborník studií / Václav Veber a kol., č. 4 – Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1996. – 130 s. – s. 15-21.
2. Svoboda D. Ukrajinská otázka v českém meziválečném myšlení a politice // Slovanský přehled. – č. 4 (roč. XCIV) – 2008 – s. 539-558.
3. Svoboda D. V dvojím ohni // Ukrajinský žurnál. – Praha – 2009 – s. 32-37.
4. Tuzar B. Fond Ukrajinská hospodářská akademie a osobní fond prof. Dmytra Antonovyče v Poděbradech ve Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem // Dmytro Antonovyč a ukrajinská uměnověda – Praha: Národní knihovna České republiky-Slovanská knihovna, 2009. – 233 s. – s. 137-144.
5. Vacek J. Institucionální základna ukrajinské emigrace v Československu v letech 1919-1945 // Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: sborník studií / Václav Veber a kol., č. 1 – Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1993. – 130 s. – s. 35-45.
6. Аліман М. Вклад Бориса Мартоса у розвиток кооперації на Полтавщині // Вісті ЦССТУ. Діловий випуск. – 2009. – 3 липня. – С. 1–8.
7. Басун О. Українська господарська академія (Чехословаччина) – висока школа світового рівня (1922-1935 рр.) // Історичний журнал. – 2010. – № 1-3. – С. 100-112.
8. Басун О.П. Освітня та наукова діяльність Української господарської академії та Українського технічно-господарського інституту в Подєбрадах // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук пр. Вип. 6. / Дніпропетр. нац. ун-т, УААН, ЦНСГБ, АН ВШУ. Редкол.: О.Я. Пилипчук (голов. ред.) та ін. – К., 2001. – С. 7-11.
9. Биковський Л. Єврейський педагог УГА-УГТІ // Сучасність. –1965. – Ч. 12. – С. 100-105.
10. Биковський Л. Перша документація української економічної літератури // Наукові записки УТГІ. Т. ХУІІІ – Мюнхен, 1968/1969 – С. 83-112.
11. Биковський Л. Спомини про проф. Д-ра Тимошенка // Наук. записки УТГІ. – 1966. – Т. 9. – С. 189-210.
12. Власенко В. З історії Української господарської академії в Подєбрадах (ЧСР) // Актуальні питання історії та культурології : матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. – Суми : СумДУ, 2006. – С. 3-12.
13. Власенко В., Битюк І. Фахові студії Сергія Тимошенка в еміграції // Актуальні питання історії та культурології : матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. – Суми : СумДУ, 2006. – С. 67-73.

14. Власенко В., Сафоненко С. До історіографії української еміграції у Чехословаччині в міжвоєнний період (1921-1939 рр.) // Актуальні питання історії та культурології : матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. – Суми : СумДУ, 2006. – С. 77-81.
15. Гай-Нижник П. Соломон Гольдельман (Нарис життєвого шляху політика-сіоніста, державного діяча УНР і дослідника українського єврейства) // Десятые запорожские еврейские чтения. – Запорожье, 2006. – С.419-423.
16. Гринько М. Лев Биковський – Дон Кіхот української бібліології // Слово і час: Науково-теоретичний журнал. – 2010. – № 12. – С. 90-97.
17. Єремійв М. Мистецтво і спорт в Подєбрадах // Бюлетень Т-ва абсолювентів УГА – УТГІ. Ч. 34. – Нью Йорк, 1966. – С.12-15.
18. Ільницький А. Видавнича діяльність при Українській господарській академії в ЧСР / Ювілейний бюлетень Т-ва абсолювентів УГА-УТГІ. Ч. 47. – Нью Йорк: Видання абсолювентів Української господарської академії і Українського технічно-господарського інституту, 1972. – С.12-16.
19. Каневська І. Науково-інформаційна та публіцистична діяльність Ольгерда Іполита Бочковського // Історичний журнал. – 2009. – № 3. – С. 56-66.
20. Кузьменко Л. Віктор Доманицький — український учений, педагог, громадський діяч // Українська біографістика. — 2010. — Вип. 6. — С. 125–135.
21. Мушинка М. Архіви української еміграції з Чехословаччини (1917-1945): Сучасний стан і місця зберігання // На службі Клію: Зб. наук. праць на пошану Любомира Романа Винара. – Київ; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Львів, 2000. – С. 532-545.
22. Небрат В., Горін Н. Дослідження фінансових механізмів радянської індустріалізації в українській економічній літературі // Галицький економічний вісник. – 2012. – №4 (37). – С.112-123.
23. Пастернак С. Статистика українських інженерів і студентів високих технічних шкіл на західно-українських землях і еміграції (роки 1919-1932) // Перший конгрес українських інженерів. – Львів, 1932 – травень – С.61-76.
24. Песчаній О. Українська господарська академія в Подєбрадах // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 2. – С. 146-151.
25. Поліусевич Ю. Аналіз радянської господарської системи у працях вчених-економістів української діаспори // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. праць, голов. ред. А. П. Наливайко. – К. : КНЕУ, 2013. – № 32. – С. 267–274.
26. Секереш Н. Мовознавчі праці Євгена Чикаленка періоду еміграції (Відень, Прага, Подєбради; 1919-1929 рр.) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2011 – Вип.16 – С. 399-403.
27. Статєєва В. Євген Чикаленко – видатна постать в історії української літературної мови // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. – Вип. 475-477. – Чернівці, 2009. – С. 506-515.

28. Сухобокова О. Український культурно-освітній осередок у Чехо-Словацькій Республіці у 20-х рр. // Історія України. – 2012 – № 41-42 (778-778) – С.3-8.
29. Ярошенко Т. До історії одного архіву: фонди Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені – відтепер у Могилянській книгозбірні // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 1. – С. 25-28.

ТОГОЧАСНІ ЧАСОПИСИ, ГАЗЕТИ І ВИДАННЯ УГА-УТГІ

1. Ukrajinská hospodářská akademie v Československé republice: Program, stanovy a pravidla. – Poděbrady Lázně: Vydání Ukrajinské hospodářské akademie, 1931. – 40 s.
2. Биковський Л. Замітки про чеську бібліографію / З передмовою Л. Жівного. Серія: Книгозбірня Українського Бібліографічного Мікроба. Ч.7. – Подєбради: Видавництво «Українське Книгознавство», 1927.
3. Биковський Л. Кабінет Народнього Господарства та економічні семінари УГА в ЧСР. Серія: Книгозбірня Українського Бібліографічного Мікроба. Ч.5. – Подєбради: Видавництво «Українське Книгознавство», 1926.
4. Бочковський І. Т. Г. Масарик: Національна проблема та українське питання. – Подєбради: Українська господарська академія в Ч.С.Р., 1930. – 244 с.
5. Добриловський М. Економічно-Кооперативний Факультет Української господарської академії [рукопис]. – Подєбради, 1942. – 25 с.
6. Добриловський М. Нарис історії й структури Української господарської академії [рукопис]. – Подєбради, 1942. – 109 с.
7. Замітки про книгоживання та книгознавство / Зібрав та упорядкував Л.Б. Серія: Книгозбірня Українського Бібліографічного Мікроба. Ч.2. – Подєбради: Видавництво «Українське Книгознавство», 1923.
8. Записки Української господарської академії в Чехословацькій республіці. Т.1-3. – Подєбради, 1927-1929
9. Каменярі: періодичний студентський журнал, виданий студентським кружком при Інституті ім. П. Могили. Ч. 2. – Саскатун: Саскачеван, Канада, 1935.
10. Комарецький С. Інженерний факультет Української господарської академії [рукопис]. – Подєбради, 1942. – 11 с.
11. Лісотехнічний словник [рукопис] = Forst-Worterbuch, Ч.1, Німецько-український. – Подєбради: Українська господарська академія в Ч.С.Р., 1928.
12. Матеріяли Термінологічної Комісії при Сільсько-Господарсько-Інженерному відділі Української господарської академії в Чехословацькій Республіці (словник російсько-український). – Подєбради: Видавниче Товариство при УГА в Ч.С.Р., 1923.
13. Наша громада: бюлетень Академічної Громади при Українській Господарській Академії в Ч.С.Р.: місячник. – Подєбради: Академічна Громада при У.Г.А. в Ч.С.Р., 1924-1926.
14. Наша Україна: український дитячий притулок в Подєбрадах. – Подєбради, 1931.
15. Пахолікова Л. Листи до українських жінок / Переклад з чеської мови

- Л.Биковського, передмова В.Доманицького. Ч. 1. – Подєбради-Братіслава: Українське книгознавство, Жіноча книгозбірня Українського бібліографічного мікроба, 1928.
16. Подєбрадка: гумористичний студентський журнал. – Подєбради: 1923-1926.
 17. Російсько-український сільськогосподарський словник [проект]. – Подєбради: Українська господарська академія; Спілка українських техніків сільського господарства в Ч.С.Р., 1927-1931.
 18. Свято Подєбрадської Академії 1922-16.V.-1932: святкування десятилітнього ювілею УГА. – Подєбради: Товариство прихильників УГА, 1932. – 32 с.
 19. Соборними силами: за Українську Політехнику: пропагандійно-збіркова акція в Канаді й Зл. Д. Америки в 1936 році. – Подєбради: Товариство прихильників Української господарської академії, 1937. – 36 с.
 20. Статут Видавничого Товариства при Українській Господарській Академії в Ч.С.Р. – Подєбради, 1922
 21. Студентський вісник. – Прага, 1925 – річ. III –травень.
 22. Тризуб: тижневик. – Париж, 1926.
 23. Українська господарська академія. – Подєбради: Українська господарська академія в Ч.С.Р., 1926-1932.
 24. Український інженер: орган союзу організацій інженерів на еміграції. – Подєбради, 1931.
 25. Український тиждень: тижневик. – Прага, 1932-1935.
 26. Чередіів В. Завдання та програма агрономічно-лісового факультету УГА [рукопис]. – Подєбради, 1942. – 23 с.

АРХІВНІ ФОНДИ

Національний архів м. Праги (Чеська Республіка)

Фонд – МЗС ЧСР – РДА (1920-1939)

Фонд – Український Музей у Празі (1659) 1925-1948

Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (Чеська Республіка)

Фонд № 186 – Українська Господарська Академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради (1922 – 1945)

Архів Полабського музею м. Подєбрад (Чеська Республіка)

Фонд – Українська господарська академія (1922-1936)

Центральний архів державних органів влади та управління України (м. Київ)

Фонд № 3795 – Українська господарська академія в Подєбрадах (1921 – 1944)

Фонд № 3796 – Товариство прихильників Української господарської академії в Подєбрадах (1931-1940)

Фонд № 3797 – Спілка професорів УГА (1924 – 1925)

Фонд № 3845 – Споживче ощадне товариство «Україна» при студентських громадах Української господарської академії в Подєбрадах (1927 – 1935)

Фонд № 3860 – Споживчо-виробниче кооперативне товариство «Українська самопоміч» (1924 – 1927)

Центральний державний архів зарубіжної україніки (м. Київ)

Фонд № 12 – Колекція документів українських еміграційних організацій та установ (перша пол. ХХ ст.)

Фонд № 14 – Колекція друкованих бібліографічних матеріалів, виданих в Україні та за її межами (1907 – 1970)

Фонд № 15 – Колекція журналів, газет та бюлетенів, виданих в Україні та за кордоном

University of Saskatchewan, University Archives & Special Collections (Canada)

Collection of the history of the P. Mohyla institute

Collection of V. Buyniak

Український Вільний Університет м. Мюнхен (Німеччина)

Фонд Українського Технічно-Господарського Інституту

Harvard University Archive (USA)

Records of the Ukrainian Technical Institute in New York

ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА

Dolejší J. MUDr. Václav Gírsa – otec kozáků v Československu [Інтернет]

UTRL: <http://www.kazaki.cz/cs/mudr-vaclav-girsa-otec-kozaku-v-ceskoslovensku/>
(переглянуто 22 квітня 2015)

Dolejší J. Poslední kozácká cesta [Інтернет]

UTRL: <http://militaria.cz/cz/clanky/valky-a-valecnici/posledni-kozacka-cesta.html>
(переглянуто 22 квітня 2015)

Атаманюк Ю. Павло Мілюков: “Я скажу вам – бійтеся його!” [Інтернет] URL: <http://www.chasipodii.net/article/2835/?vsid=040067543ce11ae55eb2b2b33fa4b7d8> (переглянуто 22 квітня 2015)

Биковський Лев Юстимович (1895-1992). До 115-річчя від дня народження. Біографія [Інтернет]
URL: <http://dnpb.gov.ua/id/1051/?PHPSESSID=54c025a499a5a40ce52ca19b1b2f4b40> (переглянуто 22 квітня 2015)

Бібліотека ім. А. Швєгли [Інтернет]
URL: <http://www.knihovnasvehly.cz> (переглянуто 22 квітня 2015)

Вилучення еміграції [Інтернет]
URL: <http://www.memorial.kiev.ua/genocyd-ukrajinciv/deportaciji/139-vyluchennja-emigraciji.html> (переглянуто 22 квітня 2015)

Зелений Клиn [Інтернет]
URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%9A%D0%BB%D0%B8%D0%BD (переглянуто 22 квітня 2015)

Муратовы А. и Д. Дипломаты Йосеф и Вацлав Гирса [Інтернет]
URL: <http://www.ruslo.cz/articles/663/> (Дата обращения 24.04.2015)

Опис архіву Українського технічного інституту в Нью-Йорку в Гарвардській бібліотеці [Інтернет]
URL: http://beta.hollis.harvard.edu/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=HVD&docId=HVD_ALEPH009550601&fn=permalink (переглянуто 22 квітня 2015)

Списки похованих у Засмуках (ЧР) [Інтернет]
URL: <http://e-memorial.vstour.info/> (переглянуто 22 квітня 2015)

Українці у світі [Інтернет]
URL: <http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/about/45/49/86/104/> (переглянуто 15 березня 2015)

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Ілюстрація 1. Структура УГА в Ч.С.Р.....	27
Ілюстрація 2. Практичні вправи з геодезії під керівництвом проф. Грабини..... (зліва у шляпі й плащі).....	34
Ілюстрація 3. Вправи у лабораторії ферментаційної хімічної технології..... під керівництвом доц. Голіцинського.....	34
Ілюстрація 4. Практика у лісовому розсаднику (на задньому плані..... височить метеорологічна станція.....	35
Ілюстрація 5. Реманент кабінету загального і спеціального хліборобства.....	35
Ілюстрація 6. Кабінет фізики проф. Лисянського.....	36
Ілюстрація 7. Кабінет зоології і рибівництва (за столом – доц. Русов).....	37
Ілюстрація 8. Афіша концерту капели бандуристів і музичного квартету при УГА.....	39
Ілюстрація 9. Афіша спектаклю балетної студії І. Костіна при УГА.....	40
Ілюстрація 10. Афіша спектаклів драматичного гуртка при УГА.....	41
Ілюстрація 11. Афіша «Дня спорту» для збору коштів на користь Благодійного..... комітету при УГА. Його організатори: Спортивний клуб, Товариство пластунів, Український Сокіл.....	42
Ілюстрація 12. Зразок диплома випускника УГА.....	58
Ілюстрація 13. Посвідчення студента УГА про складення першого..... півкурсowego іспиту.....	59
Ілюстрація 14. Книгарня «Видавничого Товариства при Український..... Господарській Академії в Ч.С.Р.».....	67
Ілюстрація 15. Типова палітурка підручника «Видавничого..... Товариства при Український Господарській Академії в Ч.С.Р» з його логотипом.....	68

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

АН ЧССР – Академія Наук Чехословацької Соціалістичної Республіки

ГТК – Головна термінологічна комісія

ВУАН – Всеукраїнська Академія Наук

ІУНМ – Інститут української наукової мови

МЗС ЧСР – Міністерство закордонних справ Чехословацької Республіки

НБУ – Національна бібліотека України

НТШ – Наукове товариство ім. Т. Шевченка

ПР УГА – Професорська рада Української господарської академії

РДА – Російська допомогова акція

СПУГА – Спілка прихильників Української господарської академії

ТПУГА – Товариство прихильників Української господарської академії

УВУ – Український вільний університет

УГА – Українська господарська академія

УГК – Український громадський комітет

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УТПІ – Український технічно-господарський інститут

УТІ – Український технічний інститут